

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALEŲ STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) studijų
programa, IV kursas

Daiva Bergaudienė

**DIDELIŲ IR LABAI DIDELIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ
TURINČIŲ MOKINIŲ KOMUNIKACIJOS UGDYMAS**

Bakalauro darbas

*Bakalauro darbo vadovė-
prof. R. Ivoškuvienė*

Turinys

Bakalauro darbo santrauka.....	3
Įvadas	4
1 skyrius. DIDELIŲ IR LABAI DIDELIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ VAIKŲ KOMUNIKAVIMO TEORINIAI ASPEKTAI	7
1.1. Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikavimo ypatingumų pažinimas	7
1.2. Verbalinės ir neverbalinės komunikacijos reikšmė bendravimo procese.....	8
1.3. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbinio komunikavimo sutrikimai.....	12
1.4. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymo aptarimas literatūroje	14
2 skyrius. DIDELIŲ IR LABAI DIDELIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ VAIKŲ VERBALINĖS IR NEVERBALINĖS KOMUNIKACIJOS UGDYMO YPATUMAI	18
2.1. Tyrimo metodika	18
2.2. Tyrimo dalyviai.....	19
2.3. Tyrimo rezultatų analizė	19
2.4. Vaikų komunikacinių gebėjimų ugdymas	31
2.4.1. Labai didelių ugdymosi poreikių turinčios mokinės ugdymasis (I atvejo analizė).....	31
2.4.2. Didelių ugdymosi poreikių turinčio mokinio ugdymasis (II atvejis).....	39
Išvados.....	46
Literatūra.....	47
Summary	50
PRIEDAI	51

Bakalauro darbo santrauka

Bakalauro darbe analizuojami didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo ypatumai

Tyrime dalyvavo 9 pedagogai, dirbantys Vaikų su negalia centre. Atvejo analizei pasirinkti 2 didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių ir komunikacijos sutrikimų turintys vaikai, lankantys Vaikų su negalia centrą.

Interviu metodu tirta, kaip komunikavimą riboja įgimti ar įgyti pažeidimai bei funkciniai sutrikimai, kokiomis programomis ir ugdymo priemonėmis paremtas komunikacijos ugdymo procesas, kaip vaikų poreikį komunikuoti lemia šalti emociniai ryšiai su pedagogais bei tėvų palaikymas, aplinkos vaizdumas, kuris skatina vaikų norą bendrauti. Analizuojant tyrimo duomenis ieškota ryšio tarp komunikavimo sutrikimų ir tinkamai parinktų komunikavimo būdų veiksmingumo.

Tyrimu nustatyta, kad dėl didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikacijos įgūdžių stokos arba visiško jų nebuvimo, vaikai patiria tarpusavio bei grupinio bendravimo, jį supančios aplinkos pažinimo, kalbėjimo ir kalbos bei poreikių išreiškimo sunkumus. Pedagogai rengia individualizuotas ugdymo programas, taiko vaikų ugdymosi gebėjimus atitinkančius mokymo būdus bei priemones, kuria bendravimui palankią aplinką, pagrįstą emociniu ir fiziniu artumu, kuri skatina vaikų poreikį komunikuoti.

Labai didelių ugdymosi poreikių bei žymų kalbos neišsivystymą turinčių vaikų komunikacinių gebėjimų ugdymui derinami vaizdiniai ir žodiniai, emocinio stimuliavimo, informaciniai veiksminiai, praktiniai bei aktyvieji mokymo metodai. Nemažas dėmesys skiriamas mokomosios medžiagos vaizdumui, mokymui pamėgdžiojant bei smulkiosios ir bendrosios motorikos lavinimui. Tikslingai organizuotos veiklos ir specialiai sudarytos ugdomosios situacijos padėjo pasiekti pastebimų pokyčių kalbos ir komunikacijos srityse: pagerėjo garsų, skiemenų, žodžių tarimo gebėjimai, prasiplėtė ugdytinių žodinės kalbos suvokimo, alternatyvios bendravimo priemonės – simbolių - vartojimo galimybės.

Ivadas

Problema ir jos aktualumas. Jautrūs, dirglūs, negebantys adaptuotis, turintys elgesio problemų, fizinių ir psichinių sutrikimų vaikai turi didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, jiems sunkiai sekasi komunikuoti su aplinkiniais, sunkiau mokytis. Tokių vaikų gyvenimo ir ugdymo(si) sunkumus aptaria įvairūs užsienio ir lietuvių autoriai: Hallahan ir Kauffman (2003), Herm (2004), Rothenberg (2010), Ivoškuvienė, Kaffemanienė, Baranauskienė, Burneckienė, Makarovienė, Varkalevičienė (2003), Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Stošiuvienė (2002), Ivoškuvienė ir Balčiūnaitė (2012).

Nors specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai turi gana sunkių sutrikimų, jie turi teisę būti ugdomi institucijoje, gauti specialią pedagoginę, psichologinę, medicininę pagalbą, reikiamas specialiąsias mokymo priemones bei kompensacinę techniką, jų mokymosi bei darbo vietos turi būti pritaikytos individualiems poreikiams. Šių vaikų ugdymą reglamentuoja LR Švietimo ir mokslo ministerija, parengusi ir pritaikiusi Pradinio ir bendrojo ugdymo programas specialiųjų poreikių mokinių ugdymui (2009), mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymas apibrėžtas LR Švietimo įstatyme (2011), *Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos apraše* (2011) nurodyta, kokie vaikai gali gauti specialiąją pedagoginę pagalbą.

Žmonių kontaktų pagrindas – kalbinis bendravimas. Bendravimas – viską aprėpianti, viską keičianti ir įprasminanti žmonių gyvenimo dalis. Bendraujant siekiama paveikti kitą asmenį taip, kad šis suvoktų, kokią informaciją norima perduoti ir reaguotų į tą informaciją. Komunikacija yra būdas išmokyti suprasti kalbą, išmokyti kalbėti, išsakyti norus ir pageidavimus, būti suprastam ir suprasti kitus, pasidalyti su kitais dėmesiu bei patyrimu, reguliuoti savo ir kitų poelgius, interpretuoti savo ir kitų žmonių išsakytas mintis ir t.t. (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003).

Sąvokos *komunikacija* ir *bendravimas* nėra tapačios, kadangi sąvoka „bendravimas“ peržengia elementarių komunikacinių veiksmų ribas ir labiau tinka būti apibūdinama platesne socialine sąvoka, tačiau dažnai jos vartojamos kaip sinonimai. Komunikacija gali būti verbalinė ir neverbalinė. Verbalinė komunikacija- tai bendravimo procesas, kai informacija perteikiama arba vaizdinė informacija koduojama vartojant kalbos priemones (Ivoškuvienė, Garšvienė, 2003). Neverbalinė komunikacija – tai bendravimo procesas, kai informacija perduodama be kalbos priemonių. Komunikacija yra labai svarbi bendravimo dalis, tarpusavio įtakos ir santykių pagrindas. Poreikis komunikuoti yra įvairių žmogaus socialinių poreikių išraiška. Šie poreikiai perimami ankstyvoje vaikystėje, kai vaikas išmoksta komunikuoti stebėdamas artimųjų veiksmus, o tai yra socializacijos pagrindas (Sėkminga mokyklų bendruomenių bendradarbiavimo patirtis, 2011). Todėl

labai svarbu sudaryti galimybes vaikui reikšti mintis, jausmus, kurti santykius su bendraamžiais ir kitais ugdytojais (šeimos nariais, kitais svarbiais vaiko gyvenime asmenimis).

Ugdymo specialistai, atsižvelgdami į specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų galimybes, rengia specialias ugdymo priemones, padedančias jiems mokytis: rekomendacijas bendrojo lavinimo mokyklų mokytojams, dirbantiems su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais (Tomėnienė ir kt., 2007), psichologiniam konsultavimui ir diagnostikai skirtą medžiagą (Vengeris, 2010), metodines rekomendacijas mokytojams, skirtas inkliuziniam ugdymui ir komandinei pagalbai mokiniui (leidinys „Mokomės kartu“, 2011).

Analizuota, kaip atsiskleidžia bendrojo ugdymo klasėje besimokančio specialiųjų ugdymo(si) poreikių vaiko socialinė – psichologinė charakteristika (Ališauskas, Gerulaitis, 2003), domėtasi tėvų dalyvavimu, vertinant vaiko problemas ir analizuojant ugdymo proceso svarbą (Gevorgianienė, 2003), tirtos pedagogų nuostatos į specialųjį ugdymą ir ugdymo dalyvių bendradarbiavimą (Miltėnienė, 2004), domėtasi ugdymo turiniu, kaip specialiųjų poreikių vaikų socialinio ir edukacinio dalyvavimo prielaida (Ruškus (2004), Aidukienė (2013) tyrimu atskleidė, kaip vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, bendravimas daro įtaką ugdymo(si) sėkmei.

Tyrimų įvairovė rodo, kad ugdymo specialistai Lietuvoje sprendžia įvairius klausimus, susijusius su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais. Tačiau pastaraisiais metais atlikti tyrimai atskleidžia, kad pedagogams Lietuvoje nelengva pasirinkti tinkamus šių vaikų ugdymo metodus ir būdus, jiems dar sunkiai sekasi diferencijuoti ugdymą grupėje/klasėje, stiprinti mokymosi motyvą.

Dar nepakankamai analizuojami pačių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikavimo sunkumai, nes didesnis dėmesys skiriamas kitiems ugdymo dalyviams. Ryškėja poreikis stiprinti veiklas, susijusias su verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymu, nes tik komunikuojantis (bendraujantis) vaikas gali tapti ugdymo(si) proceso dalyviu, tobulėja jo pasiekimai.

Tyrimo objektas – didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymas.

Tyrimo tikslas – atskleisti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymo ypatumus.

Uždaviniai:

1. Analizuojant literatūrą pateikti specialiųjų poreikių vaikų socialinę psichologinę charakteristiką ir ugdymosi ypatumus.
2. Įvertinti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikavimo sunkumus.

3. Išanalizuoti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymo ypatumus.

Tyrimo metodai:

1. Pedagoginės, psichologinės literatūros analizė.
2. Interviu – kokybinis metodas.

Tyrimo dalyviai – interviu dalyvavo 9 respondentės, atvejo analizei pasirinkti 2 didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių ir komunikacijos sutrikimų turintys vaikai.

Bakalauro darbo struktūra. Šį bakalauro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (50 šaltinių), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 11 lentelių. Prieduose pateikiama pusiau struktūruoto interviu klausimynas. Darbo apimtis – 51 psl. be priedų.

1 skyrius. DIDELIŲ IR LABAI DIDELIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMOŠI POREIKIŲ TURINČIŲ VAIKŲ KOMUNIKAVIMO TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikavimo ypatingumų pažinimas

Negalia, kaip išskirtinumas, žmogų lydi visą gyvenimą. Pasak Paulėkaitės (2006), į kiekvieną žmogų, kokią negalią jis beturėtų, reikia žiūrėti kaip į galintį tobulėti – tam tereikia sudaryti palankias sąlygas lavinimui ir nepamiršti, kad tokių asmenų mokymas ir lavinimas trunka visą gyvenimą. Radzevičienė (2003) pabrėžia, kad tik tinkamas požiūris į specialiųjų poreikių turinčio vaiko situaciją ir jo negalės raišką gali garantuoti, kad jo mokymosi ir socialinių gebėjimų ugdymas komunikavimo pagalba pagerins gyvenimo kokybę.

Komunikavimo pažinimo kontekste atskleidžiama, kaip vaikų kalbos sutrikimai lemia mokymosi rezultatus, analizuojama, kaip vyksta sutrikimų turinčių vaikų kalbos plėtotė, kas lemia sėkmingą kalbinį bendravimą. Neapsiribojama tik pačios kalbos sutrikimų pažinimu, bet domimasi, kokias galimybes komunikuoti turi įvairių sutrikimų turintys vaikai, analizuojama alternatyviosios komunikacijos mokymo bei bendravimo gebėjimo svarba specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams (Garšvienė, 2001; Šinkūnienė, 2001).

Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikavimo ypatingumus geriau pažinti padeda išskirtos specialiųjų poreikių grupės, pagal kurias nustatomos vaiko ugdymosi galimybės (Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas, 2011). Šiame apraše įvardytos grupės pagal ugdymosi sunkumų pobūdį bei jų trukmę (pastovus, ilgalaikis, laikinas) skiriamos negalių, sutrikimų ir sunkumų grupės gali būti 4 lygių (nedideli, vidutiniai, dideli ir labai dideli). Tokių problemų turintis vaikas nelabai gebės komunikuoti, jo draugų ratas bus siauras, jam pačiam bendrauti su aplinkiniais bus nelengva, nes dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų jam reikalinga specialistų pagalba ir pagalbinės priemonės.

Pasak Liaudanskienės, Viliūnienės (2006), atskirų funkcijų sutrikimo laipsniai parodo, kokiais ypatingumais pasižymi vaikai ir į ką turi atkreipti dėmesį ugdytojai. Pavyzdžiui, specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų, su dideliu sutrikimo laipsniu kalba aplinkiniams yra sunkiai suprantama, nors šeimos nariai ir supranta. Tokie vaikai negali dalyvauti pokalbyje, atsakyti į klausimus, jų komunikacijos sunkumai susiję su tuo, kad vaikas negali bendrauti kalbos pagalba, naudoja gestus, pagalbinę komunikaciją, tik veido išraiška gali patvirtinti atsakymus į klausimus. Labai didelį sutrikimo laipsnį turintys vaikai beveik visai arba visai nekalba, todėl pedagogai naudoja pagalbinės komunikacijos priemones, nes vaikai ne visada reaguoja į klausimus ir dažniausiai į juos neatsako.

Apibendrinant galima teigti, kad didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikavimą riboja įgimti ar įgyti sutrikimai. Vaikai susiduria su tokiomis komunikavimo problemomis: tarpusavio ir grupinio bendravimo, orientavimosi aplinkoje, naudojimosi informacijos perdavimo priemonėmis ir pan.

1.2. Verbalinės ir neverbalinės komunikacijos reikšmė bendravimo procese

Bendravimas yra neatskiriama žmogaus gyvenimo dalis, nes nebendraudantis žmogus yra izoliuotas (ar savo noru atsiskyręs) nuo aplinkos, nuo visuomenės. Ivoškuvienė, Kaffemanienė, Baranauskienė ir kt. (2003), Almonaitienė (2001) pateikia bendravimo sampratą ugdymo aspektu – tai intelektinės, kalbinės, emocinės ir socialinės vaiko raidos veiksnys, veikla, padedanti pažinti aplinką, patirti teigiamų emocijų, visapusiškai tobulėti, tai asmenų tarpusavio suvokimas, keitimasis informacija, tarpusavio sąveika ir santykiai.

Žmogaus galimybę bendrauti (komunikuoti) naudojantis kalba kaip sistema ir taip perimti iš kartos į kartą sukauptas žinias apie jį supančią aplinką bei tobulinti kalbą pabrėžė Ivoškuvienė, Mamonienė, Suveizdienė (2007).

Bendravimą, kaip svarbią asmenų tarpusavio sąveiką, apibrėžia ir kiti autoriai: pasak Jovaišos (2007), bendravimas yra žmonių socialinės būties forma, pasireiškianti žmonių santykių užmezgimu ir palaikymu, draugyste, partneryste, keitimasis informacija, patirtimi, jos turinimas žodiniais ir nežodiniais ženklais (signalais). Bendravimas yra savitas žmogaus poreikis, ir jei šis poreikis nepatenkinamas, tai žmogus labai pergyvena, atsiranda susvetimėjimas, mažėja domėjimasis aplinka, silpnėja mokymosi motyvacija. Bendravimas padeda realizuoti pažintines, emocines, reguliacines funkcijas. Autoriaus nuomone, bendravimas yra ne tik sėkmingo ugdymo sąlyga, bet ir viso pedagoginio proceso pamatas. Gevorgianienė (2003) pažymi, kad bendravimas vaikui suteikia daugiau savarankiškumo visose veiklos srityse, todėl gebėjimas bendrauti laikomas vienu iš esminių žmogaus egzistencijos dalykų. Autorė taip pat pabrėžia, kad negebantis bendrauti vaikas negali kontroliuoti savo elgesio, jo mąstymas, emocinis reagavimas priklauso nuo situacijos, o ją reikia mokėti valdyti.

Pasak Matiukaitės (2005), Dodge, Heroman'o (2008), kiekvienas asmuo turi prigimtine teise patirti bendravimo džiaugsmą. Žmogaus išlikimui istorijos raidoje ypatingai svarbus buvo bendravimas. Siekiant patenkinti bendravimo poreikį atsirado gestų, vėliau garsinė, o paskui ir rašytinė kalba. Todėl poreikis komunikuoti laikomas kiekvieno asmens poreikiu. Pabrėžiamas ir labai svarbus komunikavimui *klausymo* procesas. Jei asmuo nesugeba *klausyti(s)* kas kalbama, jis susiduria su komunikavimo problemomis. Vaiko gebėjimas bendrauti didele dalimi priklauso nuo jo įgimtų savybių ir nuo supančios aplinkos.

Bendraudamas vaikas kiekvieną kartą išgyvena jausmus ir emocijas, todėl jis ne tik apsieičia informacija, bet ir patiria jausmų raišką. Vaiko išgyvenami jausmai daro poveikį jo suvokimui, emociškai „nuspalvina“ jį supantį pasaulį, aplinką padaro simpatiška arba antipatiška, o šalia esančius žmones – trokštamais arba atstumiančiais (Colombero, 2004, Baršauskienė, Janulevičiūtė-Ivaškevičienė, 2005; Misevičius, Urbonienė, 2006; Lekavičienė, Vasiliauskaitė ir kt., 2010).

Jeigu vaikas dėl tam tikrų priežasčių negali patirti bendravimo džiaugsmo, jis patiria *emocinį badą*. Bendraudamas su jo aplinkoje esančiais asmenimis, vaikas ugdomi kalbos įgūdžius, todėl su vaikais reikia daug kalbėti, garsiai pasakoti apie aplinkoje esančius daiktus, kartu su vaiku aptarinėti knygų iliustracijas, nes, pasak Legkausko (2008), dažniausiai bendraujama kalbant. Pasak Gučo (1990), vienas svarbiausių dalykų yra kasdienis kalbinis bendravimas su vaiku, nes taip patenkinami jo pažintiniai poreikiai. Juodaitytės (2003), Suslavičiaus (2006) nuomone, vaikams reikia bendrauti ne tik su suaugusiais, bet ir su kitais vaikais, nes iš jų išmoksta naujų žodžių, sąvokų, įvairių įgūdžių, veiklų, tai reiškia, kad bet kokio amžiaus žmogui būtina palaikyti ryšį su kitais žmonėmis, juo labiau vaikams, nes taip jie išmoksta tyrinėti savo aplinką. Pasak Misevičiaus, Urbonienės (2006), kai tik atsiranda tam tikras ryšys tarp dviejų (ar daugiau) asmenų, prasideda bendravimo procesas.

Apžvelgus bendravimo sąvoką galima teigti, kad ji vartojama tiriant glaudesnius ryšius tarp asmenų, kadangi bendravimas – tai dviejų ar daugiau žmonių emocinio būvio sąveika, kurios metu perduodama informacija ir patenkinami žmonių poreikiai. Vadinasi, bendravimas, ypač kalbos pagalba, yra ir vienas iš sėkmingo komunikavimo veiksmų.

Komunikacija daugelio autorių (taip pat ir pedagogų) nėra griežtai atskiriama nuo bendravimo sąvokos ir dažnai laikoma sinonimu, nes komunikacija – tai bendravimo, keitimosi patyrimu, mintimis, išgyvenimais procesas; tai – dvišalis bendravimo veiksmas; tai – tarpasmeninė arba grupinė žmonių veikla, tai – procesas, kurio metu žmonės, perduodami simbolinius pranešimus, siekia pasikeisti reikšmėmis. Kitaip tariant, komunikacija – tai informacijos perdavimo ir priėmimo procesas tam tikrų priemonių pagalba (Chreptavičienė, 2003, Grebliauskienė, Večkienė, 2004, Baršauskienė, Janulevičiūtė-Ivaškevičienė, 2005).

Išskiriama verbalinė (žodinė) ir neverbalinė (gestų, kūno kalbos) komunikacija. Kaip pabrėžia Ivoškuvienė, Mamonienė, Suveizdienė (2007), mintims išreikšti svarbi ne tik verbalinė (kalbinė), bet ir neverbalinė komunikacija. Komunikacijos (komunikavimo) sąvoka gana dažnai vartojama socialiniame kontekste, kai kalbama apie socialinių įgūdžių komponentus: socialinį supratimą – gebėjimą suvokti aplinką, stebint kitus asmenis, efektyvų bendravimą – gebėjimą užmegzti ir išlaikyti pozityvius ryšius su aplinkiniais, išreikšti save verbaliniais ir neverbaliniais būdais.

Vaikų komunikavimą, paremtą jausmais, emocijomis bei įvairiais simboliais analizuoja socialinė psichologija ir pedagogika. Jovaiša (2007), Lekavičienė, Vasiliauskaitė, Antinienė, Almonaitienė (2010) komunikavimą laiko pačių artimiausių žmonių privilegija. Autoriai nurodo, kad komunikuojant patenkinama daugelis svarbių poreikių, tai: socialiniai poreikiai (šios bendravimo normos perimamos vaikystėje iš supančių žmonių ir tai vadinama socializacijos procesu), bendrumo poreikis (kai vaikas jaučia, kad yra tarp žmonių, kuriems yra reikalingas, o tie žmonės reikalingi jam), saugumo poreikis (kai vaikas iš aplinkinių nejaučia grėsmės nei fiziniam, nei psichologiniam saugumui), prierašumo ir meilės poreikis (tai atvirų, intymių santykių tarp dviejų žmonių siekimas, kurie būdingi ir vaikams), poreikis palaikyti kontaktą (tai noras dalytis emocijomis, užmegzti ryšį). Tenkinamų poreikių gausa rodo, kad komunikavimo procesas yra nenutrūkstamas, nes jis neturi pradžios ir pabaigos, nors jį sudėtinga identifikuoti, tačiau jis nuolat vyksta, nuolat apsikeičiama informacija.

Dodge ir Heroman'as (2008), Šebelskytė (2006), Herm (2004) yra įsitikinę, kad komunikavimas vaikui padeda geriau suvokti pasaulį, ir tai yra savotiška vaiko ugdymo pradžia. Labai svarbu, kad vaikas nuolat girdėtų kalbą – nes kalba, kaip komunikavimo priemonė, vaikui padeda laiku ištarti pirmuosius žodžius, suformuluoti pirmą sakinį, suvokti aplink esančią erdvę. Kuo daugiau žodžių vaikas girdi, tuo daugiau pradeda suprasti ir išiminti, klausytis, kalbėti, bandyti skaityti, rašyti, taip išreikšti save ir bendrauti su kitais. Vaiko kalbai lavėti trukdo per mažas bendravimas su vaiku, menkas dėmesys vaiko kalbai.

Komunikavimo procese vartojama verbalinė (žodinė) ir/ar neverbalinė (nežodinė) komunikacija. Baršauskienė ir Janulevičiūtė-Ivaškevičienė (2005) nurodo, kad verbalinės komunikacijos būdu informacija perduodama tam tikrų kalbinių ženklų pagalba, o neverbalinė komunikacija suprantama kaip kūno ir elgesio kalba, kai naudojami kiti ženklai – gestai, judesiai, veido išraiška, žvilgsnis, kūno laikysena ir kt. Verbalinė komunikacija yra sakytinė ir rašytinė. Verbalinė komunikacija yra dinamiška, kompleksinė kelių žmonių sąveika. Klausymo-kalbėjimo įgūdžiai svarbūs vaiko komunikavimui, nes sakytinė kalba skamba kiekvieną dieną visose aplinkose. Pats tinkamiausias būdas skatinti vaiko verbalinį komunikavimą yra kalbėjimasis su vaiku. Kalbantis su vaiku rodomas tinkamas bendravimo pavyzdys.

Neverbalinė (nežodinė) komunikacija dažnai ne tik papildo, bet ir pakeičia žodinę komunikaciją, ypač tais atvejais, kai vaikai turi didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių. Bendravimo psichologijos tyrėjai (Grebliauskienė ir Večkienė, 2004; Pease, 2012) nežodinį komunikavimą dar vadina kūno kalba, nes tai paprasčiausias būdas išreikšti pasitenkinimą, skausmą, džiaugsmą, simpatiją ar antipatiją, pasakyti norus. Mokslininkų manymu, dauguma neverbalinių kūno ženklų yra įgimti (pvz., šypsena, nes šypsosi ir negirdintis, ir neregintis žmogus)

ir nesąmoningai išreiškiami gestais ir pozomis. Kūno kalbos pagalba, net nemokėdamas kalbėti, žmogus gali pranešti aplinkiniams, kad nori gerti, valgyti, yra pavargęs, jam kas nors skauda ir t.t.

Lekavičienė ir Matulienė (2001), analizuodamos bendravimo ypatumus, išskyrė pagrindinius nežodinio komunikavimo elementus, papildančius ar pakeičiančius žodinį bendravimą:

- veido išraiška – ji leidžia suprasti žmogaus nuotaiką akių, antakių, burnos, lūpų pagalba; veido išraiška perteikia pagrindines emocijas – džiaugsmą, liūdesį, nustebimą, pyktį, bjaurėjimąsi, baimę, susidomėjimą, gėdą;
- žvilgsnis – bendravimas žvilgsniu ne tik padeda gauti informaciją ir suprasti kitų žmonių reakciją, bet ir padeda užmegzti artimesnius ryšius;
- gestai – vaikų kalba ir gestai vystosi beveik tuo pat metu; daug gestų (kūno judesių) yra universalūs ir suprantami visame pasaulyje, todėl palengvina komunikavimą (kumščio, piršto iškėlimas, veido užsidengimas rankomis, galvos nulenkimas ar purtymas, žiovilys ir t.t.); negebant naudotis kūno kalba, komunikavimo galimybės labai sumažėja;
- poza – stovėjimas, sėdėjimas (tupėjimas, klūpėjimas), gulėjimas – trys pagrindinės, žmonėms būdingos pozos; kitos pozos, pvz., skirtingų kultūrų pasisveikinimo ir ritualų pozos yra skirtingos;
- kūno sudėjimas – ūgis, svoris ir forma suteikia daug informacijos apie asmenį, jo psichinę ir fizinę sveikatą;
- prisilietimas – primityviausias neverbalinio komunikavimo forma, svarbi vaikų gyvenime, nes artimų žmonių prisilietimas svarbus vaiko raidai (ramina, reiškia šiltus jausmus, draugiškumą ir kt.).

Analizuojant verbalinės ir neverbalinės komunikacijos reikšmę bendravimo procese darosi aišku, kad vaiko gebėjimas naudotis verbaliniais ir neverbaliniais bendravimo įgūdžiais yra komunikacinių įgūdžių pamatas. Raudeliūnaitė (2007) nurodo, kad verbalinė ir neverbalinė komunikacija remiasi ne tik informacijos perdavimu ir kontakto tarp asmenų palaikymu, bet ir humaniškų santykių raiška: verbalinės komunikacijos metu svarbus yra mandagumas (maloniai kalbėti, aiškiai reikšti mintis, nepertraukti kitų), neverbalinės – dėmesingumas (akių kontaktas, šypsena, pakankamas kalbos garsumas ir greitis, gebėjimas išklausyti), o abiem atvejais – empatija ir tolerancija (įsijausti į kito asmens būseną, stengtis padėti, paguosti, mokėti priimti kitų ir kitokią nuomonę, neižeisti, su visais sutarti).

Apibendrinant galima teigti, kad jeigu vaikai turi didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, jų verbalinė komunikacija su kitais asmenimis yra apsunkinta, todėl tenka naudotis neverbaline komunikacija, pasitelkti gestus ar veido išraišką, lietimą, kaip paprastas, bet informatyvias nežodinio komunikavimo priemones. Akcentuojant neverbalinės komunikacijos reikšmę galima teigti, kad išvardyti nežodinio bendravimo elementai yra svarbūs bendravimo

procesui, nes padeda išreikšti bei parodyti teigiamas ir neigiamas emocijas, nuostatas, sustiprina pasitikėjimą savimi ir kitais asmenimis, padeda kūno judesius suderinti su kalba. Nekalbinis bendravimas, skirtingai nuo kalbinio, niekada nenutrūksta ir dažnai vyksta nesąmoningai. Bendravimo ir komunikacijos sąvokos pateikiamos tokiomis reikšmėmis: bendravimas – veikla, padedanti pažinti aplinką, patirti teigiamų emocijų, visapusiškai tobulėti, tenkinti fizinius bei socialinius poreikius, komunikacija – tikslingas keitimasis informacija, bendraujant, siekiant bendro supratimo.

1.3. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbinio komunikavimo sutrikimai

Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbinio bendravimo įgūdžiai labai menki, o kartais juos iš viso neįmanoma išugdyti. Kalbinės komunikacijos sutrikimai yra nevienodi – nuo iš dalies apsunkintos komunikacijos kalbos pagalba iki visiško negebėjimo bendrauti. Šie vaikai dažniausiai išmoksta tik pačių paprasčiausių veiklų – kasdieninių ir savitvarkos įgūdžių, kurie taip pat yra reikšmingi bendravimui su kitais asmenimis (Radzevičienė, 2003); Ivoškuvienė, Mamonienė, Suveizdienė, 2007).

Berns (2009) atkreipia dėmesį, kad žmogaus gebėjimas kalbėti leidžia keistis mintimis, kalba gali veiksmą pakeisti mąstymu, o mąstymas – pakeisti elgesį. Vaikas turi nuolat taikytis prie pokyčių asmeninėje, socialinėje ir visuomeninėje erdvėje, nes visos aplinkos vienaip ar kitaip skatina vaiko raidą, o sąveikaudamas, komunikuodamas kalbos pagalba su kitais, dalyvauja savo paties socializacijoje ir raidoje.

Hallahan, Kauffman (2003) aktualizuoja kalbą ir kalbėjimą kaip svarbias komunikacijos priemones. Autoriai pabrėžia, kad kalba yra minčių perteikimas naudojantis sutartine simbolių sistema ir laikantis tam tikrų prasmę apibrėžiančių taisyklių. Kalbėjimas (sakytinės kalbos garsų susidarymas ir jų nuoseklus išdėstymas) yra labiausiai paplitusi simbolių sistema, naudojama žmonių komunikacijoje. Poreikis komunikuoti – keistis prasmėmis socialinės sąveikos metu – ir yra dirva kalbai plėtotis.

Pasak Juškvienės, Luneckienės, Palačionienės, Petrilionienės (2008), lavinti vaikų kalbą padeda tik nuolatinis komunikavimas, todėl kalbos ugdymas yra neatsiejamas nuo kasdienio vaiko gyvenimo. Kuo daugiau bendraujama su vaikais, tuo lengviau ir sėkmingiau jie mokysis kalbos. Yra žinoma, jog vaiko išmokimas kalbėti ir taisyklingai tarti kalbos garsus atsiranda tik tada, kai vaikas jau sugeba išgirsti suaugusiųjų kalbą ir suprasti vartojamų žodžių prasmę.

Vaikų gebėjimui kalbėti apibrėžti dar taikoma *verbalizavimo* sąvoka, kurią Jovaiša (2007) vadina tikslu minčių, jausmų reiškimu žodžių ir sakinių pagalba. Tai vienas iš bendravimo būdų,

kuris svarbus besimokančiam vaikui tada, kai jis neaiškiai, netiksliai reiškia mintis. Verbalizavimas padeda tiksliau suvokti save, savo jausmus, mintis, ypač kai ugdytinis susijaudinęs, kai nesuvokia ką kalba.

Labai svarbu ugdyti komunikavimo kompetenciją, kaip gebėjimą suvokti kalbos prasmes ir ją vartoti. Ši komunikacija reiškiasi visose vaiko gyvenimo srityse: atrandant ir pažįstant save ir pasaulį, bendraujant ir būnant greta su kitais. Komunikavimo kompetencija tai pirmiausia vaiko gebėjimas kalbėti, nes kalba yra minties reiškimo forma. Tačiau didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai ne visada gali komunikuoti, ir tai dažnai lemia kalbos sutrikimai. Įvairūs kalbos sutrikimai bei specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų kalbos trūkumai aptariami specialiojoje literatūroje (Ivoškuvienė, Garšvienė, 1993; Grebliauskienė, Večkienė, 2004).

Kad vaikas kalbos pagalba galėtų visaverčiai komunikuoti, jis turi būti pakankamai protiškai ir fiziškai išsivystęs, turėti gerą klausą, normalų kalbos aparatą ir jutimo organus. Labai dažni atvejai, kai vaiko kalbos sutrikimai yra medicininio pobūdžio, kuriuos išprovokuoja mamos nėštumo patologijos, gimdymo traumos, persirgtos smegenų ligos vaiko pirmaisiais gyvenimo metais, galvos traumos, paveldėtos neigiamos kalbos savybės, neigiami socialiniai buitiniai veiksniai. Sutrikimų klasifikacijoje (www.kalbos-sutrikimai.html, žiūrėta 2014 02 19) detalizuojami kalbos ir komunikacijos sutrikimai, prie kurių priskiriami žymūs bendravimo, kalbėjimo ir kalbos nukrypimai nuo įprastų bendravimo ir kalbėjimo normų. Nurodomos trys grupės priežasčių, sukeliančių kalbos sutrikimus:

1. Pirmoji grupė priežasčių – tai priežastys, kurias sukelia įgimtas smegenų neišsivystymas ar sužalojimai gimdymo metu.

2. Antroji grupė priežasčių, kurias sukelia įvairūs kalbos padargų anatomiciniai trūkumai: netaisyklingas dantų sukandimas, lūpos nesuaugimai, aukštas gomurys, pernelyg stambus liežuvis ir pan.

3. Trečioji priežasčių grupė, kurias sukelia pagrindinių vaiko psichinių poreikių nepatenkinimas – išpūdžių, teigiamų emocijų stoka. Tai lėtina kalbos raidą, tada vaikas ilgai švepluoja, turi neišlavėjusį girdimąjį suvokimą – foneminę klausą, leksinės ir gramatinės kalbos sandaros trūkumų.

Apibendrinant galima teigti, kad pilnavertė komunikacija priklauso nuo kalbėjimo ir kalbos mokėjimo lygio, nuo komunikavimo kompetencijos. Įvairūs sutrikimai trikdo poreikį komunikuoti.

1.4. Didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymo aptarimas literatūroje

Nepaisant, kad vaikams, turintiems įvairių sunkių sutrikimų, nelengva komunikuoti, jiems galima padėti tenkinti poreikius, pagal galimybes plėtojant verbalinę ir/ar neverbalinę komunikaciją.

Ivoškuvienė, Mamonienė, Suveizdienė (2007) detalizuoja sutrikimus, kurie trukdo komunikacijos ugdymą. Stiprūs klausos sutrikimai neleidžia tinkamai ugdytis kalbai, sutrikęs regėjimas apriboja skaitymo ir rašymo išmokimą, dideli ir labai dideli fiziniai sutrikimai, judėjimo sunkumai, kurie sutrikdo motorinės funkcijos raidą, atskleidžia komunikavimo sunkumus ir pan., todėl mokant tokius sutrikimus turinčius vaikus bendrauti su aplinkiniu pasauliu, dažniau taikoma *neverbalinė* (nežodinė) komunikacija. Kalbėjimo, kalbos ir komunikaciniai sutrikimai, esant kompleksiniams sutrikimams, parodo, kad vaikas turi specifinių raidos sutrikimų. Dažnai vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikams menkai išsivysčiusiai ar neišsivysčiusiai kalbai plėtoti pasitelkiami įvairūs ugdymo metodai. Tačiau neverbalinės (nežodinės) komunikacijos priemonės netinka regėjimo sutrikimų turintiems vaikams.

Liaudanskienė, Viliūnienė (2006) nurodo, kad ugdant vaikus, turinčius didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, didesnis dėmesys turi būti atkreipiamas į sunkumus, kuriuos turi įveikti ir vaikai, ir pedagogai. Pedagogams reikia išsiaiškinti, kokius kalbėjimo ir komunikacijos sutrikimus turi vaikas, o vaikui reikia visomis išgalėmis stengtis nugalėti sunkumus, nulemtus įvairių sveikatos sutrikimų. Parinkus tinkamiausius ugdymo metodus ir komunikavimo būdus galima tikėtis, kad vaikui bus sužadintas noras bendrauti.

Barkauskaitė, Grincevičienė, Indrašienė ir kt. (2001) taip pat yra tos nuomonės, kad specialiųjų poreikių turinčių vaikų ugdymo procese svarbu gebėti pasitelkti tinkamas priemones. Gali būti, kad naudojamos poveikio priemonės ir nepadės vaikams pasiekti didesnių ugdymosi rezultatų, tačiau bent iš dalies leis suformuoti verbalinės ir/ar neverbalinės komunikacijos įgūdžius, reikalingus savo poreikiams patenkinti. Pasak autorių, komunikavimo ugdymo procese yra svarbu vaikams sukurti tinkamą aplinką ir taikyti atitinkamas (dažnai – individualias) ugdymo programas, o svarbiausia – ugdyti tokius komunikavimo mokėjimus, kuriais vaikai galėtų ateityje savarankiškai pasinaudoti gyvenime.

Garšvienė (1996) neverbalinę komunikaciją dar vadina alternatyviaja, o Kaffemanienė ir Čegyte (2006) pabrėžia, kad neverbalinio bendravimo gebėjimai turi būti nuosekliai ugdomi lygiagrečiai su kalbiniais gebėjimais. Verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymui dažniausiai taikomos tokios priemonės:

Žaidimas. Žaidimas yra svarbus vaikui, nes, kaip pabrėžia Kaffemanienė ir Burneckienė (2001), žaisdami vaikai mokosi bendrauti, lavėja ir jų kalba, ir kūno judesiai. Žaidimas yra paremtas pačių vaikų reikmėmis ir interesais, o pedagogai sėkmingai jį panaudoja vaikų ugdymui, nes žaidimai skatina komunikuoti (vaikai kalbasi, klausosi), parodo didesnę komunikacinę kompetenciją (vaikai dalijasi savo gebėjimais, gali pamatyti privalumus ir trūkumus, labiau pasitikėti savimi). Naudojant žaidimą kaip metodą, net didelių ir labai didelių specialiųjų poreikių vaikams galima išugdyti (nors ir dalinį) smalsumą, norą bendrauti. Tačiau jei didelių ir labai didelių specialiųjų poreikių turintiems vaikams sunku įsitraukti į žaidimą dėl kalbinio komunikavimo trūkumų, jiems padeda mokytojai ir auklėtojai.

Simboliai. Simboliai naudojami kaip priimtina ženklų sistema, kai vaikams sunku komunikuoti įprastais būdais. Pasak Garšvienės (1996), Liaudanskienės, Viliūnienės (2006) simbolių sistema yra lengvesnė, todėl ją rekomenduojama taikyti ugdant žymių sutrikimų turinčius vaikus. Simboliai – tai įvairios sutartinės figūros, kurių pagalba vaikai mokomi bendrauti. Tačiau, ar vaikai pajėgūs išmokti simbolius, lemia jų sutrikimų lygis. Ivoškuvienė ir kt. (1996) parengė specialią priemonę, kaip komunikacijos sutrikimų turinčius vaikus mokyti bendrauti simbolių pagalba. Parengtame simbolių kortelių leidinyje pateikiami ne tik daiktavardžių, bet ir būdvardžių bei skaitvardžių ir t. t. grafiniai pavaizdavimai. Pasak Ivoškuvienės ir kt. (1996), mokymas naudotis simboliais priklauso nuo daugelio veiksnių: komunikacijos sutrikimo lygio, garsinės kalbos lygio, vaiko amžiaus ir intelekto, vaiko nusiteikimo mokytis ir pan. Simbolių paveikslėliai naudojami tiek individualiems, tiek grupiniams užsiėmimams su vaikais.

Paveikslėliai. Dažnai pati paprasčiausia ugdymo priemonė, tinkanti negalinčiam komunikuoti vaikui, yra paveikslėliai. Pasak Liaudanskienės, Viliūnienės (2006) komunikavimo ugdymui naudojami labai tikroviški paveikslėliai (arba daiktų nuotraukos), kuriuose pavaizduoti realūs daiktai, veiksmai. Šiomis priemonėmis komunikuoti mokomi tie vaikai, kurie turi didelių motorikos trūkumų ir negali panaudoti gestų (kūno judesių ir pozų). Taip pat, jeigu vaiko intelektas yra žemesnis, jam geriau seksis komunikuoti paveikslėlių pagalba, o ne labiau abstrakčiais simboliais.

Daiktai. Kai vaikas išmoksta naudoti paveikslėlius ir jų pagalba išreikšti savo norus, tada prie kito etapo, kai mokoma paveikslėlį susieti su jame pavaizduotu daiktu, pvz., paveikslėlį su nupiešta lėkšte padėti prie tikros lėkštės ir t.t. Garšvienė (1996) teigia, kad jeigu vaikui sunku atlikti sulyginimo veiksmus, rekomenduojama vaiką mokyti komunikavimo tikrų daiktų pagalba. Labiausiai tinka tikrų daiktų sumažintos kopijos (žaislai). Vaikai mielai čiupinėja, liečia daiktus, pedagogui paprašius, juos atrenka, parodo. Kai dideli komunikavimo sutrikimai riboja vaiko galimybes parodyti daiktą, tais atvejais padeda pedagogas – pats paima ir parodo daiktą.

Aktyvi komunikacija. Taikoma, kai norima vaiką įtraukti į bendravimą per būtinybę patenkinti poreikius. Pedagogas panaudoja tas situacijas, kai vaikui ko nors reikia, pvz., jis siekia kokio nors daikto, tada pedagogas parodo to daikto piešinį ar paveikslėlį ir klausia, ar to daikto vaikas nori. Arba pedagogas, rodo du skirtingus paveikslėlius ir klausia, kurio daikto vaikas nori. Pasak Liaudanskienės, Viliūnienės (2006), taip siekiama, kad vaikas būtų aktyvesnis.

Vokalizacija. Tai yra įvairūs garsai, kuriuos naudoja didelių ir labai didelių specialiųjų poreikių turintys vaikai, kurie negali naudotis verbaline (žodine) komunikacija. Vokalizacija – tai įvairūs riksmi, garsūs šauksmai, kuriais vaikai sustiprina atliekamų veiksmų prasmę. Jeigu vaikas negeba komunikuoti kitaip, tai ir vokalizacija gali būti primityviausia bendravimo priemone.

Imitacija. Šis būdas taikomas pradedant vaiką mokyti kalbos ar kitokių ženklų. Garšvienės (1996) pastebėjimu, jeigu vaikas neturi gebėjimo pamėgdžioti, pedagogas turi jį mokyti, atsižvelgdamas į vaiko galimybes. Imitacija taikoma didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymui.

Pagalbinė komunikacija. Pačios efektyviausios ir produktyviausios technologijos: kompiuterių panaudojimas (tik tiems vaikams, kurie neturi regėjimo ir judesio sutrikimų).

Alternatyvi komunikacija. Neverbalinės komunikacijos ugdymui galima pasitelkti įvairius terapijos metodus: muzikos, šviesos, garso, aromaterapiją. Taikomos tokios populiarios terapijos, kaip kineziterapija- ugdymas judesiu, logoterapija – skirta kalbos ir kalbėjimo, bendravimo sutrikimų šalinimui. Yra daug terapijų, tačiau didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymui ne visos jos yra tinkamos.

Specifinė komunikacija. Specifinė (specialia) komunikacija naudojasi tie vaikai, kuriems sutrikusi klausa. Pasak Kiušaitės (2012), negalintys kalbėti vaikai išmokomi naudotis gestų kalba, kuri skirstoma į du tipus: *kalkinę* gestų kalbą, kuri vadinama žodine kalba, nes jos gramatinė sandara atitinka žodinę kalbą ir *daktilinę* (pirštų) kalbą, kai komunikuojama naudojant specialius pirštų ženklus.

Komunikavimas skaitant iš lūpų. Šiuo būdu komunikuoja tie vaikai, kuriems klausos sutrikimai atsirado vėliau, kai vaikas jau buvo išmokęs kalbėti. Ališausko (2003) teigimu, skaitymas iš lūpų yra akustinio kalbos kodo pakeitimas optiniu, nes vaikas, žiūrėdamas į kalbantįjį, bando atkartoti ištartus žodžius. Ugdant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikavimo gebėjimus, svarbiausios šios kryptys: kalbos supratimo, aktyvaus kalbėjimo skatinimas; mokymas naudotis kitomis (alternatyviomis) neverbalinio bendravimo priemonėmis.

Ivoškuvienė, Balčiūnaitė (2002), Petty (2008) išskiria pagrindinius ugdytinus specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikavimo gebėjimus: pagrindinių poreikių patenkinimas, norimo daikto prašymas, girdimojo ir regimojo dėmesio sutelkimas į komunikaciją, reakcijos į bendravimą, kalbančiojo išklausymas, supratimas ir vykdymas, bendradarbiavimas, žaidimai su kitu asmeniu,

patiriant teigiamas emocijas, gebėjimas pavadinti (žodžiu ar kt. priemonėmis) aplinkos daiktus, reiškinius. Neverbalinio bendravimo gebėjimai gali būti ugdomi lygiagrečiai su kalbiniais gebėjimais, mokant vaiką atpažinti, reikšti emocijas; atkreipti dėmesį į save; reaguoti į kalbantįjį; stebėti aplinkinių elgesį ir klausytis, ką jie sako.

Liaudanskienė ir Viliūnienė (2006) primena, kad vaikai, turintys didelių ir labai didelių judesio ir padėties arba intelekto sutrikimų dažnai kenčia ir nuo didelių kalbos bei komunikacijos sutrikimų. Šie vaikai negali tinkamai naudotis verbaline komunikacija, o dažnai ir neverbalinė komunikacija būna apsunkinta. Tai atvejais dažniausiai tam, kad vaikai galėtų išreikšti savo mintis, yra pasirenkamos įvairios papildomos neverbalinės komunikacijos priemonės: geriausiai tinka šios komunikacinės veiklos kryptys: verbalinė komunikacija, kalbos supratimas, alternatyvioji komunikacija. Taigi, šios ugdymo kryptys neatsiejamos ir dažnai taikomos lygiagrečiai, tačiau jeigu nėra paties vaiko noro, poreikio ar galimybės komunikuoti, negali vykti ir pats komunikacijos procesas.

Hallahan ir Hauffman (2003) papildoma komunikacija vadina įvairius komunikacijos būdus, kurie padeda asmenims, negalintiems bendrauti natūraliai – žodžiu. Papildomos komunikacijos tikslai yra panašūs į natūralią kalbą vartojančių – ja siekiama išreikšti poreikius ir troškimus, dalytis informacija, užmegzti socialinius kontaktus. Remiantis minėtais autoriais, pirmiausia reikia sužinoti, koks vaiko sutrikimo lygis, gebėjimas komunikuoti, kokiomis bendravimo priemonėmis vaikas naudojasi, esant būtinybei, taikyti ir kitas priemones, mokyti tomis priemonėmis naudotis visus vaiką supančius asmenis. Autoriai akcentuoja, kad vaikų, pasižyminčių dideliais sutrikimais kalbėjimo ir komunikacijos gebėjimų ugdymas priklauso nuo individualių vaiko raidos ypatumų, gebėjimų, asmenybės savybių ir nuo to, kokios komunikacijos priemonės (verbalinės ar neverbalinės) naudojamos bendraujant. Komunikacijos priemonės turi būti lengvai pritaikomos kiekvienoje situacijoje, patogios naudoti, nebrangios, atlikti būtinas komunikacijos funkcijas.

Apibendrinant galima teigti, kad negalintieji komunikuoti kalbos pagalba, skiriasi nuo kitų savo galimybėmis bendrauti. Tais atvejais, kai vaikai patiria sunkumų komunikuodami su aplinkiniais, tenka suteikti reikalingą pagalbą. Vieni specialiųjų poreikių turintys vaikai nepajėgūs komunikuoti dėl fizinių sutrikimų, kiti negali komunikuoti dėl kalbos padargų pareizių ir paralyžių, kitiems komunikuoti trukdo bendravimo įgūdžių nebuvimas ir kt. Tokiais atvejais ir taikomos įvairios komunikavimo ugdymui skirtos priemonės. Matyti, kad gausi mokomoji medžiaga, įvairios mokymo priemonės leidžia taikyti tokius mokymo metodus, kurie gali būti keičiami pagal realias situacijas. Negalintiems naudotis verbaline komunikacija, geriausia išeitis – neverbalinė komunikacija, kaip vienintelė tokiu atveju komunikavimo priemonė.

2 skyrius. DIDELIŲ IR LABAI DIDELIŲ SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ VAIKŲ VERBALINĖS IR NEVERBALINĖS KOMUNIKACIJOS UGDYMO YPATUMAI

2.1. Tyrimo metodika

Darbo tikslui atskleisti pasirinktas kokybinis tyrimas – pusiau struktūruotas interviu. Šiuo tyrimu buvo siekiama atskleisti didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymo ypatumus. Interviu traktuojamas kaip palankus priartėjimo prie žmonių suvokimo, reikšmių, situacijų apibrėžtumo ir realybės aiškinimo būdas. Bitinas ir kt. (2008) teigia, kad interviu yra informacijos rinkimas komunikuojant interviu gavėjui ir tyrimo dalyviui. Interviu yra abipusis susitarimas tarp klausiančiojo ir atsakinėjančiojo. Interviu metu siekiama gauti tyrimo uždavinius atitinkančią informaciją. Šis tyrimo metodas pasižymi platesnėmis galimybėmis nuodugniau pažinti tiriamąjį objektą, tačiau galima aprėpti tik ribotą tyrimo dalyvių skaičių.

Pusiau struktūrinio interviu metodui būdinga vidinė struktūra, tačiau tyrimo dalyviams leidžiama netrukdomai reikšti savo mintis. Šis metodas taikomas apklausiant specialistus, nes jie nelinkę kalbėti nežinoma tema. Pusiau struktūruotas interviu padeda gauti tikslesnę informaciją, nes tyrėjas naudoja iš anksto sudarytą klausimyną ir juo vadovaujasi, kad nebūtų praleistos kokios nors svarbios problemos ar klausimai. Pasirinktas pagrindinis tyrimo įrankis – pusiau struktūruotas interviu, kadangi tikėtina, jog interviu padės suvokti tyrimo dalyvių požiūrius, nuomones, įsitikinimus (Bitinas ir kt., 2008).

Tyrimo duomenys rinkti 2013 m. rugsėjo - 2014 m. kovo mėnesiais. Tyrimo dalyviams (interviu dalyvavo visos moterys) buvo pateikta 12 klausimų, siekiant gauti išsamios informacijos apie instituciją lankančių vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius. Buvo tikimasi, kad tyrimo dalyvės pasidalins mintimis apie savo patirtį ir sukauptas žinias bei įgūdžius, pateiks pasiūlymus, kokius būdus dar būtų galima taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti.

Interviu vyko tyrimo dalyvių darbo vietoje, Vaikų su negale centre. Su kiekviena dalyve buvo susitikta individualiai, paaiškinta, kad interviu metu gauta informacija bus panaudota tik baigiamajam darbui ir kitur nebus platinama. Buvo galvojama interviu metu naudoti diktofoną, tačiau tyrimo dalyvės nesutiko, todėl jų atsakymai buvo užrašyti raštu, vėliau surašyti protokolai, jie buvo skaitomi, gilinamasi į atsakymų esmę. Tyrimo rezultatai analizuojami išskiriant kategorijas ir subkategorijas bei jas įrodančius (patvirtinančius) teiginius. Interviu klausimynas pateiktas 1 priede.

Atvejo analizei atlikti pasirinkta atvejo tyrimo metodas. Atvejo tyrimo ypatumas tas, kad jį dažnai sudaro vienas atskiras objektas (asmuo, institucija, įvykis). Atvejo tyrimui galima pasirinkti

ir 2-3 objektus, priklausomai nuo tyrimo paskirties (Bitinas ir kt., 2008). Šiuo atveju atvejo tyrimo pagrindą sudaro vaikų, turinčių didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių, komunikavimo savitumų apibūdinimas. Atvejo tyrimas yra gana intensyvus, nes per tam tikrą laiką reikia surinkti reikiamą informaciją. Galima pabrėžti, kad atliekant atvejo tyrimą, tyrėjas turi galimybę gilintis į asmens elgesį, jo veiklos subtilumus, santykius su aplinka, užfiksuoti įvairias sudėtingas situacijas, ko dažnai negalima atlikti taikant kitas tyrimo strategijas. Vaikų kalbiniams gebėjimams tirti pasirinkta kalbos įvertinimo kortelė (3) bei įgūdžių tikrinimo schema (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Atvejo tyrimo duomenys surinkti ir aprašyti darbo autorės. Jie pateikiami aprašomojo teksto forma, juos analizuojant, interpretuojant ir apibendrinant, išskiriant svarbesnius teiginius. Išvados daromos vertinant duomenų patikimumą ir tinkamumą. Analizuojant atvejus siekta: geriau pažinti didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių turintį vaiką, suprasti, kokią informaciją komunikuodamas jis nori perduoti kitiems, išsiaiškinti, kokie yra tikrieji vaiko poreikiai, kurių galbūt nesupranta kiti, rasti tinkamiausius sprendimus. Išskirti svarbiausi atvejo tyrimo aspektai: pedagogo stebėjimo įvertinimai (vaiko atžvilgiu), situacija šeimoje, vaiko ugdymosi kontekstas, kalbos ugdymo būdai ir formos, bendravimo gebėjimų lavinimas.

2.2. Tyrimo dalyviai

Interviu dalyvavo 9 pedagogės. Taikyta tikslinė atranka, siekiant, kad tyrimo dalyvių atsakymai sietųsi su didelių ir labai didelių specialiųjų poreikių turinčiais vaikais, jų verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymu. Visos tyrimo dalyvės dirba Vaikų su negale centre.

Tyrimo dalyvės turi aukštąjį išsilavinimą, 8 iš jų yra specialiosios pedagogės, 1-a turi ikimokyklinio ugdymo įstaigų auklėtojos kvalifikaciją. Šiuo metu tyrimo dalyvės atlieka mokytojų, specialiosios pedagogės pareigas.

Bendras respondenčių pedagoginio darbo stažas vyrauja nuo 7 iki 34 metų.

Atvejo analizei pasirinkti 2 didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių ir komunikacijos sutrikimų turintys vaikai. Abu vaikai lanko Vaikų su negale centrą. Vaikų vardai pakeisti.

2.3. Tyrimo rezultatų analizė

Iš atsakymų į klausimą: *Kokius specialiuosius ugdymosi poreikius turi vaikai jų institucijoje?* išaiškėjo, kad instituciją lanko kompleksinius sutrikimus turintys vaikai, kuriems būdingi dideli ir labai dideli ugdymosi poreikiai. Apibendrinant respondenčių atsakymus išskirta kategorija: *kompleksinė negalia* (1 lentelė).

Instituciją lankančių vaikų sutrikimų klasifikacija

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Kompleksinė negalia	Intelektų sutrikimai	<i>Mūsų institucijoje ugdomi vaikai su intelekto sutrikimais (D)</i>
	Regos, klausos sutrikimai	<i>...kai kurie turi klausos, regos sutrikimų (B)</i>
	Judesio ir padėties sutrikimai	<i>Instituciją lanko vaikai, turintys judesio ir padėties sutrikimų (F)</i>
	Kalbos ir kalbėjimo sutrikimai	<i>Vaikai turi kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų (J)</i>

Iš lentelės matyti, kad instituciją lanko įvairių kompleksinių negalių derinius turintys vaikai: vieni vaikai turi įvairių fizinių negalių, judesio ir padėties, liekamųjų cerebrinio paralyžiaus reiškinių, kitiems aiškiai išreikšti intelekto sutrikimai, beveik visiems vaikams būdingi kalbėjimo ir kalbos bei kiti komunikacijos sutrikimai. Žinant, kokius sutrikimus turi vaikai, parenkami ir pritaikomi tokie ugdymo būdai, kurie leidžia spręsti specifinius ugdymo uždavinius: kalbos supratimo, verbalinės ir neverbalinės komunikacijos mokymo, gebėjimo bendrauti ir pan.

Atsakymai į klausimą: *Kiek metų ir su kokiomis vaikų grupėmis dirba?* pateikiami 2 lentelėje. Apibendrinus tyrimo dalyvių atsakymus išskirtos dvi kategorijos: *vaikų grupės* ir *darbo metai*.

Vaikų grupės pagal ugdymosi sunkumų pobūdį ir darbo patirtis

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Vaikų grupės	Su intelekto sutrikimais	<i>Vaikams nustatyti dideli spec. poreikiai dėl intelekto sutrikimų (G); Dabar dirbu su vaikais, turinčiais žymų intelekto sutrikimą (J)</i>
	Didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių turintys vaikai	<i>Daug metų dirbu su Dauno sindromą turinčiais, su autistais (F)</i>
		<i>Dirbu su 5-6 lavinamosiomis klasėmis, kur vaikai turi didelius ir labai didelius spec. poreikius (E); Dirbu su lavinamųjų klasių mokiniais (I); Dirbu su didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių turinčiais pradinį klasių mokiniais (C); Dirbu socialinių įgūdžių ugdymo klasėje, kurioje yra 16-21 metų amžiaus mokiniai (D)</i>
Darbo metai	Darbinė patirtis	<i>Pastaruosius 10 metų dirbu su <...>pradinį klasių mokiniais (C); 12 metų dirbu su neįgaliais vaikais (A); 10 metų dirbu (I); 7 metus dirbu su vidutinę ar sunkią negalę turinčiais... (B); 16 metų dirbu su Dauno sindromą turinčiais... (F); Dirbu 18 m. su vaikais, turinčiais kompleksinę negalę (G).</i>

Tyrimo dalyvių atsakymai rodo, kad jos šiuo metu dirba su vaikais, turinčiais įvairių kompleksinių negalių: daugumai iš jų nustatytas intelekto sutrikimas, grupėse yra vaikų su Dauno, autizmo sindromais. Tyrimo dalyvės dirba su pradinį klasių, lavinamųjų klasių bei socialinių

igūdžių ugdymo klasių mokiniais. Visi mokiniai šiose klasėse turi didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių. Tenkinant didelius ir labai didelius ugdymosi poreikius, susijusius su komunikavimo problemomis, tyrimo dalyvėms tenka taikyti individualų bei grupinį darbą, o jei reikia, suteikti ir specialią pagalbą. Su šiais vaikais tyrimo dalyvės dirba ne pirmus metus, visos turi pakankamai didelę darbo patirtį – nuo 7 iki 18 metų, todėl yra pasirengusios padėti vaikams įveikti sunkumus.

Kadangi tyrimo dalyvės dirba su įvairias kompleksines negalias turinčiais vaikais, jų buvo paprašyta atsakyti į klausimą: *Pagal kokias ugdymo programas dirbate ir kokiais dokumentais (rekomendacijomis) vadovaujatės ugdydamos vaikų komunikaciją?* Apibendrinus respondenčių atsakymus išskirtos dvi kategorijos: *pagrindinės ugdymo programos* ir *papildoma metodinė medžiaga* (3 lentelė).

3 lentelė

Komunikacijos ugdymui taikomos programos

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Pagrindinės ugdymo programos	Bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokiniams	<i>Dirbu remdamasi Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui (G); Remiuosi Pradinio ir pagrindinio... (J); Vadovaujuosi Pradinio ir pagrindinio... (E); Dirbu pagal Pradinio ir pagrindinio... (F) ir t.t.</i>
Papildoma metodinė medžiaga	Portage ankstyvojo ugdymo programa	<i>Remiuosi Portage ugdymo programa (A); Naudojuosi Portage ugdymo programa (B)</i>
	„Sutrikusios raidos vaikų ikimokyklinio ugdymo gairės“; „Ikimokyklinio amžiaus vaikų žymiai ir vidutiniškai neišsivysčiusios kalbos ugdymas“	<i>Rengdama individualizuotas programas remiuosi Sutrikusios raidos ikimokyklinio ugdymo gairėmis (F); (E); Kiekvienam vaikui sudarau individualizuotas programas (I); Ruošiu individualias programas, pasinaudodama Ikimokyklinio amžiaus vaikų žymiai ir vidutiniškai neišplėtotos... (C);</i>

Tyrimo dalyvės nurodė, kad ugdymo procese naudojasi tokiomis programomis: „Pradinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis specialiųjų poreikių mokinių kalbiniam, matematiniam ir socialiniam bei gamtamoksliniam ugdymui“ (2009) ir „Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui“ (2009). Remdamosi šiomis programomis respondentės savo ugdytiniais rengia individualizuotas ugdymo programas.

Dvi tyrimo dalyvės (A, B), dirbančios su pradinių klasių mokiniais, naudojasi *Portage ankstyvojo ugdymo programa*.

Tyrimo dalyvių atsakymai leidžia daryti išvadą, kad didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymas yra paremtas bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis. Tyrimo dalyvės yra vieningos nuomonės, kad jų ugdomiems vaikams labai reikalingos bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos, nes pagal bendras ugdymo programas šie vaikai negali būti ugdomi dėl jų turimų sutrikimų. Tyrimo dalyvės dažniausiai individualizuotą programą ruošia pusei metų. Rengiamos individualios ugdymo programos tenkina individualius tipologinius mokinių specialiuosius ugdymo(si) poreikius.

Kaip jau buvo minėta, kad išskiriamos dvi komunikacijos rūšys – verbalinė ir neverbalinė komunikacija – todėl tyrimo dalyvių buvo klausama: *Kuriai komunikacijos rūšiai – verbalinei ar neverbalinei – teikia prioritetą ir kodėl?* Duomenys pateikiami 4 lentelėje.

Svarbu stiprinti žmogaus galimybę bendrauti (komunikuoti) naudojantis kalba kaip sistema ir taip perimti iš kartos į kartą sukauptas žinias apie jį supančią aplinką bei tobulinti kalbą (Ivoškuvienė ir kt., 2007). Tačiau, kai mintims išreikšti nepakanka tik verbalinės kalbos, tenka pasitelkti ir neverbalinę (alternatyviąją) komunikaciją. Kiušaitės (2012) manymu, verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdyme svarbu vaikui parinkti tinkamiausią mokymo metodą.

Apibendrinus tyrimo dalyvių atsakymus išskirta viena kategorija: *komunikacijos rūšys*.

4 lentelė

Komunikacijos rūšies pasirinkimo motyvai

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Komunikacijos rūšys	Verbalinė komunikacija	<i>Pirmenybę teikiu verbalinei komunikacijai, nes visi mano mokiniai kalba (G); Jeigu vaikui yra galimybė komunikuoti žodžiais, būtina tuos įgūdžius lavinti (E)</i>
	Neverbalinė komunikacija	<i>Su nekalbančiais komunikuojau neverbaliai (J); Niekada neapsiribojau tik verbaline komunikacija... (C); Dauguma mano ugdomų vaikų dėl savo negalės sunkumo verbaliai komunikuoti niekada nepajėgs (B)</i>

Išanalizavus tyrimo dalyvių atsakymus išsiaiškinta, kad komunikacijos ugdymo procese prioritetas nėra teikiamas nė vienai iš komunikacijos rūšių, kadangi tenka taikyti abi, atsižvelgiant į vaiko galimybę komunikuoti. Nors, atsiradus bent mažiausiai galimybei, tyrimo dalyvės taikytų verbalinę komunikaciją, nes kalba yra prigimtinė ir labiausiai paplitusi žodinių (verbalinių), garsinių simbolių sistema, naudojama žmonių komunikacijoje:

Žinoma, norint kuo geriau integruoti vaiką į visuomenę, rinkčiausi verbalinę komunikaciją... (B);

Dirbant su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais verbalinė kalba yra labai svarbi, ji stiprina pasitikėjimą savimi (F);

Svarbu, kad namuose su artimaisiais vaikai galėtų pagal išgales komunikuoti verbaliniu būdu (G).

Tyrimo dalyvės nurodė, kad jų institucijoje verbalinė ir neverbalinė komunikacija taikoma kartu – verbalinė komunikacija dažnai papildoma neverbaline ir atvirkščiai. Ir tai susiję su ugdytinių kalbiniais gebėjimais, kadangi grupėse (klasėse) ugdomi įvairių sutrikimų turintys vaikai, todėl pasirenkama ir atitinkama komunikacijos rūšis.

Išsiaiškinus komunikavimo rūšių pasirinkimo motyvus, kitu interviu klausimu buvo norima sužinoti: *Kokios komunikacijos ugdymo metodinės priemonės respondentėms labiausiai priimtinos ir kodėl?* Specialistai pabrėžia, kad parinkus tinkamiausias ugdymo priemones galima tikėtis, kad vaikui bus sužadintas noras komunikuoti. Kitaip tariant, specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymo procese komunikacija tampa svarbiu informacijos perdavimo ir priėmimo vyksmu tam tikrų priemonių pagalba (Liaudanskienė ir Viliūnienė, 2006) ir kt.). Apibendrinus tyrimo dalyvių atsakymus išskirta kategorija: *ugdymo priemonės*. Tyrimo dalyvių atsakymų analizė pateikiama 5 lentelėje.

5 lentelė

Komunikacijos ugdymo priemonių pa(si)rinkimas

Kategorija	Subkategorija	Išrodantys teiginiai
Ugdymo priemonės	Simbolių sistema	<i>Man visai priimtina simbolių sistema (J); Simbolių dažniausiai taikau nekalbantiems vaikams arba negebantiems skaityti (I)</i>
	Žaidimai	<i>Komunikavimą ugdau spontaniškais žaidimais (E); Labai padeda grupiniai žaidimai (B)</i>
	Situacijų kūrimas	<i>Panaudoju savaiminio bendravimo situacijas, kurių tyčines situacijas, skatinančias bendrauti (C)</i>
	Įvairios iliustracijos	<i>Vaikai lengviau įsisavina informaciją vaizdais (G)</i>
	Konkretūs daiktai	<i>Paprastus daiktus galima paliesti, su jais manipuliuoti (F); Pasitelkiu žaislus, lėles, tikras daržoves, vaisius... (D)</i>
	Komunikatorius	<i>...naudoju komunikatorių (D); Komunikatorių labiau naudoju individualioje veikloje (I)</i>

Tyrimo dalyvių pasakojimai leidžia daryti išvadą, kad komunikacijos ugdymo procese jos naudoja daug įvairių priemonių – nuo simbolių rinkinių iki natūralių daiktų. Tyrimo dalyvėms dirbant su labai didelį intelekto sutrikimą turinčiais vaikais, simbolių naudojimas ne visada yra efektyvus, todėl dažniau naudojami artimos aplinkos daiktai, jų nuotraukos, iliustracijos, muliažai.

Gestai, mimika, įvairūs judesiai naudojami kaip pagrindinės priemonės dirbant su tais vaikais, kurie turi klausos ir kalbėjimo sutrikimų, nes tik taip galima išreikšti ir emocijas, ir norus, asmeninius pageidavimus:

Pasitelkiu gestus, mimiką, vokalizaciją, kad atkreipčiau vaikų dėmesį, juos sudominčiau atliekama veikla... (C);

Sukuriu „kalbėjimo“ motyvą – kai vaikas negali pasakyti žodžiu, skatinu jį, kad pasinaudotų gestais, akių žvilgsniu ir panašiai. Taip nedingsta noras kažką pasakyti (D);

Siūlau pamėgdžioti mano rankų judesius, sekti lūpų padėtį, veido mimiką – vaikams patinka (J).

Respondentės atkreipia dėmesį į tai, jog vaikui sėkmingai pasinaudojus siūloma komunikacijos ugdymo priemone, nereikia pamiršti vaiko pagirti, paskatinti, palaikyti ir džiaugtis kartu su juo.

Galima daryti išvadą, kad komunikacijos ugdymo priemonės pasirenkamos tikslingai, atsižvelgiant į vaiko sutrikimų laipsnį ir jo galimybes tomis priemonėmis naudotis. Gana dažnai pasirenkamos neverbalinės komunikacijos priemonės.

Tyrimo dalyvės pasidalino patirtimi atsakydamos į klausimą: *Kaip komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių?* (6 lentelė).

Nežodinis komunikavimas vadinamas kūno kalba, nes tai paprasčiausias būdas išreikšti pasitenkinimą, skausmą, džiaugsmą, simpatiją ar antipatiją, įvardinti norus. Dauguma neverbaliųjų kūno ženklų yra įgimti (pvz., šypsena, nes šypsosi ir negirdintis, ir neregintis žmogus) ir nesąmoningai išreiškiami gestais ir pozomis. Kūno kalbos pagalba, net nemokėdamas kalbėti, žmogus gali pranešti aplinkiniams, kad nori gerti, valgyti, yra pavargęs ir t.t. (Bendravimo psichologija, 2001; Grebliauskienė ir Večkienė, 2004; Pease, 2012).

Apibendrinus tyrimo dalyvių atsakymus išskirta kategorija: *bendravimo problemos*.

6 lentelė

Bendravimo įgūdžių formavimą trikdantys veiksniai

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Bendravimo problemos	Negebėjimas išreikšti norų	<i>Mergaitė nepritapo jokioje veikloje, nes nemokėjo paaiškinti, kas jai patinka. Kitų vaikų palaikymas padėjo (A).</i>
	Visiškas atsisakymas bendrauti	<i>Atsisakydavo bendrauti su kitais vaikais, bendraudavo tik galvos judesiais. Padėjo muzikos terapija (C)</i>
	Saviizoliacija	<i>Berniukas žaisdavo vienas, tik jam suprantamus žaidimus. Pavyko įtraukti į bendrą veiklą pritaikius stebėjimą ir mėgdžiojimą (B)</i>
	Kalbėjimas „sava“ kalba	<i>Nesuprantant ką vaikas kalba, teko panaudoti daiktus, tada jis pats parodo, apie ką kalba (F)</i>
	Žodinės informacijos suvokimo sutrikimas	<i>Teko dažniau taikyti gestus, paveikslėlius, tada ir vaikas ėmė naudoti gestus (G)</i>

Tyrimo dalyvių papasakoti atvejai pagrindžia mokslininkų (Ivoškuvienė, Kaffemanienė, Baranauskienė, 2003; Matiukaitė, 2005; Dodge, Heroman'as, 2008) nuomones, kad didelių ir labai

didelių komunikavimo sutrikimų turintis asmuo susiduria su bendravimo problemomis – negeba išreikšti minčių, norų, yra atsiskyręs, atsisako bendrauti net su savo bendraamžiais, gyvena *savo susikurtame pasaulyje*.

Išanalizavus tyrimo dalyvių nuomones galima daryti išvadą, kad dėl komunikavimo sutrikimų izoliaciją patiriantiems vaikams galima padėti: būtina lygiagrečiai dirbti ir su vaiku, ir su visa grupe, taikyti vaikui geriausiai suvokiamą komunikavimo priemonę, jį nuolat padrąsinti ir rodyti dėmesį, įtraukti į situacijas, kuriose vaikas neišvengiamai turi komunikuoti, pasitelkti vaidmenų žaidimus ir pan.

Išaiškėjo, kad sustiprinti bendravimo įgūdžius padėjo neverbalinės komunikacijos ir pagalbinės priemonės: vaikai buvo raginami stebėti veiklas ir pamėgdžioti kitų atliekamus veiksmus, buvo siūloma naudotis gestais, kai kitaip nepavykdavo suprasti vaiko *kalbos* tyrimo dalyvės naudojo daugiau iliustracijų, nuotraukų, pasitelkė muzikos terapiją ir pan.

Pedagogai, dirbantys su didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių turinčiais vaikais, turi būti kūrybingi, išradingi, gebėti nuolat tobulinti ugdymo procesą. Barkauskaitė, Grincevičienė, Indrašienė ir kt. (2001) yra tos nuomonės, kad specialiųjų poreikių turinčių vaikų ugdymo procese svarbu gebėti pasitelkti tinkamas priemones. Gali būti, kad naudojamos poveikio priemonės ir nepadės vaikams pasiekti didesnių ugdymosi rezultatų, tačiau bent iš dalies leis suformuoti verbalinės ir/ar neverbalinės komunikacijos įgūdžius, reikalingus savo poreikiams patenkinti.

Bendravimo įgūdžius tyrimo dalyvės formuoja užsiėmimams rengdamos įvairias priemones, todėl jos pareiškė savo nuomonę, atsakydamos į klausimą: *Ar teko (tenka) joms pačioms ruošti priemones vaikų komunikacijos ugdymo užsiėmimams ir kaip sekasi tai daryti ?* (7 lentelė).

Apibendrinus tyrimo dalyvių atsakymus išskirtos dvi kategorijos: *rengiamos priemonės* ir *naudojamos parengtos priemonės*.

7 lentelė

Priemonių komunikacijos ugdymo užsiėmimams rengimas

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Rengiamos priemonės	Iliustracijų aplankai	<i>Gaminu daiktų, veiksmų paveikslėlių aplankus (C)</i>
	Tekstai iš simbolių	<i>Daug laiko skiriu ir sugaištu, kol sudarau straipsnelius iš simbolių (I)</i>
	Garso įrašai	<i>...taip vaikai ne tik suranda reikalingą paveikslėlį, bet ir išgirsta žodį, bando jį ištarti patys (E)</i>
Naudojamos parengtos priemonės	Kompiuterinės programos	<i>Neseniai pati išmokau ir dabar vaikams naudoju kompiuterinę programinę įrangą Boardmaker (D)</i>
	Komunikatorius	<i>Naudoju komunikatorių...(E); Jis [komunikatorius] padeda įtvirtinti tarimą, žodžių aiškumą (G)</i>

Iš tyrimo dalyvių pateiktų atsakymų išaiškėjo, kad visos darbuotojos rengia priemones, skirtas komunikavimo užsiėmimams. Tai daroma ne todėl, kad nėra kompleksškai parengtų

tinkamų priemonių, o dėl ugdytinių sutrikimų specifiškumo, nes priemonės dažnai taikomos kiekvienam ugdytiniui individualiai:

Priemonės padaryti nėra sunku, sunkiau yra jas pritaikyti, nes kartais jos gali būti mokiniui nesuprantamos, per daug sudėtingos (E);

Vaikams dažniausiai netinka įprastos priemonės, tenka piešti, lipdyti, karpyti ir pan., kurios tik būtų būtent mano ugdomiems vaikams (B);

Kiekvienam užsiėmimui bent dalį priemonių gaminu pati... (A).

Galima daryti išvadą, kad tyrimo dalyvės labai atsakingai ruošiasi kiekvienam užsiėmimui, pačios rengia nemažai priemonių, skirtų kiekvienam ugdytiniui individualiai, kadangi ne visada galima panaudoti grupei skirtas priemones. Tyrimo dalyvės apgailestauja, kad priemonių rengimui tenka skirti daug laiko ir pabrėžia, kad dar nepakankamai naudojamos laikmetį atitinkančios priemonės, pvz., specialios kompiuterinės programos, ne visos naudojasi komunikatoriumi.

Svarbu išsiaiškinti tyrimo dalyvių nuomones apie tai: *Kokias specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo spragas pastebi ir ką siūlytų keisti, tobulinti ? (8 lentelė).*

Komunikavimo ugdyme svarbus šeimos, artimiausios aplinkos asmenų aktyvus dalyvavimas ir noras padėti vaikui (Liaudanskienė, Viliūnienė, 2006). Apibendrinus tyrimo dalyvių atsakymus išskirtos dvi kategorijos: *komunikacijos testinumas* ir *komunikacijos integralumas*.

8 lentelė

Komunikacijos ugdymo spragos

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Komunikacijos testinumas	Ugdymo nuoseklumas	<i>...kaip nenutrūkstamai vystyti komunikacijos procesą (C)</i>
	Ugdymo metodų diferencijavimas	<i>Trūksta metodinių rekomendacijų apie veiksmingus <...> būdus (J)</i>
	Informacinių technologijų panaudojimas	<i>Trūksta galimybių taikyti informacines technologijas (B)</i>
	Teorinės informacijos kaita	<i>Kartais per daug naudojame teorinės medžiagos, kuri sunkiai suvokiama mokiniams (E)</i>
	Palaikantis tėvų požiūris	<i>Veiklos testinumo namuose trūkumas (E)</i>
Komunikacijos integralumas	Specialistų trūkumas	<i>Nepakanka mokytojų padėjėjų, kitų specialistų (A)</i>
	Lėšų trūkumas	<i>...kiek gali įstaiga skirti lėšų priemonėms įsigyti ar pasigaminti (D)</i>
	Klasių komplektavimo spragos	<i>...netobulumai ir spragos komplektuojant klases“ (B)</i>
	Priemonių taikymo nesklandumai	<i>Dėl didelių sutrikimų vaikai nesuvokia paties simbolio, nesugeba jų pagalba komunikuoti (G)</i>

Atsakymų analizė atskleidė, kad komunikacijos ugdymo procese tyrimo dalyvės išvelgė nemažai spragų, todėl išskirtos dvi kategorijos: komunikacijos testinumas ir komunikacijos integralumas. Tyrimo dalyvių manymu, komunikacijos testinumui svarbu, kad būtų kuo daugiau

naudojama praktinių metodinių priemonių, nuosekliai, pagal ugdytinių amžių, taikomos naujausios technologijos komunikacijos ugdymui, diferencijuojami ugdymo metodai. Tyrimo dalyvės akcentuoja, kaip svarbu jausti tėvų palaikymą ugdomojoje veikloje, nes:

Tėvų pagalba trūksta, tėvai neskatina vaikų dirbti namuose (E); Pasigendama tėvų pagalba, taikant tas pačias metodikas ir namuose (F);

Matom tėvų ir specialistų skirtingą požiūrį į vaiko <...> ugdymą (G); Trūksta tėvų iniciatyvos ir supratimo (I).

Išaiškėjo, kad komunikacijos integralumui trukdo specialistų trūkumas, ypač mokytojų padėjėjų, kurie visada yra arčiausiai vaiko ir nuolat su juo komunikuoja, ne visada tinkamai sukomplektuotos klasės (būna labai skirtingų sutrikimų turintys vaikai), trūksta lėšų įsigyti toms priemonėms, kurios atitinka specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų galias, per didelės dėmesys skiriamas simbolių taikymui, kaip neverbalinės komunikacijos priemonei, nes jie tinka ne visiems vaikams. Peršasi išvada, kad specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymas glaudžiai siejasi su ugdymo kokybe bei praktiniu problemų sprendimu. Tyrimo dalyvės akcentuoja specialistų ir ugdytinių tėvų bendravimo būtinybę.

Norint sužinoti tyrimo dalyvių nuomonę apie komunikacijos svarbą, buvo paprašyta atsakyti į klausimą: *Jūsų manymu, ar tikrai komunikacijos ugdymas yra toks svarbus specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams?* (9 lentelė).

Apibendrinus tyrimo dalyvių atsakymus išskirtos dvi kategorijos: *aplinkos pažinimas ir savivertės įtvirtinimas*.

9 lentelė

Komunikacijos ugdymo svarba

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Aplinkos pažinimas	Lavėja pažinimo procesai	<i>Mokymasis bendrauti ugdo suvokimą, mąstymą, atmintį, dėmesį (E)</i>
	Išvengiama izoliacijos	<i>Galėdamas komunikuoti, nesijaus vienišas, atstumtas, gebės užmegzti kontaktą (J)</i>
	Poreikių patenkinimas	<i>...keistis informacija, pažinti save ir kitus, išreikšti norus, išmokti tinkamai elgtis (B)</i>
Savivertės įtvirtinimas	Pasitikėjimo savimi jausmas	<i>Mokosi bendrauti ir su bendraamžiais, ir su suaugusiais, būti suprastam kitų, keistis patyrimais ir išgyvenimais (A)</i>
	Tapimas visuomenės dalimi	<i>Komunikuodamas <...> patiria bendravimo malonumą, išmoksta derinti veiksmus, perimti dorines nuostatas, pažinti jį supantį pasaulį (C)</i>

Pateiktos tyrimo dalyvių nuomonės rodo, kad komunikacijos ugdymas yra neabejotinai svarbus, nes tik komunikuodami vaikai išmoksta bendrauti, įsitraukia į bendras veiklas ir taip išvengia izoliacijos, nebesijaučia vieniši, išmoksta išreikšti poreikius ir pažinti juos supantį pasaulį. Ugdomi didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių turintys vaikai, nepaisant sutrikimo laipsnio, gali

sutelkti dėmesį į kalbantį jį, suprasti ir vykdyti nurodymus, žaisdami su kitais asmenimis, patirti teigiamas emocijas, gebėti pavadinti (žodžiu ar kt. priemonėmis) aplinkos daiktus, reiškinius. Nepaisant to, kad vaikams, turintiems įvairių didelių sutrikimų, nelengva komunikuoti, jiems galima padėti tenkinti poreikius, padėti bendrauti su aplinkiniu pasauliu, stengtis nugalėti sunkumus, nulemtus įvairių sveikatos sutrikimų. Komunikacija svarbi ne tik dėl informacijos perdavimo ir kontakto tarp asmenų palaikymo, bet ir dėl humaniškų santykių raiškos. (Ivoškuvienė, Mamonienė, Suveizdienė, 2007; Raudeliūnaitė, 2007).

Tyrimo dalyvių pareikštos nuomonės leidžia manyti, kad komunikavimo ugdymo procese yra svarbu vaikams sukurti tinkamą aplinką ir taikyti atitinkamas priemones o svarbiausia – ugdyti tokius komunikavimo mokėjimus, kuriais vaikai galėtų ateityje savarankiškai pasinaudoti:

...išmoksta prisiderinti prie kitų asmenų... (C);

Gal nebereikės fizinių tarpininkų norams pasakyti (D);

Mokės tinkamai elgtis tarp svetimų žmonių (A);

Nebijos pasikeitusios aplinkos (F).

Galima daryti išvadą, jog komunikavimo ugdymas nors ir nepadės vaikams pasiekti didesnių rezultatų, tačiau bent iš dalies leis suformuoti verbalinės ir/ar neverbalinės komunikacijos įgūdžius, reikalingus savo poreikiams patenkinti.

Tyrimo dalyvės atsakė į klausimą: *Ar Jums pakanka patirties, teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, dalyvaujant komunikacijos ugdymo procese?* Apibendrinus tyrimo dalyvių atsakymus išskirtos dvi kategorijos: *teorinės žinios ir praktiniai įgūdžiai* (10 lentelė).

10 lentelė

Darbo patirties įvertis komunikacijos ugdymo procese

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Teorinės žinios	Žinių tobulinimas	<i>...nestovėti vietoje, kaupti žinias seminaruose, savišvietos būdu (A);</i>
	Kvalifikacijos kėlimas	<i>Studijuodama įgijau nemažai teorinių žinių (B);</i>
	Informacijos paieška	<i>Ieškau informacijos apie autizmo sutrikimą (G)</i>
Praktiniai įgūdžiai	Praktinės veiklos kaita	<i>Vienam vaikui naudojami praktiniai modeliai kitam vaikui jau netinkami (C); Reikia išmokyti dirbti su komunikatoriumi (I);</i>
	Nauji iššūkiai	<i>Vėl viskas pasikeitė, pradėjus dirbti kitoje klasėje (J)</i>

Pateiktos nuomonės rodo, kad tyrimo dalyvės turi pakankamai ir teorinių žinių, ir praktinių įgūdžių. Tai akivaizdžiai parodo turimas darbo stažas (žr. 2 lentelę). Tačiau nepaisant didelės darbo patirties, tyrimo dalyvės mano, kad joms vis dar nepakanka praktinių įgūdžių. Šitokią nuomonę

galėjo suformuoti pasikeitimai darbo vietoje, kai tenka pereiti dirbti į kitas grupes, su kitus sutrikimus turinčiais vaikais ir pan.:

Trūksta patirties dirbant su simboliais... (E); Dažnai praktinių žinių naujai atėjusiems vaikams negali pritaikyti, nes prie kiekvieno reikia mokytis „iš naujo prieiti (B);

Praktinių įgūdžių pritrūksta, kai pereini dirbti su kitais vaikais... (I)

Man dar trūksta praktinių žinių, nes anksčiau nedirbau su autizmo sindromą turinčiais... (D);

Man atrodo, kad esu sukaupusi nemažą žinių bagažą, bet to paties vaikams negali taikyti, reikia individualaus priėjimo ir patyrimo (C).

Galima daryti išvadą, kad tyrimo dalyvės vadovaujasi nuostata, jog patirties niekada nebūna per daug. Ypač tyrimo dalyvėms svarbūs praktiniai įgūdžiai – įtvirtinti vienoje veiklos vietoje jie kartais nebetenka aktualumo, nes reikia persiorientuoti į kitą veiklą ir toliau sėkmingai dirbti.

Paskutiniu interviu klausimu tyrimo dalyvių buvo paklausta: *Ką dar, kokius būdus papildomai siūlote taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti?* (11 lentelė).

Ugdant vaikus, turinčius kompleksinių sutrikimų, geriausiai tinka šios komunikacinės veiklos kryptys: verbalinė komunikacija, kalbos supratimas, alternatyvioji komunikacija. Šios ugdymo kryptys neatsiejamoms ir dažnai taikomos lygiagrečiai, tačiau jeigu nėra paties vaiko noro, poreikio ar galimybės komunikuoti, negali vykti ir pats komunikacijos.

Apibendrinus tyrimo dalyvių atsakymus išskirtos trys kategorijos: *vaizdinė medžiaga, tarpusavio sąveika ir netradiciniai metodai.*

11 lentelė

Pasiūlymai, kaip sužadinti vaikų poreikį komunikuoti

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Vaizdinė medžiaga	Skatinimas veikti	<i>Vaikas viską turi matyti vizualiai- užrašus, iliustracijas kiekviename žingsnyje (E)</i>
Tarpusavio sąveika	Emocinis artumas	<i>Emociniai išgyvenimai teigiamai veikia ir kalbos vystymąsi (J); Nuolatinis pagyrimas, padėjimas išgyventi sėkmes ir nesėkmes (B); Vaiko pastangų įvertinimas, leidžiant pajusti, kad tai svarbu visiems (A);</i>
	Fizinis artumas	<i>Labai svarbu skatinimas – žaislais, paglostymu, apkabinimu... (C)</i>
Netradiciniai metodai	Terapijų taikymas	<i>Taikyti papildomus būdus – lėlių teatro terapiją, muzikinę aplinką... (I)</i>

Tyrimo dalyvių nuomonės iliustruoja, kad siekiant sužadinti vaikų poreikį komunikuoti yra svarbi tarpusavio sąveika, pagrįsta emociniu ir fiziniu artumu. Tyrimo dalyvės yra įsitikinusios, kad

dažnai labiau už pačias patraukliausias priemones vaikui teigiamas emocijas sužadina saugi aplinka, pagyrimas, padrąšinimas, suaugusiųjų dėmesys, pasitikėjimo savimi skatinimas.

Tyrimo dalyvės pastebi, kad ugdant vaikų poreikį komunikuoti reikia ir pedagogų nusiteikimo, ir tėvų pastangų:

...rezultatai pastebimi po ilgo laiko, todėl reikia kantrybės ir gebėti džiaugtis kiekvienu, nors vos pastebimu pasiekimu (D);

Labai svarbu, kad vaiką remtų jo šeima, jo artimiausi žmonės <...> tėvai bendrautų ir bendradarbiautų su pedagogais (C).

Galima daryti išvadą, kad vaikų poreikį komunikuoti didele dalimi lemia šilti emociniai ryšiai su pedagogais bei tėvų palaikymas. Komunikavimui atsirasti labai svarbus aplinkos vaizdumas, kuris skatina vaiko norą bendrauti. Komunikacijai sustiprinti galima naudoti ir netradicinius metodus, t. y. įvairias terapijas, kurios žadina jausmus, sukelia teigiamas emocijas, pvz., muzikos terapija, kvapų, spalvų terapija ir pan.

Apibendrinant didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų verbalinės ir neverbalinės komunikacijos ugdymo ypatumus išsiaiškinta, kad tokių vaikų komunikavimą riboja įgimti ar įgyti sutrikimai. Ugdymas paremtas parengtomis individualizuotomis programomis, nes pagal bendras ugdymo programas šie vaikai negali būti ugdomi dėl jų turimų sutrikimų. Institucijoje verbalinė ir neverbalinė komunikacija naudojama kartu – verbalinė komunikacija dažnai papildoma neverbaline ir atvirkščiai. Ir tai susiję su ugdytinių kalbiniais gebėjimais, kadangi grupėse (klasėse) ugdomi įvairių sutrikimų turintys vaikai, todėl pasirenkama ir atitinkama komunikacijos rūšis. Komunikacijos ugdymo procese naudojama daug įvairių priemonių – nuo simbolių rinkinių iki natūralių daiktų. Didelių ir labai didelių komunikavimo sutrikimų turintys vaikai susiduria su bendravimo problemomis – negeba išreikšti minčių, norų, yra atsiskyrę, negeba bendrauti net su savo bendraamžiais, gyvena „savo susikurtame pasaulyje“. Sustiprinti bendravimo įgūdžius padeda neverbalinės komunikacijos ir pagalbinės priemonės: vaikai raginami stebėti veiklas ir pamėgdžioti kitų atliekamus veiksmus, siūloma naudotis gestais, kai nepavyksta suprasti vaiko „kalbos“, naudojama daugiau iliustracijų, nuotraukų, simbolių. Rengiama nemažai priemonių, skirtų kiekvienam ugdytiniui individualiai, kadangi ne visada galima panaudoti grupei skirtas priemones. Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymas glaudžiai siejasi su ugdymo kokybe bei praktiniu problemų sprendimu.

2.4. Vaikų komunikacinių gebėjimų ugdymas

2.4.1. Labai didelių ugdymosi poreikių turinčios mokinės ugdymasis (I atvejo analizė)

Goda, būdama septynerių metų, pradėjo lankyti pirmąją specialiąją – lavinamąją klasę. Ji į pirmąją klasę atėjo nelankiusi ikimokyklinės ugdymo įstaigos.

Pedagoginės psichologinės tarnybos pažymoje nurodyta, kad mergaitė orientuojasi artimoje aplinkoje, vykdo primityvius nurodymus. Padedama apsirengia, pavalgo, susideda žaislus. Kartu su suaugusiu trumpai pažaidžia. Neadekvačiai elgiasi su svetimais žmonėmis. Neturi jokių skaitymo, rašymo, skaičiavimo pradmenų. Mergaitė nesusikaupia, jos veikla nesukoncentruota, nepastovi, mokslumas žemas. Artikuliacinis aparatas nepaslankus, izoliuotai ištaria balsius, kai kuriuos dusliuosius priebalsius. Bendrauja garsažodžiais, savais žodžiais, neatsako į pateiktus klausimus. Neužsiima jokia kryptinga veikla, dėmesį išlaiko tik keletą minučių. Įvardijus gerai žinomą daiktą, jį parodo. Suvokia primityvias, trumpas instrukcijas, parodo kai kurias kūno dalis, nekopijuoja raidžių elementų. Labai dideli ugdymosi poreikiai, **žymus antrinio pobūdžio** kalbos neišsivystymas dėl nepatikslingo intelekto sutrikimo.

Siekiant detaliau išsiaiškinti mokinės kalbinius ir komunikacinius gebėjimus, pažinti kylančius sunkumus, mergaitė buvo tirta panaudojant kalbos įvertinimo kortelę (3) bei įgūdžių tikrinimo schemą (Ivoškuvienė, Balčiūnienė, 2002). Išanalizavus gautus rezultatus, buvo atliktas gebėjimų vertinimas.

Tartis. Dėl silpnų artikuliacinio aparato raumenų, netaisyklingo sąkandžio bei neišlavėjusios kalbinės klausos, mergeitei būdingi žymūs garsų, skiemenų, žodžių tarimo trūkumai (s→š, r→k, g→k, b→p; ka→ta, sa→ša, ra→ka; saulė→salau, medis→medi, meška→miška, ledai→leliai ir pan.).

Girdimasis ir regimasis suvokimas. Akivaizdūs girdimojo suvokimo sutrikimai, mokinė neatpažįsta sklindančių garsų, nesutapatina garso su jį skleidžiančiu garsu, nesuvokia sklindančio garsų srauto. Ji geriau diferencijuoja regimuosius (sudedą piramidę pagal pavyzdį, atrenka vienodos spalvos ir formos daiktus, surenka paveikslėlį iš 2 ir 3 dalių) nei garsinius dirgiklius.

Kalba. Pastebėtas didelis atotrūkis tarp pasyvaus ir aktyvaus žodyno. Nors Goda parodo daugelį artimos aplinkos daiktų (lėkštė, šaukštas, šakutė, stalas, lova, žaislai) veiksmų (eina, bėga, miega, valgo, dainuoja, kėdė) kūno dalių, savo artimuosius, suvokia veiksmo kryptį, objekto vietą (apačioje, viršuje), vykdo vienos dalies elementarias instrukcijas (ateik, užsimerk, pakelk ranką), tačiau kalbos suvokimas ir kalbinė raiška labai menka. Mergaitė kalba garsažodžiais, kartoja pavienius žodžių skiemenis bei dviskiemenius žodžius (mama, laba, medi ir pan.), į save kreipiasi vardu. Nesuvokia gramatinių formų, prielinksnių, mažybinių formų reikšmių.

Komunikacija (verbalinė, neverbalinė). Bendraudama mokinė pasitelkia mimiką, judesius, reakcijas: linksi galvą *taip*, purto galvą *ne*, rodo norimo daikto link, reiškia adekvačias reakcijas situacijai: kai jaučiasi nuskriausta - verkia, šypsosi atsakydama į dėmesį, nori suaugusiojo meilės.

Žaidimas. Mėgdžiodama išitraukia į paprastą žaidimą su suaugusiuoju (ridena kamuolį, stumia mašiną), atlieka paralelinius veiksmus: supa lėlę, pila arbatą, maišo ir semia sriubą, stato bokštelį, tačiau neturi gebėjimų žaisti su bendraamžiais greta, labai greitai išprovokuoja konfliktą, reikalaujama ir atimdama žaislą, kuriuo žaidžia bendraklasis, o kai jį gauna, greit nustoja juo domėtis.

Bendroji ir smulkioji motorika. Nors turi poreikį judėti, tačiau mergaitė neišlaiko taisyklingos kūno laikysenos bėgdama, eidama nesiliko saugaus atstumo, judesiai nekoordinuoti, sutrikusi pusiausvyra, orientacija erdvėje, nepastovi ant vienos kojos, nors sugeba atlikti šuoliuką iš vietos, nušokti nuo paaukštinimo, gaudyti ir mesti didelį kamuolį.

Neišlavėjusi smulkioji motorika pasireiškia negebėjimu surinkti smulkių daiktų, suverti karolių, spalvindama nesilaiko kontūro ribų, keverzoja įvairiomis kryptimis. Geba laikyti rašomąją priemonę nykščiu, rodomuoju ir didžiuoju pirštu.

Situacija šeimoje. Goda yra ketvirtas vaikas šeimoje. Be jos šeimoje yra dar trys vyresni broliai. Tarp vaikų didelis amžiaus skirtumas, todėl mergaitė su jais beveik nebendravo. Tėvas šeimą paliko, vaikais rūpinosi tik mama. Kadangi šeima gyveno kaime, mergaitė ugdymo įstaigoje buvo paliekama visai savaitei. Pokalbio su mama metu aptariant ugdymosi perspektyvas, mama išreiškė tik vieną konkretų pageidavimą: *Būtų gerai, kad būtų galima susišnekėti.*

Vaiko ugdymosi kontekstas. Specialiojoje – lavinamojoje klasėje mokosi 6 vaikai su įvairiapusiais raidos sutrikimais, kurių derinius sudaro intelekto sutrikimai, kalbos ir komunikacijos sutrikimai, elgesio ir emocijų sutrikimai bei vienas berniukas su autizmo sindromu. Ugdomąją veiklą klasėje iki pietų organizuoja mokytoja, turinti specialiojo pedagogo kvalifikaciją, po pietų su mokine dirba auklėtoja. Du kartus per savaitę ugdytinė lanko logopedinius, kineziterapijos užsiėmimus. Ugdymo įstaigoje dar teikiamos bendrosios praktikos slaugytojo, socialinio pedagogo, masažuotojo paslaugos.

Atsižvelgiant į mergaitės turimus ir stokojamus gebėjimus kolegialiai (klasės mokytoja, logopedas, klasės auklėtoja, mama, kineziterapeutas) buvo sudaryta individualizuota programa, kurioje didžiausias dėmesys buvo skiriamas:

Tarties tikslinimui – stiprinant artikuliacinio aparato raumenis bei tikslinant kalbos padargų padėtis, lavinti garsų, jų junginių bei žodžių tarimo gebėjimus pamėgdžiodant ir savarankiškai.

Girdimojo suvokimo ir kalbos supratimo lavinimui – mokyti pažinti ir skirti aplinkos ir kalbos garsus, siėti daiktą ir žodį, žodį ir judesį, mokyti suprasti ir vykdyti dviejų dalių instrukcijas, tikslinti prielinksnių (į, ant, po, už), gramatinių formų reikšmės (daug –vienas).

Kalbos kaip komunikacijos priemonės vartojimui – mokyti reikšti norus žodžiu *prašau duoti, aš noriu*, neigimą ir teigimą išreikšti žodžiu *ne, taip*, į asmenį kreiptis vardu, kalboje vartoti asmeninius įvardžius (mano, man, tavo), nusakyti daikto buvimo vietą *čia, ten*.

Bendravimo gebėjimų ugdymui – pratinti prašyti leidimo pradėti veikti, žaisti greta kito vaiko, dalintis žaislais, skatinti dalyvavimą bendroje veikloje, žaidžiant imitacinius, judriuosius, situacinius žaidimus.

Skaitymo ir rašymo pradmenų formavimui – mokyti pažinti raides, jungti jas į skiemenį, skiemenis į dviskiemenius žodžius, parašyti didžiąsias raides.

Bendrosios ir smulkiosios motorikos tikslinimui – lavinti koordinaciją, pusiausvyrą bei taisyklingą kūno laikyseną, skatinti norą atlikti įvairias užduotis smulkiajai motorikai lavinti.

Kalbos ugdymo būdai ir formos. Kalbos ugdymas plėtojamas įvairių tikslingai organizuojamų veiklų (komunikacinės, pažintinės, orientacinės, meninės) bei kasdienės veiklos metu. Tam, kad vaikai galėtų apibūdinti situaciją, paveikslėlį, jie turi suvokti, kokius daiktus, reiškinius, veiksmus mato, suprasti jų ryšius. Tai ugdoma regimojo ir girdimojo suvokimo užduotimis: siėti daiktą su paveikslėliu, atpažinti skirtingai, bet realistiškai atvaizduotus daiktus, o vėliau atpažinti juos siužetiniuose paveikslėliuose (Garšvienė, 1996). Žemiau pateikiami kalbos, komunikacijos ir pažintinių procesų lavinimo pavyzdžiai.

Siekiant plėtoti mergaitės kalbos supratimą, buvo numatytas veiklos planas, siejant objektą, ypatybę ar veiksmą su sąvoka.

1. Imami natūralūs daiktai iš artimiausios vaiko aplinkos (žaislai, maistas, įrankiai, mokykliniai reikmenys), mokytoja taisyklingai tardama žodžius, įvardija ir kartu parodo daiktus, veiksmus ar ypatybes. Tada mokytoja klausia mokinės: *Kas čia? – lėlė. Šaunuolė, pakartok – lėlė.* Jei mergaitei sunku ištarti žodį, tai mokytoja prašo: *Parodyk, kur meškiukas?* [Goda rodo ir sako] – *čia*. Pradžioje mokytoja nereikalauja viso žodžio ištarti pilnai, pavyzdžiui: katė įvardijama žodžiu – *miau, miau*, šuo – *au au*, avis – *be be* ir pan. Kai mokinė suvokia sąvokos ir daikto ar veiksmo santykį, einama prie kito etapo.

2. Natūraliems daiktams priskiriami paveiksliukai, tiek natūralūs, tiek stilizuoti. Ieškoma daikto ir paveiksliuko atitikmens, išskiriant sutampančias ypatybes. Mergaitė skatinama daiktus, veiksmus ar ypatybes įvardinti garsu, garsažodžiu (lydimoji kalba). Atliekant veiksmus su daiktais, paveikslėliais, buvo siekiama mokinę supažindinti su prielinksniais, kaip pasikeičia daikto vieta, padėjus *jį ant dėžės, idėjus į dėžę, padėjus už dėžės*. Kai mergaitė jau gebėjo paveiksliukus siėti su natūraliais daiktais, atrinkti, rūšiuoti daiktus į grupes, buvo žengiamas kitas žingsnis.

3. Žinomų daiktų, veiksmų ieškoma knygų iliustracijose, siužetiniuose paveikslėliuose, žurnaluose. Šiame etape mokytoja įtvirtino klausimų *kas čia? Ką veikia? Kur? Koks? (didelis – mažas, storas – plonas, ilgas – trumpas, raudonas, mėlynas, žalias, tuščias, pilnas)* reikšmes. Taip mokinė buvo skatinama sakyti ne tik atskirus garsažodžius ar žodžius, bet ir žodžių junginius, siejant daiktavardį ir veiksmąžodį kartu: *Goda, kas čia? – katė. Šaunuolė Goda. Ką daro katė? – bėga.* [Pakartojamas klausimas]. *Ką katė daro? Katė bėga. Pakartok. Katė bėga. Šaunuolė!*

4. Antraisiais ugdymosi metais Goda buvo pratinama sutelkti dėmesį į žodinę kalbą, plėtoti ekspresyvosios ir impresyvosios kalbos gebėjimus, klausantis elementaraus turinio pasakojimų, perfrazuotų pasakėlių, naudojant stalo lėles, pirštines lėles, serijinius paveikslėlius įvykių nuoseklumui atkurti. Apibūdinant veiksmų nuoseklumą buvo naudojamos sąvokos - *pirma, po to, paskui, šiandien, rytoj.*

Kad veikla su natūraliais daiktais ir paveikslėliais mokinei būtų patraukli, nemonotoniška, užduotys buvo įvairinamos žaidybiniais elementais: daiktai traukiami iš burtininko dėžės, iš maišelio, paveikslėliai traukiami iš klouno kišenių, padarius vėduoklę, paveikslėliai buvo pateikiami ant įvairios formos trafaretų (lapų, balionų, gėlyčių, sniego kamuoliukų), paveikslukus dažnai atnešdavo koks nors personažas. Personažas dažnai pokalbį pradėdavo: *Laba diena. Mano vardas.... Koks tavo vardas? Kiek tau metų?*

Veikloje pagal temas „Gausus daržovių derlius“, „Sodo gėrybės“ virdavome sriubą, kompotą, dėdami vaisius ir daržoves į puodą. Kartais patys vaikai tapdavo daržovėmis, iš kurių virdavome bulvienę. Su natūraliais daiktais ir paveikslėliais buvo žaidžiami žaidimai: „Kas trobelėje gyvena“, „Paslaptingoji dėžutė“. Žaidybiniai elementai, papildomos vaizdinės priemonės pasitarnavo mokant suprasti žodines instrukcijas ir pamėgdžiojant jas vykdyti: *dėk į puodą, idėk į dėžę, trauk iš maišelio, imk iš dėžės, dėk į lėkštę, padėk prie meškiuko* ir pan. Mergaitei labai sunku būdavo sulaukti savo eilės, todėl, siekdama paspartinti veiklos eigą, pati „teikdavo“ žodines instrukcijas savo bendraklasiams: *Lukai, imk, Mata, tlauk, Samata, dėk į dėžę.*

Goda džiūgaudavo sulaukusi mokytojos pagyrimų, paskatinimų: *...kai parodydavau pakeltą nykštį, kai nusišypsodavau, kai paplodavau, kai, sulaukus teisingo atsakymo, susidauždavome plaštakomis, kai mergaitė buvo apkabinama, kai jos darbelis buvo įvertinamas besišypančiu veiduku.*

Kartu su žodyno plėtimu buvo ugdomas mergaitės suvokimas klausia, regimasis suvokimas, dėmesys, atmintis, lavinama akies ir rankos koordinacija. Išmokus skirti ir pavadinti naminius gyvūnus, mokinė buvo mokoma skirti jų balsus, žaidžiant su garsus skleidžiančiais žaislais, klausantis gyvūnų balsų įrašų, virtuvės rakandų skambesio, gamtos garsų (pučia vėjas, lyja, čiurlena upelis, gieda paukščiai), buvo mokoma nustatyti garso sklaidimo vietą bei kryptį, išploti, išbelsti nurodytą elementarų ritmą. Pradžioje skiriant aplinkos garsus, mergaitei buvo siūloma

išskirti skambantį garsą, parodant jo atitikmenį paveikslėlyje, supažindinus su žaislo ar daikto skleidžiamais garsais: *Parodyk, kas sako mū mū, kas sako miau miau, kas skamba*.

Vėliau buvo prašoma *pasakyk, kas sako mū mū, kas groja*, kai garsą skleidžiančio garso vaikas nemato. Tuo tikslu žaidžiami žaidimai „*Paklausyk ir pasakyk*“, „*Surask*“, „*Koncertas*“, „*Kas dėžutėje*“, „*Atspėk kuo groju*“. Kai Goda pradėjo atskirti, diferencijuoti aplinkos garsus, imtasi foneminės klausos lavinimo, išskiriant nurodytą garsą garsų eilėje, skiemenyse, nusakant pirmąjį žodžio garsą.

Po dviejų metų girdimojo suvokimo lavinimo pratybų mergaitė geba išskirti nurodytą garsą garsų eilėje, uždaruose skiemenyse, nurodo, ar turi žodis nurodytą garsą žodyje, kai garsas žodžio pradžioje ir kai juos taria mokytoja. Žaidime „*Išgirsk mane*“ tariami įvairūs garsai. Išgirdus nurodytą garsą, mergaitė turi signalizuoti, kaip iš anksto susitariama. Panašiai žaidžiama „*Sugauk garsą*“. Žaidybinės situacijos ne tik pagyvino veiklą, bet pratino Godą paisyti nurodymų, koncentruoti dėmesį į atliekamą veiklą.

Lavinant regimąją atmintį, Goda buvo skatinama atsiminti 2-3 parodytus daiktus, paveikslėlius, raides, skaičius, atrasti juos tarp kitų, rasti, kurio iš matytų daiktų, raidžių ar skaičių nebėra, kas pasikeitė kelių daiktų eilėje. Užduotys palaipsniui buvo sunkinamos, pridedant vis daugiau elementų. Mergaitė pamėgo žaidimą „*Užsimerk*“, kai prašoma visus užsimerkti ir „*pamiegot*“. Vaikams miegant, pradingsta daiktas, skaičius, paveikslėlis. Po sutaro signalo „*prabudus*“, vienas iš vaikų turi pasakyti, ko nėra, kas pasikeitė. Kitas šio žaidimo variantas, kai vienam iš vaikų užrišamos akys, o kitas vaikas slepia kurį nors daiktą. Jei spėjusysis atspėja, akys užrišamos žaislą slėpusiam vaikui.

Viena iš svarbių kalbos ugdymo dalių yra tarties tikslinimas. Todėl dirbant su Goda daug dėmesio buvo skiriama tarties tikslinimo pratyboms. Pasinaudojant tuo, kad mergaitė labai mėgo išdarinėti įvairias grimasas, stebėdama save veidrodyje, buvo siūloma imituoti demonstruojamus judesius. Mergaitei davus patrauklų veidrodėlį ir stebint mokytoją, siūloma atlikti įvairius judesius – *žiūrėk ir daryk taip, kaip aš darau*. Naudojant įvairias žaidybines situacijas, mergaitė buvo mokoma imituoti šypseną, dūdelės pūtimą, sausainio kramtymą, saldainio čiulpimą, liežuvio pasižvalgymą, dantukų valymą, laikrodžio tikslėjimą. Mokant taisyklingo kvėpavimo, buvo žaidžiami žaidimai: „*Pripūskime balioną*“, „*Laivelis plaukia*“, „*Sukasi malūno sparnai*“. Garsų, skiemenų, žodžių tarimo gebėjimams lavinti visada buvo pasitelkiamos žaismingos užduotys, paveikslėliai, didaktiniai žaidimai. Mokant tarti izoliuotus garsus, taikytos vaizdinės priemonės, pvz.; *staigia vilkas – ūūū, vanduo bėga – sss, gyvatė šnypščia – ššš, mašina važiuoja – žžž* ir pan.

Garsams įtvirtinti žodžiuose, mokytoja naudojo žaidimą „*Baik žodį*“: *Aš tariau pirmą skiemenį, o mergaitė – visą žodį*. Žaidė žaidimą „*Raidžių miestas*“. *Mergaitė pasirenka raides ir eina į svečius, ieško draugių. Susitikusi draugę, taria garsus, jungia raides į skiemenį ar žodį*.

Manoma, kad tarp smulkiosios motorikos judesių ir sklандаus vaiko kalbėjimo yra tiesioginis ryšys (Musteikienė, 2001). Todėl ugdant Godos kalbines galias didelis dėmesys buvo skiriamas smulkiajai motorikai lavinti, naudojant įvairias priemones ir būdus. Mergaitėi pamėgdžiojant, buvo siūloma atlikti rankų pirštų mankštelę pagal Musteikienę (2001), dėlioti mozaikas, statyti statinius iš kaladėlių, iš lego kaladėlių, užmauti žiedelius, kaladėles ant strypo, rinkti minkštus daiktus su pincetu, verti karolius, atrinkti pupeles ir žirnius, pagal pavyzdį sukurti mozaiką, kastuvėliu semti birius produktus ir perpilti į kitą indą, dėlioti dėlionės.

Akies ir rankos koordinacijai lavinti mokinė jungė du ir daugiau taškų, padėjo pagauti pelelę kačiukui, apvedžiojo kontūrus, „rado“ kelią paprastuose labirintuose, puošė raideles brūkšneliais, taškeliais, skrituliukais, kirpo kvadrato ir apvalios formos paveikslėlius, klįdavo juos į sąsiuvinį. Palankios sąlygos tiek smulkiajai motorikai lavinti, tiek kalbos ugdymo gebėjimams plėtoti susiklostė organizuojant meninę veiklą. Mergaitė buvo mokoma piešti, stampuoti rankų pirštais, spalvino paveikslėlius, pratinant naudoti ne vieną spalvą, laikantis kontūro ribų (mažus daiktus spalvinant mažais štrichais gretino su garsais ciu-ciu-ciu, didelius daiktus spalvinant didesniais štrichais gretino su garsais ciu – ciu- ciu). Ir šios veiklos metu buvo ugdomas kalbos supratimas ir kalbos vartojimas, siūlant paklausti ar paprašyti bendraklasių: *Goda, kur tavo klėjai? Netuliu. Kas turi klėjų? Samata. Paprašyk Samantos*. Tiesdama ranką į Samantą Goda pašo: *Plasau duoti*. Pasiūloma padėkoti. Taip mergaitė buvo mokoma prašyti, atsakyti į prašymą, dalintis, savo asmeniniais daiktais, padėkoti.

Bendravimo gebėjimų ugdymas. Anot Garšvienės (1996), planuojant darbą su sutrikusio intelekto vaikais, bendravimo socialinėms funkcijoms turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Vaikas turi mokėti atkreipti kitų dėmesį, pasikviesti suaugusįjį, gestais, mimika ar žodžiais išreikšti savo poreikius.

Įsimintus ir išmokus žodžius mergaitė buvo skatinama vartoti kasdienėje veikloje, tenkinant fiziologinius poreikius (valgymo metu, prausiantis, naudojantis tualetu, ruošiantis miegui), atliekant buitines darbus (vykdant būdotojo pareigas, tvarkant savo artimiausią aplinką), ugdant savitarnos ir savitvarkos įgūdžius. Kiekviena diena buvo klausimų ir inicijuotų atsakymų virtinė: *Goda, ką darai? Piešu. (Sakyk, aš piešiu). Goda, ką darai? Žaidu. (Sakyk aš žaidžiu)*. [Mergaitė pakartoja]. *Su kuo žaidi? Luka. (Sakyk, su Luku)*. [Mergaitė pakartoja] *Su Luku*. Dar vėliau prašoma pasakyti. *Aš žaidžiu su Luku*. Kalbos vartojimui skatinti buvo išnaudojamos įvairios situacijos. Pamačius, kad mergaitė kažko nori, siekia, mokytoja klausia: *Ko tu nori? Gerti? Dėžutės?* [Mergaitė skatinama pakartoti]. *Pasakyk. Aš noriu gerti. Aš noriu lėlės*. [Tik pakartojus sakinį, buvo patenkinamas vaiko noras]. *Kartais vaikus, gerai atlikus užduotį, apdovanoju saldainiais. „Pamiršusi“ duoti saldainį Godai, padedu juos į stalčių. Pamačiusi jos prašoma žvilgsnį klausiu, ko nori? Gal saldainio? Sulaukusi mergaitės galvos linktelėjimo, duodu jai*

saldainį. Vėliau prašau norą išreikšti žodžiu. Goda, sakyk: noriu saldainio. Analogiškos situacijos susiklostydavo „užmiršus“ ipilti arbatos ar sriubos pietaujant.

Žymiai ir vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikai negeba pritaikyti įgyto mokėjimo naujoje aplinkoje. Išmokius ko nors vienoje aplinkoje, būtina įtvirtinti tą mokėjimą įvairiose situacijose (Garšvienė, 1996). Goda buvo mokoma pernešti žinutę pamažu plečiant bendravimo partnerių ratą, paprašyti kažko auklėtojos, auklytės, klasės draugo, pvz.: *Nueik ir pasakyk auklytei, kad nori gerti.* [Auklytė prašymo neatlieka, kol mergaitės jos priėjusi nepaprašo]. Goda sako: *Aukle, noliu gerti.* Tartis ir kalbos aiškumas šiuo momentu nėra labai svarbu. Taip pat mokoma pakviesti kitą žmogų - *nueik ir pakviesk Luką.* Išmokus atlikti vienus prašymus, paliepiamus - mokoma kitų.

Bendravimas su vaikais ne mažiau svarbus negu bendravimas su suaugusiaisiais. Bendroje veikloje formuojasi gebėjimas taikiai bendrauti, laikytis nustatytų elgesio normų, surasti savo vietą tarp bendraamžių (Ivoškuvienė, Kaffemanienė, Baranauskienė, Burneckienė, Makarovienė, Varkalevičienė, 2003). Viena iš pagrindinių vaikų tarpusavio bendravimo priemonių yra žaidimas. Godai sunku būdavo nustyti vietoje, jai sunkiai sekėsi išlaukti savo eilės žaidžiant, netgi suvokti judriųjų žaidimų „Pagauk“, „Slėpynės“ žaidimų situaciją, paisyti žaidimo taisyklių. Viso to buvo siekiama pamėgdžijant bendrąklasius, atliekant žaidybinius elementus padedant mokytojai.

Pirmieji žaidimai, įtraukę mergaitę į bendrą veiklą, buvo imitacinio pobūdžio: muzikiniai žaidimai, rateliai, kaip, pvz.: „Jurgeli, meistreliai“, „Oi tu, kiški žvairi“, „Katė ir pelė“, „Kinku, linku“, ir pan. Jų metu Goda mokėsi pamėgdžioti pagrindinio veikėjo demonstruojamus veiksmus, sieti atliekamą judesį su žodžiu, išlaukti, kol bus pakviesta į ratelio vidurį, kas mergaitei būdavo ypač sunku ir pykdė žaidime dalyvaujančius vaikus, todėl buvo pasitelktos papildomos, pagalbinės priemonės – žaislai „keliautojai“: *Vaikams susėdus ratu vykdyti bendros veiklos, atėjęs į svečius personažas išskaičiuoja vaikus, kam pradėti žaidimą, to vaiko rankose atsiduria atkeliavęs svečias (meškiukas, kiškiukas). Žaidėjui, pas kurį atsiduria svečias, suteikiama teisė pradėti žaidimą. Kai vaikas su meškiuku rankose atlieka žaidimo veiksmą (ištraukia kortelę, paveikslėlį ar paridena žaidimo kauliuką), žaisliukas perduodamas kitam žaidėjui. Žaidėjas su meškiuku turi teisę žaisti. Taip žaisliukas keliauja pas visus žaidėjus.* [Dabar mergaitė jau geba išlaukti savo eilės]. Sekdama žaidimo eigą, ji sako: *aš lauku.*

Goda buvo mokoma žaisti ir judriuosius žaidimus, nes jų metu tenkinamas vaikų prigimtinis poreikis judėti, patirti žaidimo malonumą, lavintis bendrąją motoriką: *Pasinaudojus situacija, kai mergaitė bėgioja, sakau – pagausiu, pagausiu. Prilietus mergaitę, garsiai džiaugiasi – pagavo. Tada imama mergaitė už rankos ir bandant pasivyti kitą vaiką, sakoma pagausiu, pagausiu. Prilietus kitą vaiką, džiaugiamasi - pagavau. Saugantis, kad nepagautų, mergaitė bėga nuo gaudančiojo. Palaipsniui pagalbos mergaitei reikėjo vis mažiau, ji įprato žaisti viena su kitais vaikais.*

Šeimos įsitraukimas vaiko komunikacinių gebėjimų ugdymo procesą. Situacija šeimoje nėra palanki mergaitės komunikavimui ugdyti. Didelis amžiaus skirtumas nuo kitų vaikų (brolių), mažina ir taip menką bendravimo galimybę. Mergaitė per visą savaitę nesusitinka su artimaisiais, o ir susitikusi nejaučia didesnio palaikymo ar noro su ja bendrauti. Mama užsiėmusi buities darbais, nes jai reikia vienai išmaitinti keturis vaikus. Nors mama ir labai myli savo mažąją mergaitę, tačiau turi tik vieną pageidavimą, kad mergaitė ugdymo įstaigoje išmokytų kalbėti.

Auklėtojos pagalba plėtojant komunikacinius gebėjimus. Visas popietės laikas, kai klasėje dirbo auklėtoja, buvo skiriamas mergaitės bendravimo, kuriant žaidybines situacijas, skatinimui. Pradžioje buvo mokoma žaisti paprasčiausius vaizduojamuosius žaidimus su žaislais: *aprenk, nurenk lėlę. Lėlė verkia, nuramink ir paguldyk į lovą. Žaidimas su žaislu vis plėtojamas: Lėlė išmiegojo, aprenk, duok jai valgyti ir pavežioti vežimėlyje.* Palaipsniui buvo pereinama prie siužetinio vaidmeninio žaidimo, kai mergaitė buvo pratinama atlikti siužeto sąlygotą vaidmenį, mokytoja sako: *Aš būsiu gydytoja, o tu ligonis. Aš tave gydysiu.* [Mokytoja, komentuodama žodžiu, atlieka gydytojui prideramus veiksmus. Paskui su mergaite rolėmis susikeičia]. *Taip buvo kuriamos įvairios žaidybinės situacijos, įtraukiančios ir kitus klasės vaikus: „Aš šeimininkė“, „Parduotuvė“, „Kelionė autobusu“, „Svečiuose“, „Gimtadienis“.*

Nors mergaitė pati neplėtoja ir neišvysto žaidimo be suaugusiojo pagalbos ar vyresniojo bendraklasio vadovavimo, tačiau dalyvauja žaidime kito vadovaujama, atlieka nurodytas instrukcijas, paiso nustatytų reikalavimų, žaidime naudoja žaislų pakaitalus.

Pasiekimai. Šiandien Goda ištaria visus balsius, priebalsius, dvibalsius, išlaiko žodžio skiemeninę sandarą, pažįsta didžiąją dalį raidyno raidžių, jungia du garsus į atvirus ir uždarus skiemenis, perskaito dviskiemenius žodžius, pavadina daug aplinkos daiktų, įvardija visas kūno dalis, vardais kreipiasi į savo bendraklasius, mokytojus, kalboje vartoja įvardžius: *aš, mano, tavo, tu.* Goda suvokia klausimų *kas čia? Ką veikia? Kieno? Kur? Koks?* reikšmes. Mergaitė geba įvykdyti 1-2 dalių instrukcijas: *eik, išpilk vandenį, nusiplauk rankas.* Naudojantis serijiniais paveikslėliais ir žodiniu mokytojos komentaru, atkuria įvykio nuoseklumą. Poreikius reiškia 2-3 žodžių sakiniais: *aš dar noliu kosės, aš noliu į sporto salę, aš noliu mamos, skaud gava*, klausia, ar gali paimti daiktą. Jei nenori kurio nors vaiko draugijos, sako: *eik iš čia, pasitlauk*, jei ko nesugeba padaryti, sako: *aš nemoku*, laukia savo eilės žaidžiant bendrus žaidimus, moka užjausti, paguosti. Turi klasėje draugą, jam vadovauja žaidžiant. Įsijungia į bendrus žaidimus (gaudo bėgantįjį, bėga nuo gaudančiojo, žaidžia stalo žaidimus), pedagogui stebint paiso žaidimo taisyklių. Po dviejų mokymosi metų mergaitė pakartotinai buvo tirta PPT. Godai nustatytas vidutinis kalbos neišsivystymas dėl vidutinio intelekto sutrikimo.

2.4.2. Didelių ugdymosi poreikių turinčio mokinio ugdymasis (II atvejis)

Matas, atėjęs į pirmąją specialiąją lavinamąją klasę, beveik nieko nekalbėjo, tačiau reaguodavo į savo vardą, suprato labai elementarius žodinius nurodymus.

Pedagoginės psichologinės tarnybos pažymyje nurodyta: apsunkinti valingai artikuliaciniai judesiai, emocijas žaidžiant ir bendraujant reiškia mykimu, švokštimu. Bendrauja gestais, simboliais, atkartoja balsius ir kai kuriuos priebalsius(g, l, v, d, ž, z, s, m, n). Žino (parodo) kūno dalis. Kopijuoja raidžių elementus. Trumpam sukaupia dėmesį, atlieka tik jam patinkančias užduotis. Supranta trumpas buitines instrukcijas. Diagnozuoti įvairiausiai raidos sutrikimai: atipiškas autizmas, antrinio pobūdžio žymus kalbos neišsivystymas dėl intelekto sutrikimo. Dideli specialieji ugdymosi poreikiai.

Situacija šeimoje. Matas buvo pirmas vaikas šeimoje ir buvo apgaubtas išskirtiniu dėmesiu ir globa. Vaiku rūpinosi mama, nes tėtis dirbo užsienyje. Kadangi tai buvo pirmas vaikas šeimoje, mamai vaiko raida nekėlė abejonių. Mama sūnų tada, kai sūnui sukako trys metai: *nieko nekalba, prašymus reiškia leisdamas įvairius garsus, mykdamas.*

Apsilankius ART, berniukui buvo nustatyti įvairiausiai raidos sutrikimai, atipiškas autizmas. Mamai buvo siūlyta ištirti vaiką Vilniaus raidos centre, tačiau ji kategoriškai atsisakė tai daryti teikdama, kad jos vaikas sveikas ir kad visus „*negalavimus išaugs*“. Atmetusi specialistų rekomendacijas lankyti specializuotą ugdymo įstaigą, mama Matą nuvedė į įprastą ugdymo įstaigą. Po metų, kai Matui suėjo penkeri metai, jis pradėjo lankyti specializuotos ugdymo įstaigos ikimokyklinę grupę.

Ikimokyklinis amžius. Grupės auklėtoja Matą apibūdino taip: *...ramus, tykus, berniukas, dažniausiai žaidžia vienas su mašinėlėmis. Problemų atsiranda tik tada, kai kas nors paima jo mėgstamus ir labai branginamus žaislus. Tada jis ima suaugusįjį už rankos ir veda prie žaislus atėmusio vaiko. Panašiai jis elgdavosi ir tada, kai ko nors norėdavo – imdavo už rankos ir vesdavo. Nesidomi bendrai vaikų atliekama veikla, dėmesį sukaupia tik labai trumpam. Nemėgsta net tų veiklų, kurios tokio amžiaus vaikams yra priimtinos: spalvinimas, įvairūs darbeliai, piešimas guašu, akvarele. Berniukas atlieka tik tas užduotis, kurios jam patinka.*

Auklėtoja nurodė, kad labai keistai su sūnumi elgiasi mama: *Ji jį myluoja, čiūčiuoja, kaip dviejų, trijų metų berniuką, sakydama, tu mano mažukas berniukas, viską stengiasi atlikti už sūnų, be išlygų tenkindama kiekvieną vaiko poreikį.*

Specialiojo pedagogo ir logopedo teigimu, berniukas norus ir poreikius reiškė garsažodžiais, nesuprato žodinių instrukcijų, negebėjo pamėgdžioti veiksmų, labai trumpam sukaupdavo dėmesį, dažnai atsisakydavo atlikti pateiktas užduotis, nes jo nedomino. Specialistų komanda (specialusis pedagogas, logopedas, grupės auklėtojos), įvertinusi vaiko interesus,

gebėjimus, trūkumus ir funkcionavimo lygį įvairiose srityse, sudarė individualią ugdymosi programą, kurioje didelis dėmesys buvo skiriamas bendravimo gebėjimams plėtoti, taikant alternatyvias komunikacines priemones, pažintiniams procesams lavinti, taikant struktūruotos veiklos modelio principus.

Siekiant detaliau išsiaiškinti mokinio kalbinius ir komunikacinius gebėjimus, pažinti kylančius sunkumus, berniukas buvo tirtas panaudojant kalbos įvertinimo kortelę (3) bei įgūdžių tikrinimo schemą (Ivoškuvienė, Balčiūnienė, 2002). Išanalizavus gautus rezultatus, buvo atliktas gebėjimų vertinimas.

Tartis. Pamėgdžiodamas, nors ir labai apsunkintai, geba atkartoti motorinius, kalbinius (garsą, skiemenį) ir balso imitavimo užduotis. Išstarti keletą žodžių (*mama, tėtė, labas*).

Girdimasis ir regimasis suvokimas. Neišlavėjęs girdimasis suvokimas pasireiškė negebėjimu atpažinti ir išskirti aplinkos ir kalbos garsų. Nors sieja garsą ir raidę.

Kalba. Berniuko kalbos supratimo gebėjimai pasireiškė keleto vienos dalies žodinių instrukcijų supratimu (*ateik, sėsk, plauk rankas*).

Komunikacija (verbalinė, neverbalinė). Palaikė akių kontaktą. Poreikiams reikšti naudojo keletą simbolių (*gerti, valgyti, tualetas, mama, tėtė, kompiuteris*). Reaguoja į savo vardą.

Žaidimas. Nesidomėjo bendra veikla su bendraamžiais, vengė jų draugijos, mieliau žaidžia vienas, savo pamėgtais žaislais.

Motorika. Išlavėjusi smulkioji motorika: brėžia vertikalias ir horizontalias linijas atraminių taškų pagalba, parašo savo vardą, kerpa, veria karolius, konstruoja ir LEGO kaladėlių, sega segtukus. Sutrikusi koordinacija, pusiausvyra, bendrųjų pratimų atlikimo gebėjimai (taisyklingo ėjimo, bėgimo, metimo, šokimo, peršokimo).

Vaiko ugdymosi kontekstas. Specialiojoje – lavinamojoje klasėje mokosi penki mokiniai su įvairiapusiais raidos sutrikimais, kurių derinius sudaro intelekto sutrikimai, kalbos ir komunikacijos sutrikimai, elgesio ir emocijų sutrikimai. Ugdomąją veiklą klasėje iki pietų organizuoja mokytoja, turinti pedagogo kvalifikaciją, po pietų su mokiniu dirbo auklėtoja. Du kartus per savaitę ugdytinis lankė logopedinius užsiėmimus. Mokymosi veiklai organizuoti mokiniui buvo įrengta speciali mokymosi vieta.

Remiantis mokytojos, logopedės, klasės auklėtojos stebėjimų bei tyrimų išvadomis bei PPT rekomendacijomis, kolegialiai buvo sudaryta individualizuota ugdymosi programa, kurioje didžiausias dėmesys buvo skiriamas:

Tarties tikslinimui – mokyti taisyklingai tarti garsus, garsų junginius, dviskiemenius žodžius.

Žodinės kalbos supratimo ir girdimojo suvokimo lavinimui – berniuką mokyti sieti paveikslėlį ir simbolį, simbolių ir žodį, mokyti klausytis garsų ir juos atpažinti, diferencijuoti garsus, plėtoti žodinių instrukcijų suvokimo galimybes.

Alternatyvios komunikacijos kaip bendravimo priemonės vartojimui – mokyti sudaryti dviejų žodžių sakinius simbolių pagalba poreikiams reikšti, sudaryti klausimus.

Bendravimo gebėjimų lavinimui - skatinti vaiką žaisti su kitais vaikais, dalintis žaislais, pratinti dalyvavimą bendroje veikloje.

Skaitymo ir rašymo mokėjimų lavinimui – mokyti pažinti raides, skaityti jų junginius, jungti skiemenis į dviskiemenius žodžius.

Bendrosios ir smulkiosios motorikos tikslinimui – lavinti valinguosius rankos riešo ir pirštų judesius kerpant, apibrėžiant trafaretą, konstruojant iš plastinės medžiagos, stiprinti įvairių raumenų pajėgumą, judesių koordinaciją.

Numatytiems kalbos ugdymo tikslams siekti mokytoja pasitelkia įvairius darbo būdus ir formas. Viena iš veiksmingiausių darbo formų dirbant su autizmo sindromą turinčiais vaikais, leidžiančių pasiekti pastebimų rezultatų – tai veiklos struktūravimas. Struktūruota aplinka yra vaikų veiklos vizualinės gairės (Ivoškuvienė, Balčiūnienė, 2002). Mokytoja nurodė: *Kiekvieną rytą su Matu Ryto rato metu sudedame tvarkaraštį iš paveikslėlių (vėliau paveikslėliai pakeičiami simboliais), atitinkančių kiekvieną veiklą. Veiklai pasibaigus, paveikslėlį nuimame ir padedame į dėžutę, tada nurodome kitą veiklą.*

Tokiu būdu buvo siekiama padėti vaikui tapti kiek įmanoma savarankiškesniu, sumažinti nerimą, įtampą, suteikti kasdieniniam bendravimui džiaugsmo ir prasmės.

Be vizualinio struktūruoto dienos ritmo pateikimo, mokytoja naudojo vaizdinę regimąją užduočių struktūrą tikslingai organizuotoje mokomojoje veikloje, kuri leido mokiniui lengviau susikonscentruoti užduoties atlikimui: *Ugdytinis mato darbo pradžią ir pabaigą.*

Nesant aiškos ir suprantamos regimosios informacijos pateikimo, autistiškiems vaikams sunku suvokti įvykių seką, prasmę, organizuojant savo veiklą, suprasti ir diferencijuoti tiek išorės, tiek vidinių dirgiklių svarbą (Lesinskienė, 2005): *Skambinu varpeliu. Palaukiu, kol vaikas nusiramins. Kur vienas – rask pirmą užduotį. Imam vieną, verčiam užduotį, atliekam. Atliko, vėl padėjom. Du – kur du, imam, nešamės užduotį, atliekam, atlikom, padėjom du. Lieka trečioji užduotis. Paskutinė užduotis – varpelis. Skambinu varpeliu, ir tai reiškia veiklos pabaigą. Skambinimas varpeliu padėjo vaikui teigiamai emociškai nusiteikti pratyboms.*

Kaip vieną iš veiksmingo darbo kriterijų, dirbant su autistiškais vaikais, mokytoja įvardijo skatinimo priemonių taikymą: *Už menkiausią vaiko pasiekimą ar atliktą užduotį stengiausi jį paskatinti jo mėgstamais skanumynais, žodžiais, efektyvaus džiugesio parodymu, iškeliant rankas.*

Pradžioje mokiny skatinamas dažnai, už beveik kiekvieną atliktą veiksmą, vėliau skatinimai retėja, kol mokiny geba dirbti keliolika minučių. Vėliau pagiriamieji žodžiai skaičiuojami, jei jų pakankamai daug, duodamas pats mėgiamiausias saldumynas – šokoladas. Svarbiausias motyvas vaikui yra už atliktą veiksmą gauti *atlyginimą* (Ivoškuvienė, Balčiūnienė 2002).

Plėtojant Mato kalbos supratimo ir bendravimo simboliais gebėjimus buvo remiamasi imitaciniais pratimais: *žiūrėk, daryk taip– išsižiok, užsičiaupk, iškišk, įtrauk liežuvį*. Imitacinių pratimų pagalba buvo mokoma tęstinai tarti garsus, skiemenis, dviskiemenius žodžius bei jungti du garsus į skiemenį, atvirus skiemenis į žodžius.

Kalbinės klausos lavinimas yra vienas iš svarbiausių kalbinių gebėjimų lavinimo užduočių, tuo tikslu berniukas buvo mokomas atpažinti ir skirti aplinkos garsus, naminių gyvūnų balsus, diferencijuoti garsus garsų sraute, skiemenyse ir žodžiuose. Tam pasitarnavo IKT sukurtos kompiuterinės programėlės „*Kieno tai garsas*“, „*Garsų loto*“ <http://sesioszasys.blogspot.com/2011/03/klausos-demesio-lavinimas.html>

Išmokus skirti spalvas, su berniuku dažnai žaisdavome žaidimą „Spalvotas garsas“: *Paimama spalvota raidė, ištariamas raidę atitinkantis garsas. Mokiniui duodama tokios pat spalvos juostelė. Pasakius garsą, iškeliami spalvota juostelė. Metų pabaigoje Matas gebėjo išskirti garsą ne tik garsų sraute, skiemenyse, bet ir žodžio pradžioje.*

Mėgdžiojimu, kaip vienu iš mokymo būdų, mokytoja pasinaudojo mokant berniuką rašyti rašytines raides: *Demonstruoju kaip atlikti veiksmus, vaikas skatinamas stebėti, pamatyti atliekamą veiksmą. Demonstruojamą veiksmą komentuoju, skatinu vaiką stebėti – žiūrėk – arba – Matai, žiūrėk. Judesį demonstruoju kelis kartus, kol pastebiu, jog vaikas sutelkė dėmesį į rodomą veiksmą. Jei vaikas negeba atkartoti demonstruotų veiksmų, rašymo judesiai atkartojami bendrų veiksmų pagalba, ant magnetinės lentos, baltame popieriaus lape, o galiausiai liniuotame sąsiuvinio lape.*

Pastebėjusi, kad Matui pagyvėjimą, džiaugsmą sukelia fizinė veikla sporto salėje, mokytoja tai išnaudojo kaip veiksmingą priemonę kalbai ir bendravimo su bendraamžiais skatinimui. Pamėgdžiodamas berniukas ne tik mokėsi atlikti įvairius pratimus, bet ir sieti veiksmą su žodžiu – lipdama ant suoliuko sakau: *aš lipu*, kreipdamasi į berniuką sakau: *tu lipk; aš metu – tu mesk*. Mokėsi jungti du judesius: *tūpk- stok; koją ištiesk – sulenk; atsigulk – atsisėsk ir pan*. Fizinė veikla buvo viena iš veiksmingų veiksmų bendravimo su bendraamžiais skatinimui. Matas mokėsi įveikiant kliūčių ruožą ir išsirikiavus vorele išlaukti savo eilės, pamėgdžiodamas pedagogą bei bendraklasius žaisti judriuosius žaidimus „Pagauk“, Kiškis ir medžiotojai“, „Katė ir pelė“ ir kt.

Atsižvelgiant į tai, kad berniukas negeba komunikuoti sakytiniu būdu, Matas buvo mokomas įvaldyti alternatyvios komunikacijos priemonę – simbolius. Šiam tikslui pasiekti mokytoja pasinaudojo R. Ivoškuvienės, Z. Mamonienės, O. Pečiulienės, V. Suveizdienės sudarytą

simbolių – ideologogramų sistemą. Vaikams, pasižymintiems autizmu, vizualinė komunikacija ypač naudinga ir išlieka labai ilgai, o dažniausiai gali ja naudotis ir visą gyvenimą (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Paveikslėliui susieti su simboliu mokytoja naudojo tokius darbo būdus: *Pasisodinu mokinį prieš save, palaukiu keletą sekundžių, kol jis nusiramina, tada, išvardinusi visus atskiruose paveikslėliuose nupieštus daiktus, sakau - parodyk obuolį. Mokiniui parodžius paveikslėlį pasakau žodį ir priskiriu paveikslėliui tinkamą simbolį. Įvardinus kitą paveikslėlį - simbolį surandu ne aš, o mokinys. Mokinį paskatinu. Mokiniui rodau obuolio paveikslėlį, dedu prie jo simbolį ir, klausdama, kas čia, sudedu klausimą iš simbolių (taip mokinys mokomas simboliais pateikti klausimą). Vaikas parenka ir padeda obuolio simbolį. Įtvirtinimui rodau kitokios spalvos obuolį, klausdama, kas čia. Sudedu klausimą iš simbolių. Mokinys parenka ir padeda obuolio simbolį. Rodau paveikslėlį, kuriame nupieštas obuolys, kriaušė, pomidoras. Pateikiu užduotį – parodyk, kur obuolys ir parink simbolį. Mokinys rodo obuolį, parenka simbolį ir padeda po paveikslėliu.*

Kai mokinys jau pažino daugelį daiktų, veiksmų, asmenų simbolių reikšmes, buvo mokomas iš simbolių sudėti sakinius: *Prieš mokinio akis paveikslėlis, kuriame nupieštas bėgantis berniukas. Mokinys parenka ir padeda berniuko simbolį po paveikslėliu. Pedagogas sako „bėga“ ir padeda atitinkamą simbolį. Simbolį „bėga“ deda pedagogas ir klausia, kas bėga. Mokinys padeda simbolį berniukas. Pedagogas klausia, kas bėga. Mokinys padeda berniuko simbolį. Pedagogas klausia, ką veikia berniukas. Mokinys padeda simbolį bėga. Rodomas paveikslėlis, kuriame bėga mergaitė ir berniukas. Klausia, ką veikia berniukas ir padeda berniuko simbolį, mokinys padeda simbolį „bėga“. Pedagogas klausia, ką veikia mergaitė, ir padeda mergaitės simbolį. Mokinys šalia padeda simbolį „bėga“.*

Nesvarbu kokios saviraiškos sistemos mokoma, viskas turi būti pateikiama kaip priemonė perduoti informacijai kasdienėse situacijose (Ivoškuvienė, Balčiūnienė, 2002). Vaikas turi pajusti, kad gali paprašyti norimo daikto ar žaislo, kai jo nėra ar negali pasiekti. Tuo tikslu išnaudojamos įvairios kasdienės situacijos. Nuolat vaiko klausiama: *Ko tu nori? Ką tu matai? Ką veiki?* Ir reaguojama tik tada, kai berniukas atsako pasinaudodamas simboliais. Matas trykšdavo džiaugsmu, kai jo prašymas būdavo suprastas ir patenkinamas.

Šeimos įsitraukimas vaiko komunikinių gebėjimų ugdymo procesą. Mama labai sunkiai susitaikė su vaiko negalia. Ji labai išgyveno dėl to, kad berniukas nebendrauja verbaline kalba. Tikėdamasi, kad berniukas gali prakalbėti, vedė jį pas kitus mieste žinomus tos srities specialistus. Visada grįždavo nusivylusi, išgirdusi tas pačias rekomendacijas, kad reikalingas įvairių specialistų labai ilgas ir sistemingas darbas, taikant netradicinius ugdymo būdus ir formas.

Ji domėjosi vaiko ugdymosi veikla, džiaugėsi jo pasiekimais, išklausydavo pedagogų rekomendacijas, tačiau jomis nesinaudojo, leisdavo visą likusį laiką berniukui grįžus namo žaisti

kompiuteriu, nes kitu atveju, Matas pasidarydavo irzlus, nepakenčiamas ir nesukalbamamas. Mama kategoriškai atsisakė bendravimui su vaiku naudotis simboliais: *Aš jį puikiai suprantu ir be jokių simbolių, iš jo veiksmų ir elgesio galiu greitai nuspėti, ko jis gali norėti, pageidauti. Vienintelis mano noras, kad Matas pradėtų kalbėti.*

Auklėtojos pagalba plėtojant komunikacinius gebėjimus. Auklėtoja, stengdamasi Matą įtraukti į bendrą veiklą, pasinaudojo tuo, kad berniukas jau gebėjo imituoti judesius: *Žaisdavo lietuvių liaudies žaidimus, ratelius, kurdavo trumpas perfrazuotų pasakų improvizacijas.*

Tik nustojus žaisti, berniukas čiupdavo mašinėlės ir brūžindavo jas pirmyn atgal. Auklėtoja, pastebėjusi berniuko potraukį mašinėlėms, pasinaudojo tuo įtraukdama jį į bendrą veiklą: *Atsinešu į klasę Matui dar nematytų modelių mašinėlių, sužadindama berniuko smalsumą jas apžiūrėti. Atsisėdu priešais berniuką ant grindų, ridenu jam mašiną ir prašau, kad jis atridentų man. Paskui mane pakeitė klasės draugas, norintis žaisti su Matu, kartais prisijungdavo keletas draugų. Kad berniuko žaidimas su mašinėlėmis būtų funkcionalesnis, o ne tik jų stumdymas pirmyn atgal, klasėje sukonstruodavau mašinų trasas, kurios įvairino žaidimą, susidarydavo sąlygos dalintis žaislais, laukti savo eilės. Rengiau mašinų lenktynes, pririšus mašiną prie siūlo, sukdavau siūlą ant pieštuko, kas greičiau susuks siūlą ant pieštuko, tas greičiau atvažiuos. Matas labai džiaugdavosi, kai pavykdavo laimėti. Paėmusi didelį žaislinį vairą imituodavau mašinos važiavimą. Sustojusi prie Mato sakydavau „sėsk“, berniukas įsikibdavo į mane ir kartu važiuodavome, sustodami prie kitų vaikų. Susidarydavo visa eilė važiuojančių.*

Taip berniukas pamažu pradėjo jausti bendravimo malonumą veikiant kartu su bendraklasiais.

Pasiekimai. Baigiantis pirmiesiems mokslo metams, Matas gana taisyklingai taria ne tik izoliuotus balsius ir priebalsius, bet ir atvirus ir uždarus dviejų garsų skiemenis, dviskiemenius žodžius (mala, salė, lėlė, Alė, Alma, sėmė ir pan). Atpažįsta ir skiria aplinkos, gamtos ir gyvūnų skleidžiamus garsus, išskiria nurodytą garsą ir garsų srauto, nurodo pirmąjį žodžio garsą.

Berniukas įvardijus parodo daug aplinkos daiktų (baldus, indus, maisto produktus, rūbus, žaislus), daikto, veiksmo paveikslėliui priskiria simbolį. Simbolių pagalbą sudeda 2-3 žodžių sakinius pagal siužetinį paveikslėlį. Suvokia klausimų *Kas čia? Ką veikia?* reikšmes.

Geba poreikius ir norus reikšti naudojantis simboliais. Nenorą reiškia žodeliu *,ne,* pritarimą žodžiu *taip.* Be priminimo pasisveikina ir atsisveikina. Paskatintas ar pakviestas dalyvauja bendroje veikloje su bendraklasiais ypač pamėgo judriuosius žaidimus, sumažėjo berniuko impulsyvumas veikiant, pedagogui kontroliuojant žaidimo eigą, sugeba išlaukti savo eilės. Pažįsta didžiąją dalį raidyno raidžių, sieja jas su atitinkamu garsu. Jungia du garsus į skiemenį, perskaito keletą dviskiemenių žodžių, žodį priskiria paveikslėliui. Keisdamas spausdintinį šriftą rašytiniu, nurašo

dviskiemenius žodžius rašytinėmis raidėmis. Kopijuoja bendraklasių vardus. Derina rankų ir kojų judesius einant, bėgant, laikosi saugaus atstumo, eina, šliaužia suoleliu, nušoka nuo pakilos.

Apibendrinimas. Analizuoti atvejai parodė, kad sėkmingas komunikacijos ugdymosi procesas priklauso nuo nuodugnaus mokinių turimų ir stokojamų gebėjimų pažinimo bei mokinių gebėjimus ir poreikius atitinkančių tikslų, darbo metodų, formų ir būdų numatymo. Atvejų analizė leido pastebėti, kad komunikacijos ugdymo proceso veiksmingumas priklauso nuo komandos narių glaudaus bendradarbiavimo, individualių ir grupinių darbo formų dermės. Komunikacinių gebėjimų ugdymo procese bendravimo gebėjimai neatsiejamai lavinami kartu su pažintiniais procesais, o neverbaliniai bendravimo gebėjimai lygiagrečiai ugdomi su kalbiniais gebėjimais.

Ugdymo procese taikyti emocinio stimuliavimo, informaciniai veiksminiai, informaciniai vaizdiniai, praktiniai, aktyvieji mokymo metodai, tikslingai organizuotos veiklos ir specialus ugdomųjų situacijų sudarymas padėjo pasiekti pažangos ugdytinių, turinčių didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių, kalbos ir komunikacijos srityse: pagerėjo garsų, skiemenų, žodžių tarimo gebėjimai, prasiplėtė ugdytinių žodinės kalbos suvokimo, kalbos, kaip komunikacijos priemonės vartojimo, alternatyvios bendravimo priemonės – simbolių - vartojimo galimybės.

Abiem atvejais pastebima, kad komunikacijos ugdymosi tęstinumą riboja fragmentiškas tėvų ryšys su pedagogais, vaikų raidos ypatingumų nepripažinimas, bendradarbiavimo principo atmetimas.

Išvados

1. Literatūros analizė atskleidė, kad didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikavimą riboja įgimti ar įgyti pažeidimai bei funkciniai sutrikimai. Parinkus tinkamus ugdymo metodus ir būdus, galima sužadinti vaiko norą bendrauti ir įsitraukti į komunikavimo procesą.

2. Atlikus tyrimą nustatyta, kad dėl didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų komunikacijos įgūdžių stokos arba visiško jų nebuvimo, vaikai patiria tarpusavio bei grupinio bendravimo, jį supančios aplinkos pažinimo, kalbėjimo ir kalbos bei poreikių išreiškimo sunkumus.

3. Neverbalinės ir verbalinės komunikacijos įgūdžių ugdymui pedagogai rengia individualizuotas ugdymo programas, taiko vaikų ugdymosi gebėjimus atitinkančius mokymo būdus bei priemones, akcentuoja bendradarbiavimo su tėvais ir darbo tęstinumo svarbą.

4. Pedagogai kuria bendravimui palankią aplinką, pagrįstą emociniu ir fiziniu artumu, kuri skatina vaikų poreikį komunikuoti.

5. Atvejo analizės atskleidė, kad labai didelių ugdymosi poreikių bei žymų kalbos neišsivystymą turinčių vaikų komunikaciniams gebėjimams ugdyti derinami vaizdiniai, veiksminiai žodiniai ir emocinio stimuliavimo metodai, nemažas dėmesys skiriamas mokomosios medžiagos vaizdumui, mokymui pamėgdžiojant, smulkiosios bei bendrosios motorikos lavinimui.

6. Tikslingai organizuotos veiklos ir specialiai sudarytos ugdomosios situacijos padėjo pasiekti pastebimų pokyčių kalbos ir komunikacijos srityse: pagerėjo garsų, skiemenų, žodžių tarimo gebėjimai, prasiplėtė ugdytinių žodinės kalbos suvokimo, kalbos išraiškos bei alternatyviosios bendravimo priemonės – simbolių - vartojimo galimybės.

Literatūra

1. Barkauskaitė, M., Grincevičienė, V., Indrašienė, V. ir kt. (2001). *Specialiujų poreikių vaikų ugdymas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
2. Baršauskienė, V., Janulevičiūtė-Ivaškevičienė, B. (2005). *Komunikacija: teorija ir praktika*. Kaunas: Technologija.
3. *Bendravimo psichologija*. (Red. J. Almonaitienė). (2001). Kaunas: Technologija.
4. Berns, R. M. (2009). *Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė*. Vilnius: UAB „Poligrafija ir informatika“.
5. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla – spaustuvė.
6. Chreptavičienė, V. (2003). *Dalykinė komunikacija organizacijoje*. Kaunas: Technologija.
7. Colombero, G. (2004). *Nuo žodžių į dialogą*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
8. Cooper, Janet. (2010). *The Early Years Communication Handbook* ISBN: 978 1 90724 103 1 London, SE24 0PB.
9. Dervinytė –Bongarzoni, A. (2008). *Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vaikams*. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
10. Dodge, D.T., Heroman, C. (2008). *Vaiko smegenų veiklos skatinimas: Pirmieji penkeri vaiko gyvenimo metai*. Vilnius: Presvika.
11. Garšvienė, A. (1996). *Žymiai bei vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ir kalbos ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
12. Garšvienė, A. Ivoškuvienė, R. (1993). *Logopedija: vadovėlis spec. pedagogikos fakulteto studentams*. Kaunas: Šviesa.
13. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (2003). *Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų*. J. Ambrukaitis (red.). Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
14. Gevorgianienė, V. (2003). *Vaikai, turintys kompleksinių sutrikimų*. Specialiojo ugdymo pagrindai. Sudaryt. J. Ambrukaitis. Šiauliai.
15. Grebliauskienė, B., Večkienė, N. (2004). *Komunikacinė kompetencija*. Vilnius: Žara.
16. Gučas, A. (1990). *Vaiko psichologija*. Kaunas: Šviesa.
17. Guščinskienė, J. (2000). *Organizacijų sociologija*. Kaunas: Technologija.
18. Hallahan, D. P. , Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. Vilnius: Alma littera.
19. Herm, S. (2004). *„Sunkūs“ vaikai*. Vilnius: Alma littera.
20. Ivoškuvienė, R., Balčiūnaitė, J. (2002). *Autistiškų vaikų ugdymas*. Šiauliai: ŠU leidykla.

21. Ivoškuvienė, R., Kaffemanienė, I., Baranauskienė, V., Burneckienė, I., Makarovienė M., Varkalevičienė, A.(2003). Sutrikusios raidos vaikų ikimokyklinio ugdymo gairės.1 dalis. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
22. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O. ir kt. (1996). *Mokymas bendrauti simboliais*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
23. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Suveizdienė, V. (2007). Alternatyvus kalbos ugdymo ir gražinimo būdas. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, T. 5, 386-395.
24. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
25. Juodaitytė, A. (2003). *Vaikystės fenomenas: socialinis-edukacinis aspektas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
26. Juškuvienė, R., Luneckienė, A. Palačionienė, L., Petrilionienė, B., Striunga, S. (2008). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir elgesio sutrikimų, ugdymas*. Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo pedagogams ir tėvams. Vilnius.
27. Kabečytė, St. (1998). *Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimai*. Kn.: Sudėtinga vaikystė. Vilnius: Lietuvos pedagogų kvalifikacijos institutas.
28. Kaffemanienė, I., Burneckienė, I. (2001). *Specialiųjų poreikių vaikų žaidimo gebėjimų ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
29. Kaffemanienė, I., Čegyte, D. (2006). Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo gebėjimų ugdymas. *Specialusis ugdymas*, 2 (15), 109-121.
30. Kiušaitė, J. (2012). *Socialinis darbas su specialiųjų poreikių turinčiais asmenimis*. Vilnius: Edukologija.
31. Legkauskas, V. (2008). *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vaga.
32. Liaudanskienė, V., Viliūnienė, A. (2006). *Bendravimo su vaikais, turinčiais įvairaus lygio negalią, būdai ir technologijos*. Vilnius: Viltis.
33. Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymas (1998). Vilnius.
34. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas (2011). Valstybės žinios, Nr. XI-1281.
35. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas “Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas”. (2011). Valstybės žinios, Nr. V-1265/V-685/A1-317.
36. Matiukaitė, J. (2005). *Priešmokyklinio amžiaus vaikų sėkmingo auklėjimo šeimoje psichologiniai ir pedagoginiai ypatumai*: Magistro diplominis darbas. Vilnius.
37. Misevičius, V., Urbonienė, R. (2006). *Dalykinio bendravimo pagrindai*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.

38. *Mokomės kartu: Metodinės rekomendacijos mokytojams ir švietimo pagalbos teikėjams* (2011). Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
39. Paulėkaitė, A. (2006). *Kokią šviesą slepia sunki negalia?* Vilnius: Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“.
40. Pease, A ir B. (2012). *Kūno kalbos vadovas*. Vilnius: Alma littera.
41. Petty, G. (2008). *Įrodymais pagrįstas mokymas*. Vilnius: Tyto alba.
42. Piaget, J. (2002). *Vaiko kalba ir mąstymas. Vaiko logikos tyrinėjimai*. Vilnius: Aidai.
43. *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui*. (2009). Vilnius.
44. *Pradinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių kalbiniam, matematiniam ir socialiniam bei gamtamoksliniam ugdymui*. (2009). Vilnius.
45. Radzevičienė, L. (2003). *Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, psichosocialinė raida*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
46. Raudeliūnaitė, R. (2007). Sutrikusio regėjimo paauglių interpersonalinių įgūdžių raiškos ypatumai. *Mokytojų ugdymas*, 8, 40-57.
47. Suslavičius, A. (2006). *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
48. Šebelskytė, L. (2006). *Priešmokyklinio ugdymo reikšmė vaikų mokyklinei brandai*: Magistro darbas. Šiauliai.
49. Šinkūnienė, J.R. (2001). Cerebrinio paralyžiaus vaikų neverbalinio komunikatyvumo ugdymas muzikine raiška. Daktaro disertacija. Vilnius.
50. Vaišnorienė, D. *Mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių* www.smm.lt Žiūrėta 2014 01 30.

Summary

Bachelor's thesis analyses the peculiarities of the communication training of children having high and very high special training needs.

9 educators working at the Disabled Children Centre took part in the research. For the case analysis there were chosen 2 children having high and very high training needs and communication disorders who attend the Disabled Children Centre.

With a help of interview method the thesis examined how inborn or acquired abnormalities and functional disorders restrict communication, which programs and training means maintain communication training process, how children's need to communicate is determined by warm emotional relationships with educators and parents' support, environment visibility which encourages children's desire to communicate. The analysis of the research data was aimed to find the link between communication disorders and the effectiveness of properly chosen communication ways.

The research established that because of the lack of communication skills of children having high and very high special training needs or their absence children experience the difficulties of intercommunication and group communication, the difficulties of the cognition of their surrounding environment, speaking, speech and needs expression difficulties. The educators prepare personalized training programs, apply teaching ways and means corresponding to children's training abilities, create the environment favourable for communication based on emotional and physical togetherness which encourages children's need for communication.

For the training of communication abilities of children having very high special training needs and significant speech backwardness it is necessary to combine visual, verbal, emotionally stimulating, informational, practical and active teaching methods. Big attention is paid to the visibility of educatory materials, training with a help of emulation and the development of fine motor skills and gross motor skills. Purposefully organized activities and specially designed training situations helped to achieve noticeable changes in speech and communication spheres: the abilities of the pronunciation of sounds, syllables, words have improved; the possibilities of verbal speech perception by children as well as the possibilities of the use of alternative communication means – symbols – have expanded.

PRIEDAI

Klausimynas

1. Kokia Jūsų įgyta profesija/išsilavinimas, pedagoginio darbo stažas? Kokias pareigas atliekate? (papasakokite plačiau).
2. Papasakokite, kokius specialiuosius ugdymosi poreikius turi vaikai Jūsų institucijoje?
3. Kiek metų ir su kokiomis vaikų grupėmis dirbate?
4. Pagal kokias ugdymo programas dirbate ir kokiais dokumentais (rekomendacijomis) vadovaujatės ugdydama vaikų komunikaciją?
5. Kuriai komunikacijos rūšiai – verbalinei ar neverbalinei – teikiate prioritetą ir kodėl?
6. Kokios komunikacijos ugdymo priemonės Jums labiausiai priimtinos ir kodėl?
7. Pasidalinkite patirtimi, kaip komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių (pateikite nors vieną konkretų atvejį).
8. Ar teko (tenka) Jums pačiai ruošti priemones vaikų komunikacijos ugdymo užsiėmimams? Kaip sekasi tai daryti?
9. Kokias specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo spragas pastebite ir ką siūlytumėte keisti, tobulinti?
10. Jūsų manymu, ar tikrai komunikacijos ugdymas yra toks svarbus specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? (pagrįskite savo mintis).
11. Ar Jums pakanka patirties, teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, dalyvaujant komunikacijos ugdymo procese?
12. Ką dar, kokius būdus papildomai siūlytumėte taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti?

Protokolas Nr. 1

Respondentas A

1. Kokia Jūsų įgyta profesija/išsilavinimas, pedagoginio darbo stažas? Kokias pareigas atliekate? (papasakokite plačiau).

ŠU, specialioji pedagogika. Bendras pedagoginis stažas 34 metai. Stažas 12 m., specialioji pedagogė, dirbu su vidutinę ir sunkią negalę turinčiais mokyklinio amžiaus vaikais.

2. Papasakokite, kokius specialiuosius ugdymosi poreikius turi vaikai Jūsų institucijoje?

Vaikų specialieji ugdymosi poreikiai labai įvairūs: intelekto sutrikimai (vidutinis, sunkus), įvairiapusiai raidos sutrikimai, fizinė negalia – klausos, regos sutrikimai ir daugumai vaikų – elgesio ir emocijų sutrikimai.

3. Kiek metų ir su kokiomis vaikų grupėmis dirbate?

12 metų dirbu su įvairaus mokyklinio amžiaus ugdytiniais, turinčiais vidutinę ir sunkią negalią.

4. Pagal kokias ugdymo programas dirbate ir kokiais dokumentais (rekomendacijomis) vadovaujatės ugdydama vaikų komunikaciją?

Ugdomasis darbas dirbamas pagal pritaikytas ugdymo programas, remiantis Portage ugdymo programa ir Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis SUP, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui.

5. Kuriai komunikacijos rūšiai – verbalinei ar neverbalinei – teikiate prioritetą ir kodėl?

Atsižvelgdama į kiekvieno ugdytinio negalią, jos sunkumą stengiuosi derinti tiek verbalinę, tiek neverbalinę komunikaciją. Tiek ugdomojoje veikloje, tiek kasdieniniame bendravime verbalinę komunikaciją papildo paveikslėlis, simbolis, gestas, mimika, tai, kas vaikui padeda išreikšti save, savo norus ir poreikius.

6. Kokios komunikacijos ugdymo priemonės Jums labiausiai priimtinos ir kodėl?

Vaikams priimtinausios natūralių daiktų, konkrečių praktinių veiksmų panaudojimas, juos palaipsniui perkelti į naują veiklą, naują situaciją.

Visada pasiteisina ugdytinio skatinimas, jo palaikymas.

7. Pasidalinkite patirtimi, kaip komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių (pateikite nors vieną konkretų atvejį).

Mergaitė „nepritojo“ prie kitų vaikų nei žaidime, nei kitoje veikloje. Pradėjau ją atidžiau stebėti. Paaiškėjo, kad ji nesugeba paaiškinti, išreikšti savo norų, ketinimų, o savo atėjimu į žaidimą tik sukeldavo sumaištį, vaikų pyktį, o dažnai ir agresiją. Pradėjau dirbti ir su mergaite, ir su kitų vaikų grupe, pirmiausia, kad vaikai žaidimą plėtotų pagal susitarimą, neišeitų iš „rėmų“. Labai

padėjo tiek verbalinė, tiek neverbalinė komunikacija. Ir mergaitė, ir vaikai išmoko žaidimo veiksmų drauge.

8. Ar teko (tenka) Jums pačiai ruošti priemones vaikų komunikacijos ugdymo užsiėmimams? Kaip sekasi tai daryti?

Stengiuosi taikyti įvairias priemones, atsižvelgiant į temą ir vaikų individualius gebėjimus. Priemonės renkuosi kuo aiškiau suvokiamas, paprastesnes, geriausiai natūralias (kiek įmanoma). Kiekvienam užsiėmimui jas gaminuosi pati (bent dalį tai tikrai). Dažnai paprastesnė priemonė duoda geresnį rezultatą, tada galima pereiti prie sudėtingesnių.

9. Kokias specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo spragas pastebite ir ką siūlytumėte keisti, tobulinti?

Tėvų ir specialistų skirtingi požiūriai į vaiko negalią, jo gebėjimų tęstinumo galimybę namuose.

Nepakankama materialinė bazė: naujų technologijų panaudojimo ribotumas, mokytojo padėjėjo, kitų specialistų trūkumas.

10. Jūsų manymu, ar tikrai komunikacijos ugdymas yra toks svarbus specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? (pagrįskite savo mintis).

Komunikacijos ugdymas tai bene svarbiausia sritis, nes tai sietina su noru ir gebėjimu suprasti kitus, išreikšti save, būti pačiam suprastam, keistis ir dalintis informacija, potyriais ir išgyvenimais. Tai padeda SUP vaikams socializuotis visuomenėje, padeda išmokyti priimtinių elgesio, bendravimo normų, būdų.

11. Ar Jums pakanka patirties, teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, dalyvaujant komunikacijos ugdymo procese?

Kiekvienas vaikas pedagogui kelia savotiškus iššūkius – patikrina tavo žinias, gebėjimą jas pritaikyti konkrečioje situacijoje. Tai įpareigoja nestovėti vietoje, o toliau tobulinti savo teorines žinias seminaruose, savišvietos būdu, dalintis savo patirtimi su kolegėmis.

12. Ką dar, kokius būdus papildomai siūlytumėte taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti?

Bendra visos įstaigos vaikų veikla, įtraukimas į įvairius renginius. Vaiko pagyrimas, kuo daugiau teigiamų situacijų (sėkmės pajutimas). Žaidybinės situacijos sudarymas, vaiko ar grupės vaikų įtraukimas, skatinimas joje dalyvauti, vaiko pastangų įvertinimas.

Protokolas Nr. 2

Respondentas B

1. Kokia Jūsų įgyta profesija/išsilavinimas, pedagoginio darbo stažas? Kokias pareigas atliekate? (papasakokite plačiau).

Bakalauras, ŠU specialioji pedagogika (specializacija – logopedija). Magistras, ŠU specialioji pedagogika (specializacija – specialiojo ugdymo koordinavimas). Stažas – 7 metai. Specialioji pedagogė. Dirbu su mokyklinio amžiaus vidutinę ir labai sunkią negalią turinčiais vaikais.

2. Papasakokite, kokius specialiuosius ugdymosi poreikius turi vaikai Jūsų institucijoje?

Mūsų įstaigoje besiuogančių mokinių SUP spektras labai platus: visi mokiniai turi intelekto sutrikimų (vidutinį, sunkų), sunkius įvairiapusių raidos sutrikimus, šalia intelekto sutrikimų dauguma vaikų turi fizinę negalią, kai kurie turi klausos, regos, elgesio ir emocijų sutrikimų.

3. Kiek metų ir su kokiomis vaikų grupėmis dirbate?

7 metus dirbu su vaikais, turinčiais vidutinę arba sunkią negalę.

4. Pagal kokias ugdymo programas dirbate ir kokiais dokumentais (rekomendacijomis) vadovaujatės ugdydama vaikų komunikaciją?

Šiems vaikams rašome individualias (pritaikytas) ugdymo programas. Remiantis Portage ugdymo programa ir Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos SUP, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimų, ugdymui.

5. Kuriai komunikacijos rūšiai – verbalinei ar neverbalinei – teikiate prioritetą ir kodėl?

Žinoma, norint kuo geriau integruoti vaiką į visuomenę rinkčiausi verbalinę komunikaciją, tačiau dauguma mano ugdomų vaikų dėl savo negalių sunkumo verbaliai komunikuoti niekada nepajėgs, todėl ugdydama kiekvieną vaiką renkuosi tokią komunikacijos rūšį, kuria bendraudamas jis pajėgtų įvardinti (parodyti) bent pagrindinius savo poreikius. Mano atveju dažniau pirmenybę reikia teikti neverbaliajai komunikacijai. Dažnai verbaliąją ir neverbaliąją komunikaciją naudojame kartu (žodį lydi gestas, garsažodį – akių žvilgsnis, veido mimika).

6. Kokios komunikacijos ugdymo priemonės Jums labiausiai priimtinos ir kodėl?

Labiausiai pasiteisinusios: praktiniai veiksmai (mokomės praktinių įgūdžių kasdienėse situacijose, bandom perkelti išminktą situaciją į naują kontekstą), kuo natūralesni, dar geriau – realūs daiktai. Taip pat komunikacijai plėtotis labai padeda grupinių žaidimų iniciavimas, skatinimas, palaikymas.

7. Pasidalinkite patirtimi, kaip komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių (pateikite nors vieną konkretų atvejį).

Berniukas E bendraamžių bendrais žaidimais nesidomėdavo, nuolat žaisdavo vienas „savotiškus“ tik jam suprantamus žaidimus. Mokslo metų eigoje nuolat stengiausi E sudominti bendra veikla, skatinau norą veikti kartu: įjungdavau jį į bendrą žaidimą, kontroliuodavau ir nuolat aktyvindavau E komunikuoti, stebėti ir mėgdžioti demonstruojamus veiksmus ir pasisakymus. Mokslo metų pabaigoje E jau turėjo žaidimų draugą. Jis išmoko ne tik atsakyti į draugo inicijuotą bendravimą ir veikti kartu, bet ir pats inicijavo keletą bendro žaidimo su bendraamžiais žaidybinių veiksmų.

8. Ar teko (tenka) Jums pačiai ruošti priemones vaikų komunikacijos ugdymo užsiėmimams? Kaip sekasi tai daryti?

Labai dažnai, praktiškai kiekvienam komunikacijos ugdymo užsiėmimui apgalvoju situacijas, veiklas ir kokių priemonių man reikės užsiėmimo tikslui įgyvendinti. Kadangi žymią ir vidutinišką negalę turintiems vaikams dažniausiai netinka įprastos priemonės, tenka piešti, lipdyti, karpyti ir pan. priemones, kurios tiktų būtent mano ugdomiems vaikams. Žinant individualius vaikų poreikius, sekasi visai neblogai (deja, kartais būna, kad ir labai supaprastintos priemonės vaikams būna per sudėtingos).

9. Kokias specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo spragas pastebite ir ką siūlytumėte keisti, tobulinti?

Švietimo įstatymų netobulumai ir spragos komplektuojant klases. Veiklos tęstinumo namuose trūkumas. Tėvų ir specialistų skirtingas požiūris į vaiko negalę. Trūksta galimybių taikyti informacines technologijas. SUP tenkinimo kokybę ribojantys veiksniai: specialistų, mokytojo padėjėjų trūkumas.

10. Jūsų manymu, ar tikrai komunikacijos ugdymas yra toks svarbus specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? (pagrįskite savo mintis).

Mano nuomone, komunikacijos ugdymas SUP vaikams pedagoginiame procese yra pati svarbiausia sritis. Komunikacija – esminis bendravimo procesas. Tik bendraudami mes galime patenkinti pagrindinius socialinius poreikius, keistis informacija, geriau pažinti ne tik kitus, bet ir save patį. Mokome socializacijai svarbių elgesio būdų, kas ypatingai svarbu žymią ir vidutinę negalę turintiems vaikams, kurie nemoka elgti visuomenėje. Dažnai vaikui išmokus komunikacijos būdų, sumažėja agresija, kuri dažnai būdinga tokiems vaikams, nes jie nesugeba išreikšti savo norų ir poreikių, atkreipti į save dėmesį socialiai priimtinais būdais.

11. Ar Jums pakanka patirties, teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, dalyvaujant komunikacijos ugdymo procese?

Studijuodama įgijau nemažai teorinių žinių apie komunikacijos ugdymą, tačiau patirtis ateina su praktika. Mano praktika dar nėra labai didelė, tačiau stengiuosi semtis naujų žinių seminaruose, ugdymo patirtimi dalinamės su kolegėmis. Dažnai įgytų teorinių žinių ar praktikos naujai atėjusiems vaikams negali pritaikyti, mokaisi „prieiti“ prie kiekvieno vaiko iš naujo, tik jam tinkamu būdu. Prie kiekvieno vaiko reikia prieiti individualiai. Kol kas sekasi neblogai.

12. Ką dar, kokius būdus papildomai siūlytumėte taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti?

Įvairūs renginiai, kur susirenka tokio pat amžiaus vaikai. Žaidimų, situacijų kūrimas, modeliavimas, palaikymas, vaiko įtraukimas ir aktyvinimas.

Padėjimas vaikui išgyventi sėkmę. Nuolatinis paskatinimas, pagyrimas.

Protokolas Nr. 3

Respondentas C

1. Kokia Jūsų įgyta profesija/išsilavinimas, pedagoginio darbo stažas? Kokias pareigas atliekate? (papasakokite plačiau).

Turiu 20 metų darbo stažą. Esu įgijusi pradžios mokyklos mokytojos ir ikimokyklinio ugdymo įstaigų auklėtojos kvalifikaciją. Šiuo metu dirbu mokytoja specialiojoje- lavinamojoje klasėje. Esu apsigynusi vyr. specialiojo pedagogo pradiniam ugdymui kvalifikacinę kategoriją.

2. Papasakokite, kokius specialiuosius ugdymosi poreikius turi vaikai Jūsų institucijoje?

Mūsų įstaigoje yra ugdomi vaikai, turintys didelius ir labai didelius specialiuosius ugdymosi poreikius, kuriuos dažniausiai apsprendžia įvairiapusiai raidos, intelekto, kalbos ir kalbėjimo, fizinių funkcijų sutrikimai.

3. Kiek metų ir su kokiomis vaikų grupėmis dirbate?

Dešimt pedagoginio darbo metų dirbau su ikimokyklinio amžiaus vaikais, turinčiais įvairiapusių raidos sutrikimų. Pastaruosius 10 pedagoginio darbo metų dirbu su didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių turinčiais pradinių klasių mokiniais.

4. Pagal kokias ugdymo programas dirbate ir kokiais dokumentais (rekomendacijomis) vadovaujatės ugdydama vaikų komunikaciją?

Visiems mokiniams ruošiu individualias programas, remiantis „Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių kalbiniam, matematiniam ir socialiniam bei gamtamoksliniam ugdymui“, „Specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinių, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui“.

5. Kuriai komunikacijos rūšiai – verbalinei ar neverbalinei – teikiate prioritetą ir kodėl?

Nors verbalinė komunikacija informacijos pranešimą, perdavimą, priėmimą, bendravimo partnerių tarpusavio suvokimą daro aiškesniu, priimtinesniu, tačiau dirbant su didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių turinčiais niekada neapsiribojau verbaline komunikacija. Šią komunikacijos rūšį papildau neverbalinio bendravimo priemonėmis: gestais, kūno judesiais, mimika, balso intonacine raiška, simboliais. Stengiuosi atsižvelgti į mokinio kalbinius gebėjimus, suvokimo lygį (vizualinio suvokimo).

6. Kokios komunikacijos ugdymo priemonės Jums labiausiai priimtinos ir kodėl?

Mokinių komunikaciniai gebėjimai sėkmingai gali būti ugdomi tiek tikslingai organizuotoje veikloje, tiek išnaudojant savaiminio bendravimo situacijas, kuriant tyčines situacijas, skatinančias bendrauti. Ugdydama impresyviuosius ir ekspresyviuosius komunikavimo gebėjimus naudoju daiktus, veiksmus, jausmus, daiktų požymius reiškiančius paveikslėlius, fotografijas,

natūralius daiktus, jų muliažus. Pasitelkiu gestus, mimiką, vokalizaciją. Alternatyviajai – augmentinei komunikacijai plėtoti naudoju simbolius. Veiksminga komunikacijos priemonė yra žaidimas, imitacija, smulkioji tautosaka, pasikeitimas vaidmenimis.

7. Pasidalinkite patirtimi, kaip komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių (pateikite nors vieną konkretų atvejį).

Bendravimo gebėjimai nesivysto savaime. Kryptingai ir nuosekliai dirbant galima sušvelninti kalbos sistemos trūkumus bei išugdyti bendravimo gebėjimus.

Mergaitė į specialiąją lavinamąją klasę pateko iš namų, nelankiusi ikimokyklinės įstaigos, didžiąją laiko dalį praleisdavo su mama. Mergaitei diagnozuotas vidutinis kalbos neišsivystymo dėl intelekto sutrikimo. Mergaitė visiškai atsisakydavo bendrauti su bendraklasiais, į klausimus atsakydavo galvos judesiais (linktelėjimu, papurtymu). Po tikslingai organizuotos veiklos užimdavo savo „mėgstamą“ vietą ir linguodavosi į šonus. Iš kilo klausimas, kaip padėti mergaitei atsakyti stimuliavimosi linguojantis. Pastebėjusi, kad mergaitė neatsisako dalyvauti bendroje veikloje, kai joje dalyvauja suaugęs žmogus, organizuodavau bendrus žaidimus, o kai vaikai išįžaisdavo, juos palikdavau. Taip mergaitė didesnę laiko dalį praleisdavo bendraklasių draugijoje. Bet nuolat ieškodavo suaugusiojo pritarimo, žvilgsnio. Pastebėjau, kad mergaitei patinka muzikinė aplinka, ji pati mėgdavo dainuoti, pamėgdžiodavo dainuojančius. Tada ėmiau rengti bendrus pasirodymus – „koncertus“. Tai skatino pasitikėjimą savo jėgomis. Siekiant, kad mergaitė kuo dažniau komunikuotų naudodamą kalbą, sudarydavau tokias situacijas, kurios „priversdavo“ mergaitę atsakyti žodžiu, dažnai po galvos linktelėjimo ar papurtymo, aš klausdavau „Ką man sakei?“ Dabar mergaitė jau užmiršo lingavimąsi, pati ieško kuo užsiimti, įsitraukia į bendrą veiklą, dalyvauja dialoge.

8. Ar teko (tenka) Jums pačiai ruošti priemones vaikų komunikacijos ugdymo užsiėmimams? Kaip sekasi tai daryti?

Dėl finansinių lėšų stygiaus nuolat ruošu priemones, padedančias lavinti mokinius, turinčius vidutinį ir žymų intelekto sutrikimą, kalbinius ir komunikacinius gebėjimus. Gaminu daiktų (apyvokos daiktų, daržovių, gyvūnų, rūbų, baldų), veiksmų paveikslėlius, nuotraukas, rengiu komunikacines simbolių knygeles, komunikacinius standus. Tai reikalauja daug laiko ir sąnaudų.

9. Kokias specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo spragas pastebite ir ką siūlytumėte keisti, tobulinti?

Kartais komunikacijos ugdymo proceso planavimą apsunkina tai, kad programose ir rekomendacijose žinios ir gebėjimai nesiejami nei su ugdymo metais, nei su mokinių amžiumi, trūksta rekomendacijų apie komunikacijos ugdymo nuoseklumą bei priemones ir būdus, įgalinančias veiksmingai plėtoti vidutinį ir žymų intelekto sutrikimą turinčių mokinių komunikavimą.

Dažnai pastebiu, kad mano iškelti ugdymo uždaviniai, rodo siekį spartinti ugdytinių bendravimo gebėjimų raidą. Trūksta metodinių rekomendacijų apie komunikacijos struktūrinius elementus. Daugeliu atvejų susiduriu su atsainiu tėvų požiūriu į komunikacijos ugdymo rekomendacijas su vaiku.

10. Jūsų manymu, ar tikrai komunikacijos ugdymas yra toks svarbus specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? (pagrįskite savo mintis).

Komunikavimo, kaip vieno iš bendravimo komponentų, ugdymas yra labai svarbus, nes tai yra labai svarbus socializacijos veiksnys – tai yra tapimas visuomeniniu žmogumi, socialine būtybe. Komunikuodamas sutrikusio intelekto vaikas nesijaučia vienišas, patiria bendravimo malonumą, geriau pažįsta save ir kitus, išmoksta derinti veiksmus, mokosi laikytis bendravimo taisyklių, perimti dorines nuostatas. Tik komunikuodamas vaikas gali įgyti žinių apie jį supantį pasaulį.

11. Ar Jums pakanka patirties, teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, dalyvaujant komunikacijos ugdymo procese?

Dažnai prisimenu lietuvių liaudies patarlę: „Kuo giliau į mišką, tuo daugiau medžių“. Nors, kaip man atrodo, esu sukaupusi nemažą žinių bagažą, įgijusi praktinių žinių, tačiau to dažnai nepakanka. Nes kiekvienas specialiųjų poreikių vaikas (mokinys) be tipologinių bruožų turi tik jam vienam būdingus universaliuosius raidos sutrikimo požymius, kurie keičia ugdymo situaciją. Todėl vienam praktikoje naudoto ugdymo modelio kitam vaikui negalima pritaikyti. Nes funkcionalaus bendravimo ugdymo modelio esmė – į ugdytinį orientuotas ugdymas (remiantis vaiko galimybėmis ir pagalbėmis bendravimo priemonėmis).

12. Ką dar, kokius būdus papildomai siūlytumėte taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti?

Kurti savaiminės komunikacijos poreikį skatinančias situacijas. Ugdant didelių ir labai didelių ugdymosi poreikių turinčių mokinių komunikacinius gebėjimus labai svarbu nepamiršti skatinimo priemonių (sensorinė stimuliacija, maistas, žaislai, akių kontaktas, paglostymas, rankų paspaudimas, apkabinimas), kurios dar labiau motyvuoja bendrauti. Svarbu periodiškas dėmesys vaikui, jo poreikiams, rėmimasis vaiko galimybėmis, glaudus bendravimas ir bendradarbiavimas su ugdytinio šeima, jo artimiausiais žmonėmis. Plėtoti vaikų gyvenimišką patirtį (lankytis įvairiose vietose, renginiuose, koncertuose, parduotuvėje ir pan.). Skatinti ugdytinių pasitikėjimą savimi ir savo jėgomis. Keisti neįgaliojo aplinką.

Protokolas Nr. 4

Respondentas D

1. Kokia Jūsų įgyta profesija/išsilavinimas, pedagoginio darbo stažas? Kokias pareigas atliekate? (papasakokite plačiau).

Mokiausi Telšiuose Žemaitijos kolegijoje ir įgijau socialinio darbo profesinio bakalauro kvalifikacinį laipsnį bei socialinio darbuotojo profesinę kvalifikaciją. 2013 m. Šiaulių universitete baigiau specialiosios pedagogikos specializaciją – logopediją ir įgijau specialiosios pedagogikos magistro laipsnį. Mano pedagoginis darbo stažas – 7 metai. 6 metus dirbau auklėtoja lavinamojoje klasėje. Dabar dirbu mokytoja su specialiųjų poreikių mokiniais.

2. Papasakokite, kokius specialiuosius ugdymosi poreikius turi vaikai Jūsų institucijoje?

Mūsų institucijoje ugdomi vaikai su intelekto bei kompleksine negale, su kalbos bei komunikacijos sutrikimais, elgesio sutrikimais, judesio ir padėties sutrikimais, intelekto bei raidos sutrikimais.

3. Kiek metų ir su kokiomis vaikų grupėmis dirbate?

6 metus dirbau auklėtoja su 1-4 jungtinės lavinamosios klasės vaikais. Dabar dirbu socialinių įgūdžių ugdymo klasėje, kurioje mokiniai yra nuo 16 iki 21 metų amžiaus.

4. Pagal kokias ugdymo programas dirbate ir kokiais dokumentais (rekomendacijomis) vadovaujate ugdydama vaikų komunikaciją?

Dirbu pagal pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijas specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui. Šiaip dar domiuosi įvairia literatūra, kurioje aprašyti vaikų sutrikimai. Remiuosi metodine literatūra.

5. Kuriai komunikacijos rūšiai – verbalinei ar neverbalinei – teikiate prioritetą ir kodėl?

Kadangi klasėje vaikai turi skirtingų sutrikimų, tai ir komunikacijos rūšį tenka pasirinkti skirtingą – individualiai kiekvienam mokiniui. Pavyzdžiui, vienas mokinys turi įgimtą kurtumą. Tai dirbant su juo prioritetas teikiamas neverbalinei komunikacijai. Kuriems toninė klausla nesutrikusi – prioritetas teikiamas verbalinei komunikacijai, papildant neverbaline komunikacija: gestais, judesiais, mimika.

6. Kokios komunikacijos ugdymo priemonės Jums labiausiai priimtinos ir kodėl?

Kadangi dirbu su labai didelių specialiųjų poreikių turinčiais vaikais, tai labiausiai priimtinos komunikacijos priemonės yra konkretūs daiktai, kuriais lengviau sukuriamas kalbėjimo motyvas. Vaikams sudominti pasitelkiamos lėlės, prisukami žaislai, įrankiai, daržovės ir t.t. Taip pat komunikacijos ugdymo procese naudojamos artimiausios aplinkos žmonių, daiktų nuotraukos, nes dirbant su labai žymiu intelekto sutrikimu simboliai nepasitvirtino. Taip pat naudoju komunikatorių.

Žinoma, visi užsiėmimai vyksta per žaidimus. Žaisdami mokiniai įgyja naujų gebėjimų, įgūdžių, patirties, žaisdami žodžiais ir mintimis ugdo savo komunikacinius gebėjimus, lavina mąstymą.

7. Pasidalinkite patirtimi, kaip komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių (pateikite nors vieną konkretų atvejį).

Komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių. Jie tampa labiau pasitikintys savimi ir savarankiškesni. Vaikas, turėdamas simbolių korteles, gali lengvai išreikšti savo norus ir pageidavimus. Vienas mokinys taip nueina ir apsiperka parduotuvėje. Nusiperka jam būtiniausių prekių.

8. Ar teko (tenka) Jums pačiai ruošti priemones vaikų komunikacijos ugdymo užsiėmimams? Kaip sekasi tai daryti?

Taip, teko daryti, ruošti pačiai vaikų komunikacijos priemones. Kadangi vaikai su žymiais intelekto sutrikimais, priemones reikia taikyti individualiai. Pasiruošus vieną priemonę, pritaikius užsiėmime pastebi, kad kažkas netinka, pakeiti kitaip. Dabar neseniai buvau mokymuose apie bendravimo galimybes verbalinės komunikacijos neturintiems asmenims naudojant kompiuterinę programinę įrangą Maker. Džiaugiuosi įgijusi naujų žinių ir pasiruošiau priemonę, kurią tikiuosi sėkmingai taikyti užsiėmimuose.

9. Kokias specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo spragas pastebite ir ką siūlytumėte keisti, tobulinti?

Tai va, kaip minėjau, buvau mokymuose, kuriuose įgijau žinių ir kilo idėjų naujoms komunikacijos priemonėms pasiruošti. Tačiau reikalinga atsižvelgti į materialinę bazę, kiek gali skirti įstaiga lėšų tokioms priemonėms pasiruošti. Taip pat yra sunku parinkti, pritaikyti simbolius, nes vaikų lygis skirtingas.

10. Jūsų manymu, ar tikrai komunikacijos ugdymas yra toks svarbus specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? (pagrįskite savo mintis).

Be abejo svarbus komunikacijos ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams. Asmeniui, turinčiam vidutinį, žymų ar labai žymų kalbos, kalbėjimo ir kitų komunikacijos sutrikimų bendravimui reikalingas „fizinis tarpininkas“, jo gebėjimus ir poreikius atitinkančios komunikacijos priemonės, padėsiančios reikšti savo mintis, norus, idėjas ir tuo pačiu integruotis į visuomenę, taip padidėja socialinė sąveika, padidėja asmens savivertė.

11. Ar Jums pakanka patirties, teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, dalyvaujant komunikacijos ugdymo procese?

Kadangi dirbu neseniai, tai man dar trūksta praktinių žinių, patirties. Teorinių iš dalies pakanka. Tačiau stengiuosi vis tobulinti turimas žinias lankydama seminarus, mokymus. Daug domiuosi skaitydama mokslines rekomendacijas apie komunikacijos galimybes ugdymo procese.

12. Ką dar, kokius būdus papildomai siūlytumėte taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti?

Kad būtų vaikams poreikis komunikuoti, reikalingas pedagogų bendradarbiavimas su tėvais. Pedagogai turėtų skatinti tėvelius, kad jie namie taip pat daug bendrautų su vaikais ir naudotų komunikacines priemones, pritaikytas jų vaikui. Dirbant su vaikais, turinčiais didelių specialiųjų ugdymosi poreikių rezultatai pastebimi po ilgo laiko ir mažais žingsneliais. Todėl pedagogui reikalingas pakantumas ir džiaugtis kiekvienu, nors vos pastebimu rezultatu. Taip pat užsiėmimus kuo labiau įvairinti, kad galėtų kuo labiau sudominti vaikus, nes tokie vaikai yra gan pasyvūs. Būtinai po kiekvieno užsiėmimo paskatinimas, pagyrimas, padėkinimas. Manau būtų naudinga taikyti IKT, tačiau darbe tokios galimybės neturiu.

Protokolas Nr. 5

Respondentas E

1. Kokia Jūsų įgyta profesija/išsilavinimas, pedagoginio darbo stažas? Kokias pareigas atliekate? (papasakokite plačiau).

Išsilavinimas – aukštasis. Pedagoginio darbo stažas 10 metų. Įgyta profesija – specialusis pedagogas – logopedas. Su specialiųjų poreikių mokiniais dirbu 7 metus. Dirbu lavinamosios klasės mokytoja, savo klasėje vedu logopedines pratybas.

2. Papasakokite, kokius specialiuosius ugdymosi poreikius turi vaikai Jūsų institucijoje?

Mūsų instituciją lanko: vaikai, turintys intelekto bei kompleksines negales. Kalbos bei komunikacijos sutrikimus, su elgesio sutrikimais, judesio ir padėties, intelekto bei raidos sutrikimais.

3. Kiek metų ir su kokiomis vaikų grupėmis dirbate?

Dirbu specialiųjų lavinamųjų klasių mokytoja. Vaikai, turintys didelius, labai didelius specialiuosius ugdymosi poreikius. 6 metus dirbau 1-4 lavinamųjų klasių mokytoja, 1 metus 5-6 lavinamųjų klasių mokytoja.

4. Pagal kokias ugdymo programas dirbate ir kokiais dokumentais (rekomendacijomis) vadovaujatės ugdydama vaikų komunikaciją?

Rašant individualias programas remiuosi „Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui“.

Tai yra pagrindinės gairės rašant individualias programas, bet naudojuosi įvairiais vadovėliais, išleistomis metodinėmis mokytojo knygomis.

5. Kuriai komunikacijos rūšiai – verbalinei ar neverbalinei – teikiate prioritetą ir kodėl?

Prioritetą teikiu verbalinei komunikacijos rūšiai. Jeigu vaikui yra galimybė komunikuoti žodžiais, būtina tuos įgūdžius lavinti. Nekalbantiems vaikams aktuali neverbalinė komunikacija, būtina lavinti pasyvųjį žodyną. Kartais tenka prioritetą skirti abiem komunikacijos rūšims, nes būna atvejų, kada žodžius papildo gestai, mimika ir pan.

6. Kokios komunikacijos ugdymo priemonės Jums labiausiai priimtinos ir kodėl?

Skatinu vaikus savo norus, poreikius reikšti kalbinėmis ir nekalbinėmis priemonėmis, kalbą ugdu spontaniškais žaidimais. Tokiu būdu pratinu paprašyti, paduoti, atnešti, paimti. Mokau bendrauti žaidžiant: siužetiniai ir vaidmeniniai žaidimai. Vaikai dalyvauja bendroje veikloje, taria personažų garsus, mėgdžioja. Girdimosios kalbos supratimui: nesudėtingos, neilgos pasakos, eilėraščiai, dainelės, siužetiniai pasakojimai, apsakymai, iliustracijos, kurios nuolat aptariamoms.

Tokiu būdu vaikai išsako savo mintis, klausosi kitų. Mokau bendrauti dirbant, sudarau sąlygas dalyvauti pokalbyje. Sudominimui naudoju įvairius konkrečius daiktus, suprantamas iliustracijas, daiktus, atitinkančius temą: daržovės, vaisiai, gėlės, gyvūnėliai ir kt. Prieinamiausia IKT priemonė – komunikatorius, juo tikslinamas garsų tarimas, išgirsta naujų žodžių ir pan.

7. Pasidalinkite patirtimi, kaip komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių (pateikite nors vieną konkretų atvejį).

Labai svarbu, kad vaikas nuolat girdėtų gražią ir taisyklingą kalbą, būtų skatinamas pats reikšti savo mintis, patirtus įspūdžius. Skurdus vaikų žodynas labai apsunkina bendravimą bei veiklos planavimą. Ugdymo procese poreikį bendrauti sieju su žaidybine veikla, o žaidybines veiklas sieju su aplinkiniu pasauliu, gilinu vaikų žinias apie šeimą. Tokia komunikavimo forma padeda jiems įgyti bendravimo įgūdžių, lengviau integruotis į visuomenę. Vaikai, turintys labai didelius specialiuosius ugdymosi poreikius, išsiugdo supratimą apie žinių pateikimo apie save svarbą. Pasako savo vardą, pavardę, namų adresą. Išreiškia poreikius žodžiais, 2-3 žodžių sakiniais. Žaidimų situacijos palengvina ir mokomosios medžiagos suvokimą. Kuo daugiau komunikuojama, tuo vaikai labiau tampa pasitikintys savimi.

8. Ar teko (tenka) Jums pačiai ruošti priemones vaikų komunikacijos ugdymo užsiėmimams? Kaip sekasi tai daryti?

Taip, tenka nuolat, nes priemonių dirbant su mokiniais, turinčiais protinį atsilikimą, jų trūksta. Priemonės turi būti parenkamos kiekvienam individualiai. Ugdydama vaikus naudoju komunikatorių, rengiu iliustracijas, įvairius užrašus, padarau garso įrašą, taip vaikai ne tik suranda reikalingą paveikslėlį, bet išgirsta žodį, ištaria jį patys. Įvairias priemones, lavinančias rankų motoriką (žiedai maustymui, varstymo priemonės). Priemonės sukurti ir padaryti nėra sunku, sunkiausia yra jas pritaikyti ugdyme, nes kartais jos gali būti mokiniui nesuprantamos, per sudėtingos. Kai kuriems mokiniams skiriamos priemonės lytėjimui (taktiliniams pojūčiams).

9. Kokias specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo spragas pastebite ir ką siūlytumėte keisti, tobulinti?

Pagrindinės spragos mokant vaikus komunikacijos, kurie turi labai didelius specialiuosius ugdymosi poreikius, yra tai, kad vaikų atmintis, pažintiniai gebėjimai riboti. Svarbu tobulintis mokinių komunikacinius gebėjimus taip, kad vaikai pasirengtų savarankiškam gyvenimui bendruomenėje, tobulinti žinias, gebėjimus ir vertybes, kurios padėtų jiems pagal galimybes būti veikliems, dalyvauti kartu su kitais laisvalaikio ir darbinės veiklose, jaustis naudingiems. Kartais naudojame per daug teorinės medžiagos, kuri sunkiai suvokiama mokiniams, siūlyčiau mažiau naudoti tai, ko mokiniai nesuvokia ir ko nepanaudos asmeniniame gyvenime.

10. Jūsų manymu, ar tikrai komunikacijos ugdymas yra toks svarbus specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? (pagrįskite savo mintis).

Taip. Labai svarbus. Mokymasis bendrauti nuolat ugdo suvokimą, mąstymą, atmintį, dėmesį. Kartu lavėja pažinimo procesai, tobulėja kalbos supratimas, vokalizacija ir pagal galimybes verbalizacija. Nors mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, kalbos plėtotė ne visada pasieks pakankamą lygį. Lieka neįveikiamos garsinės, foneminės klausos lavinimo užduotys. Todėl būtina palaikyti šių asmenų kalbos lygį, komunikacinius gebėjimus.

11. Ar Jums pakanka patirties, teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, dalyvaujant komunikacijos ugdymo procese?

Trūksta patirties dirbant su autizmo sindromą turinčiais vaikais. Įgytos naujos teorinės ir praktinės žinios ugdymo procese visada suteikia naujos patirties, todėl pravartu jas nuolat tobulinti. Patirties pakanka iš dalies. Nuolat stengiuosi dalyvauti seminaruose, ieškau informacijos internetiniuose puslapiuose, literatūroje, konsultuojuosi su kolegėmis apie komunikacijos ugdymo procesą. Tokiais būdais dar labiau pagilinamos teorinės ir praktinės žinios. Ugdant protiškai atsilikusius vaikus būtina skatinti bendravimą, bet atsižvelgiant į mokinių sutrikimus, ugdymas yra apsunkintas, trūksta patirties darbui su simboliais, kaip didinti motyvaciją.

12. Ką dar, kokius būdus papildomai siūlytumėte taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti?

Svarbu į ugdymo procesą įtraukti daug vaizdinės medžiagos, ugdymo procesas turėtų būti organizuojamas taip, kad pamokose, kasdienėje veikloje būtų konkretumas, glaustas užduočių formulavimas. Nors šių vaikų komunikaciniai gebėjimai lavėja nežymiai, svarbus nesustoti jų lavinti ir nenusivilti pastebėjus, kad komunikavimo įgūdžiai menki. Kadangi vaikai, turintys protinį atsilikimą, emociškai jautrūs, todėl svarbus diplomatiškumas, reaguojant į mokinio klaidas, apsirikimus, svarbūs pagyrimai, skatinimai, neakcentuojamos vaikų nesėkmės. Būtina nuoširdžiai džiaugtis mokinių pasiekimais, kad vaikai suprastų jog šitos žinios, mokymosi procesas svarbus pačiam mokiniui. Skatinantis, taktiškas mokytojo žodis turi didžiulę stimuliuojančią galią, skeptiškos replikos nuslopina ir taip labai menką vaiko norą komunikuoti, gebėjimą sutelkti valią, dėmesį.

Svarbiausiais komunikavimo būdais yra tai, kad vaikas turi matyti viską vizualiai: užrašai reikalingi gyvenimui, žodžiai siejami su iliustracijomis. Bendraujant kiekviename žingsnyje būtina skatinti tarti žodį (jeigu vaikas tai geba), mažiau rodyti gestais. Nekalbančius mokyti komunikuoti mimika, gestais, simboliais, paveikslėliais, nuotraukomis, daiktais. Labai tinka IKT naudojimas, bet aš asmeniškai galimybių taikyti darbe IKT neturiu.

Protokolas Nr. 6

Respondentas F

1. Kokia Jūsų įgyta profesija/išsilavinimas, pedagoginio darbo stažas? Kokias pareigas atliekate? (papasakokite plačiau).

Specialioji pedagogika (logopedija). Darbo stažas 16 metų. Pirmi metai dirbu socialinių įgūdžių ugdymo klasėje, anksčiau dirbau su lavinamąja klase.

2. Papasakokite, kokius specialiuosius ugdymosi poreikius turi vaikai Jūsų institucijoje?

Klasėje yra ugdytiniai su vidutiniais, dideliais ir labai dideliais specialiaisiais ugdymosi poreikiais.

3. Kiek metų ir su kokiomis vaikų grupėmis dirbate?

Daug metų (16 m.) dirbu su Dauno sindromą turinčiais vaikais, autistais, elgesio ir emocijų sutrikimą turinčiais vaikais.

4. Pagal kokias ugdymo programas dirbate ir kokiais dokumentais (rekomendacijomis) vadovaujatės ugdydama vaikų komunikaciją?

Dirbu pagal individualias programas, sudarytas pusmečiui, remiantis „Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymas“.

5. Kuriai komunikacijos rūšiai – verbalinei ar neverbalinei – teikiate prioritetą ir kodėl?

Dirbant su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais verbalinė (žodinė) kalba yra efektyvi, visapusiškai, tačiau svarbi yra ir neverbalinė, nes galima gauti žodžiais nepasakytos papildomos informacijos. Ypač svarbu, mano manymu, neverbalinė komunikacija yra nekalbančiam ugdytiniui, nes jo galimybės labai ribotos, sunku jam išreikšti mintis, pageidavimus. Dėl to tokie vaikai kartais užsidaro savyje, būna pasyvūs, kartais net agresyvūs.

6. Kokios komunikacijos ugdymo priemonės Jums labiausiai priimtinos ir kodėl?

Labiausiai priimtinos priemonės yra paveikslėliai, simboliai, nuotraukos, gestai, intonacija, rašytinė kalba, paprasti daiktai. Simboliai asocijuojasi su konkrečiu daiktu, veiksmu, jie panašūs į konkrečius daiktus. Nuotraukos naudingos tuo, kad jose yra užfiksuoti realūs asmenys, daiktai. Paveikslėliai vaikams yra lengviau atpažįstami, tiksliau yra perduodama informacija. Gestai, intonacija leidžia išreikšti daug emocijų – pyktį, liūdesį... Paprastus daiktus galima paliesti, su jais manipuliuoti.

7. Pasidalinkite patirtimi, kaip komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių (pateikite nors vieną konkretų atvejį).

Kuo daugiau yra su ugdytiniu komunikuojama, tuo greičiau jis įgyja bendravimo įgūdžių. Ugdytiniai geriau, lengviau atpažįsta daiktus. Pavyzdžiui, stebėjau bendravimą tarp ugdytinių. Vienas berniukas pasakojo „sava“ kalba ką jis gavo dovanų gimimo dienos proga. Kalbantys vaikai negalėjo suprasti ką jis pasakoja, kol neparodė kompaktinio disko. Tada visi suprato, kad jam padovanojo naujai išleistą diską.

8. Ar teko (tenka) Jums pačiai ruošti priemones vaikų komunikacijos ugdymo užsiėmimams? Kaip sekasi tai daryti?

Tai, teko. Tačiau tai reikalauja daug laiko ir išteklių.

9. Kokias specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo spragas pastebite ir ką siūlytumėte keisti, tobulinti?

Dirbant ugdymo spragų pastebiu nuolat. Sunku naudoti, taikyti simbolius, nes labai daug priklauso nuo ugdytinio, tai reikalauja daug pastangų, laiko. Pasigendu tėvų pagalbos, taikant tas pačias metodikas ir namuose. Svarbu pasiekti geresnių rezultatų.

10. Jūsų manymu, ar tikrai komunikacijos ugdymas yra toks svarbus specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? (pagrįskite savo mintis).

Taip. Tai labai svarbu. Manau, kad tai didelę reikšmę turi socialiniam gyvenimui. Kalba yra universali, tobula komunikacijos priemonė ir efektyviausias bendravimo būdas, o visos neverbalinės komunikacijos priemonės tik pagerina komunikaciją.

11. Ar Jums pakanka patirties, teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, dalyvaujant komunikacijos ugdymo procese?

Manau, kad vis dar trūksta patirties, įgūdžių ir teorinių žinių, taikant praktikoje simbolius, ypač dirbant su labai dideliais ugdymosi poreikiais turinčiais vaikais.

12. Ką dar, kokius būdus papildomai siūlytumėte taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti?

Papildomų būdų nesiimu, gal reikėtų taikyti ir naudoti netradicinius metodus.

Protokolas Nr. 7

Respondentas G

1. Kokia Jūsų įgyta profesija/išsilavinimas, pedagoginio darbo stažas? Kokias pareigas atliekate? (papasakokite plačiau).

Specialioji pedagogė – logopedė. Pedagoginio darbo stažas – 18 metų. Dirbu mokytoja specialiojoje – lavinamojoje klasėje. Mano mokiniai šiuo metu yra pradinukai.

2. Papasakokite, kokius specialiuosius ugdymosi poreikius turi vaikai Jūsų institucijoje?

Visi vaikai turi kompleksinę negalią.

3. Kiek metų ir su kokiomis vaikų grupėmis dirbate?

Dirbu 18 metų su vaikais, turinčiais kompleksinę negalę dėl intelekto sutrikimo, judesio ir padėties sutrikimo, įvairiapusio raidos sutrikimo. Visiems vaikams nustatyti dideli specialieji poreikiai.

4. Pagal kokias ugdymo programas dirbate ir kokiais dokumentais (rekomendacijomis) vadovaujatės ugdydama vaikų komunikaciją?

Dirbu remdamasi „Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis“. Naudodamasi jomis sudarau individualias programas.

5. Kuriai komunikacijos rūšiai – verbalinei ar neverbalinei – teikiate prioritetą ir kodėl?

Pirmenybę teikiu verbalinei komunikacijai, nes visi mano mokiniai kalba. Vaikai ir namie su artimaisiais komunikuoja verbaliniu būdu. Tik du mokiniai turi didesnių kalbos sutrikimų, tad bendraujant su jais ir ugdant kartais tenka pasitelkti neverbalinės komunikacijos būdus.

6. Kokios komunikacijos ugdymo priemonės Jums labiausiai priimtinos ir kodėl?

Labiausiai mėgstu įvairius paveikslėlius, jų serijas, nes vaikai lengviau įsisavina informaciją, pateiktą vaizdu, o ne žodžiu. Kartais tenka naudoti simbolius, gestus.

7. Pasidalinkite patirtimi, kaip komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių (pateikite nors vieną konkretų atvejį).

Tobulėjant vaikų komunikavimo galimybėms, jie mieliau bendrauja su aplinkiniais, aiškiau sugeba išreikšti savo norus. Vienas mano mokinių turi kalbos problemų. Pradėjus su juo dirbti ir suvokusi, kad šių problemų viena iš priežasčių – žodinės informacijos suvokimo sutrikimas, su juo komunikuodama ėmiau dažniau taikyti gestus, paveikslėlius, simbolius. Berniukas ir pats dažniau ėmė naudoti gestus ir bendraudamas su manimi.

8. Ar teko (tenka) Jums pačiai ruošti priemones vaikų komunikacijos ugdymo užsiėmimams? Kaip sekasi tai daryti?

Teko, tačiau tam reikia turėti labai daug laiko.

9. Kokias specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo spragas pastebite ir ką siūlytumėte keisti, tobulinti?

Dirbant su sutrikusio intelekto vaikais kartais problematiška taikyti alternatyvius komunikavimo būdus – simbolius. Dėl intelekto sutrikimo vaikai sunkiai suvokia ar net nesuvokia paties simbolio, nesugeba jų pagalba komunikuoti.

10. Jūsų manymu, ar tikrai komunikacijos ugdymas yra toks svarbus specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? (pagrįskite savo mintis).

Taip, labai svarbus. Sutrikusio intelekto vaikai dažnai dėl intelekto lygio ar fizinių galimybių susiduria su problemomis kasdieniniame gyvenime. Gebėdami pilnavertiškai komunikuoti, jie greičiau išsprendžia šias problemas ar sulaukia aplinkinių pagalbos.

11. Ar Jums pakanka patirties, teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, dalyvaujant komunikacijos ugdymo procese?

Nepakanka žinių ugdant komunikaciją vaikų, turinčių autizmo sutrikimą.

12. Ką dar, kokius būdus papildomai siūlytumėte taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti?

Stiprinti vaikų pasitikėjimą savo jėgomis, kad nepaisant intelekto sutrikimo ar ribotų fizinių galimybių, vaikai norėtų komunikuoti ir gebėtų tai daryti.

Protokolas Nr. 8

Respondentas I

1. Kokia Jūsų įgyta profesija/išsilavinimas, pedagoginio darbo stažas? Kokias pareigas atliekate? (papasakokite plačiau).

Spec. pedagogas – logopedas. Aukštasis išsilavinimas, stažas 18 metų, mokytoja lavinamųjų klasių. Turiu įgijusi vyr. specialiojo pedagogo kvalifikaciją.

2. Papasakokite, kokius specialiuosius ugdymosi poreikius turi vaikai Jūsų institucijoje?

Kompleksinės negalios (intelektų sutrikimai, judesio ir padėties sutrikimai epilepsijos ir t.t.).

3. Kiek metų ir su kokiomis vaikų grupėmis dirbate?

10 metų dirbu su lavinamųjų klasių mokiniais.

4. Pagal kokias ugdymo programas dirbate ir kokiais dokumentais (rekomendacijomis) vadovaujate ugdymą vaikų komunikaciją?

Dirbu pagal pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijas. Remdamasi šiomis rekomendacijomis kiekvienam vaikui sudarau individualizuotas programas.

5. Kuriai komunikacijos rūšiai – verbalinei ar neverbalinei – teikiate prioritetą ir kodėl?

Kadangi mokinių, turinčių vidutinį ir žymų intelekto sutrikimą verbalinės kalbos suvokimas yra labai menkas ir daugiausiai kontekstinis, tai dirbdama su šiais mokiniais visada verbalinę komunikaciją (žodinę) papildau neverbalinės komunikacijos priemonėmis (gestais, mimika, judesiais). Tai didina galimybę informacijos gavėjui (mokiniui) lengviau suprasti perduodamos informacijos prasmę, adekvačiai pasielgti.

6. Kokios komunikacijos ugdymo priemonės Jums labiausiai priimtinos ir kodėl?

Simboliai, komunikatoriai labiausiai priimtinos priemonės dirbant su mokiniais, turinčiais intelekto sutrikimą. Simbolius dažniausiai taikau nekalbantiems vaikams arba negebantiems skaityti. Nekalbantys vaikai simbolių pagalba gali pilnavertiškai veikti tikslingai organizuotoje veikloje su kitais mokiniais. Negebantiems skaityti naudoju tekstus iš simbolių. „Skaitydami“ gali derinti žodžių galūnes, pabaigti pradėtą sakinį, parinkti trūkstantį simbolį. Komunikatorius labiau naudoju individualioje veikloje. Ugdant komunikacinius gebėjimus, taip pastebėjau, negalima apsiriboti tik tikslingai organizuota veikla. Pastoviai naudojant skatinimo metodus, sudarant komunikaciją išprovokuojančias situacijas, lavinami, formuojami bendravimo gebėjimai kasdieninėje veikloje.

7. Pasidalinkite patirtimi, kaip komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių (pateikite nors vieną konkretų atvejį).

Simbolių pagalba vaikas gali išreikšti norus, poreikius. Tai labiausiai tinka autistams ir vaikams, turintiems labai žymų intelekto sutrikimą. Panaudodama įvairias komunikacijos rūšis (impresyvioji verbalinė ir neverbalinė, ekspresyvioji verbalinė ir neverbalinė), pritaikydama jas kiekvienam vaikui individualiai pagal jo galimybes suvaidinom pasaką „Timo ūkis“. Nekalbantys ir kalbantys vaikai visi buvo įtraukti į bendrą veiklą. Pastebėjau, kad tai suteikė vaikams pasitikėjimo ir bendrumo jausmą.

8. Ar teko (tenka) Jums pačiai ruošti priemones vaikų komunikacijos ugdymo užsiėmimams? Kaip sekasi tai daryti?

Taip. Daug laiko skiriu, kol straipsnelį (kūrinių) sudarau iš simbolių. Tai reikalauja daug laiko ir finansinių sąnaudų.

9. Kokias specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo spragas pastebite ir ką siūlytumėte keisti, tobulinti?

Pastebiu, kad mažai pratybų yra skirtų komunikacijai ugdyti vaikams su žymiu ar labai žymiu intelekto sutrikimu. Trūksta priemonių komplektų, simboliais išreikštų tekstų. Pastebiu, kad nėra išplėtotas komandinis darbas. Trūksta tėvų iniciatyvos, pagalbos ir supratimo. Dažniausiai vaiką komunikuoti alternatyviomis specialiomis priemonėmis inicijuoja pedagogas, dirbantis iki pietų (tikslingai organizuotos veiklos). Šio darbo netęsia pedagogas, dirbantis po pietų, neformaliojo ugdymo pedagogas.

10. Jūsų manymu, ar tikrai komunikacijos ugdymas yra toks svarbus specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? (pagrįskite savo mintis).

Taip. Komunikacijos ugdymas nulemia jų bendravimą su bendraamžiais, suaugusiais, pažinimo galimybes, teikia pasitikėjimo jausmą aplinkiniams ir saviems.

11. Ar Jums pakanka patirties, teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, dalyvaujant komunikacijos ugdymo procese?

Praktinių įgūdžių trūksta dirbant su komunitatoriumi, mokant vaikus naudotis simboliais kaip alternatyviaja komunikacijos priemone, kaip veiksmingai diferencijuoti komunikaciją, priklausomai nuo vaikų kalbinės ir nekalbinės komunikacijos galimybių.

12. Ką dar, kokius būdus papildomai siūlytumėte taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti?

Komunikacijai ugdyti papildomi būdai: teatrinė veikla, mimika, lėlių teatras, pedagoginės pertraukėlės, susijusios su vaidyba, inscenizacija, vaizdumu. Naudoti muzikinę aplinką, kurti natūralios aplinkos situacijas, kurios skatintų mokinių klausti, paprašyti, atsakyti, kurios išprovokuotų kalbos, kaip bendravimo priemonės naudojimą. Kuo daugiau į mokymo procesą įtraukti žmonių iš vaiko aplinkos.

Protokolas Nr. 9

Respondentas J

1. Kokia Jūsų įgyta profesija/išsilavinimas, pedagoginio darbo stažas? Kokias pareigas atliekate? (papasakokite plačiau).

Išsilavinimas – aukštasis universitetinis. Specialioji pedagogė/logopedė. Mano pedagoginio darbo stažas yra 12 metų. Šiuo metu dirbu lavinamosios klasės mokytoja. Ugdu specialiujų poreikių vaikus.

2. Papasakokite, kokius specialiuosius ugdymosi poreikius turi vaikai Jūsų institucijoje?

Instituciją lanko tik specialiųjų poreikių vaikai. Tai vaikai, turintys intelekto sutrikimų, emocijų ir elgesio, vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų, vaikai, turintys judesio ir padėties sutrikimus, autistiški vaikai.

3. Kiek metų ir su kokiomis vaikų grupėmis dirbate?

Iš viso su sutrikusio intelekto vaikais dirbu 16 metų. Dabar dirbu su vaikais, turinčiais kompleksinę negalę dėl žymaus intelekto sutrikimo, judesio ir padėties sutrikimo ir turinčiais kompleksinę negalę dėl nepatikslingo intelekto sutrikimo bei įvairiapusio raidos sutrikimo (vaikystės autizmo).

4. Pagal kokias ugdymo programas dirbate ir kokiais dokumentais (rekomendacijomis) vadovaujate ugdymą vaikų komunikaciją?

Dirbu pagal individualias ugdymo programas, kurias sudarau remdamasi „Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui“.

5. Kuriai komunikacijos rūšiai – verbalinei ar neverbalinei – teikiate prioritetą ir kodėl?

Tai priklauso nuo aplinkybių, nuo kiekvieno mokinio galimybių, gebėjimo bei intelekto sutrikimo laipsnio. Jei reikia, komunikuoju verbaliai, su nekalbančiais – neverbaliai (gestai, simboliai, mimika). Pirmumo neteiki nei vienai, nei kitai rūšiai. Tai priklauso nuo poreikio.

6. Kokios komunikacijos ugdymo priemonės Jums labiausiai priimtinos ir kodėl?

Labiausiai priimtinos tos, kurios suteikia pagalbą ir padeda pasiekti norimą tikslą, žiūrint ko sieki. Man visai priimtina simbolių sistema. Imitacijos, bendravimo skatinimas kasdienėje veikloje, situacijų sukūrimas, kurios priverčia mokinį klausti, atsakyti. Teigiamas emocijas sukeliantys žaislai, saldumynai.

7. Pasidalinkite patirtimi, kaip komunikavimas padeda vaikams įgyti bendravimo įgūdžių (pateikite nors vieną konkretų atvejį).

Komunikuodami vaikai gali bendrauti tarpusavyje, išreikšti savo norus, pageidavimus. Pirmoje vietoje yra komunikavimo įgūdžiai. Skaityti, rašyti gali ir nemokėti, bet kai moki kalbėti, gali laisvai bendrauti, išreikšti savo mintis. Net nekalbantys gali savo mimika ar gestais išreikšti save.

8. Ar teko (tenka) Jums pačiai ruošti priemones vaikų komunikacijos ugdymo užsiėmimams? Kaip sekasi tai daryti?

Jei trūksta turimų, tai kartais tenka. Kaip sekasi? Kai labai nori, viską gali padaryti.

9. Kokias specialiųjų poreikių turinčių vaikų komunikacijos ugdymo spragas pastebite ir ką siūlytumėte keisti, tobulinti?

Trūksta metodinių rekomendacijų, apie vidutinį ir žymų intelekto sutrikimą, turinčių vaikų komunikacijos ugdymo būdus ir metodus, jų nuoseklumą. Nėra aišku kaip diferencijuoti ugdymo metodus, priklausomai nuo vaikų kalbinės ir nekalbinės komunikacijos galimybių. Dirbant su simboliais – namuose tėvai nedirba.

10. Jūsų manymu, ar tikrai komunikacijos ugdymas yra toks svarbus specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams? (pagrįskite savo mintis).

Be abejo svarbus, nė minties negali būti, kad nesvarbus. Negalėdamas komunikuoti (nesvarbu verbalinėmis ar neverbalinėmis priemonėmis), vaikas jausis izoliuotas, vienišas, atstumtas, negalintis išsakyti savo nuomonės, negebantis užmegzti kontakto. Jausis suvaržytas.

11. Ar Jums pakanka patirties, teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, dalyvaujant komunikacijos ugdymo procese?

Manau pakanka mano darbe. Aišku, teorinių žinių gausu, o praktinės veiklos dirbant (vienoje klasėje) su vidutiniu ir labai žymiu intelekto sutrikimu, trūksta. Nėra pilnai aišku, kaip diferencijuoti ugdymo metodus, dirbant su vidutinio ir labai žymaus intelekto sutrikimo vaikais.

12. Ką dar, kokius būdus papildomai siūlytumėte taikyti, kad atsirastų vaikų poreikis komunikuoti?

Visus jau žinomus. Nuo pat vaisiaus susiformavimo pradžios yra būtina, kad mama bendrautų su dar negimusiu vaiku, jį kalbintų. Tinkamas ankstyvasis kalbinis komunikavimas su vaiku, kuris pirmąjį vaiko gyvenimo pusmetį grindžiamas prozodija, taip pat emocinis ir fizinis artumas su artimais vaikui ugdytojais stiprina tarpusavio sąveiką, bendrus emocinius išgyvenimus, teigiamai veikia vaiko psichosocialinę raidą, kalbą. Taip pat svarbu, kad formalieji gydytojai stengtųsi perimti tėvų gerąją bendravimo su vaiku patirtį, siektų, kad bendravimo su vaiku būdai iš esmės nesiskirtų nuo įprasto bendravimo šeimoje. Būtina skatinti vaiko kalbinę raišką. Svarbu, kad augdamas ir vis patekdamas į naujas aplinkas vaikas patirtų kuo mažiau streso, gebėtų užmegzti kontaktus su bendraamžiais. Jei viskas yra gerai, nuo mažų dienų, darželio tai ir mokykloje vaikui komunikuoti bus lengviau.